

GLOSSARI TERMINOLÒGIC I DOCUMENTAL
DE L'OFICI DE VITRALLER

PER

JOAN VILA-GRAU
SÍLVIA CAÑELLAS
ANTONI VILA I DELCLÒS
CARME DOMÍNGUEZ
MAGDA VIVES-JENNY

El glossari terminològic del volum 5 del CVMA agermana dos treballs que han tingut dues gestacions i dos processos diferents.

Hi ha, per un costat, els termes recollits per Joan Vila-Grau i per Antoni Vila i Delclòs, que són el resultat d'un minuciós i acurat treball de camp d'anys d'experiència en el món de la vitralleria. Són termes generalment en ús o trobats en els estudis documentals.

Trobareu, per altra banda, els termes sorgits d'antics textos sobre vidrieres. Aquests foren primer recollits en la tesi doctoral de Sílvia Cañellas i han estat posteriorment revisats i ampliat amb les troballes realitzades en aquests darrers vint anys per la mateixa investigadora i per Carme Domínguez. En les entrades trobareu, a part del significat del mot, un petit text que el situa en el seu context de procedència.

Els mots indicats amb asterisc són arcaïsmes no conservats en el català actual.

***acomodar**

v. tr. DCVB

«Posar qualque cosa d'una manera apta per usar-la còmodament» i «Proveir algú d'alguna cosa que li convé tenir».

Sinònims: col·locar, adaptar, ajustar

[11-I-1758: «per acomodar y fer vidrieres», és a dir, per posar-les al seu lloc (ACB, *Albarans de l'Obra 1757-1759*, f. 51).]

Recull documental: SCM

***adob**

m. DIEC

«Acció d'adobar o d'adobar-se; l'efecte.»

[29-I-1494: «per adob de la vadriera del capítol» (ACB, *Llibre de l'Obra 1493-1495*, f. 59); 15-II-1662: «per los adops d'una vidriera trencada» (ACB, *Albarans de l'Obra 1661-1663*, f. 145).]

Recull documental: SCM

***adobador**

m. CDR

Qui exerceix l'ofici d'adobar, en aquest cas, les vidrieres.

[24-X-1570: «Més, provehiren a mestre Nicholau de Credensa, pintor, en lo ofici de pintor, lo guarda de la àguila e adobador de las vidrieras de la present ciutat» (AHCB, *Consell de Cent*, II-79, *Registre de deliberacions 1569-1570*, f. 99v).]

Recull documental: CDR

***adobar**

v. tr. DIEC

Reparar, compondre (una cosa espatllada).

Sinònims: reparar, compondre, arranjar

Altres grafies: adoubar, adovar, hadobar, hadovar

Nota: Surt als nostres documents des de ben aviat (7-VII-1386) i es perllonga fins als últims anys del segle XVIII (XII-1779).

[10-VI-1464: «coses nessesàries per adobar les vidrieres» (ACB, *Llibre de l'Obra 1463-1465*, f. 156).]

Recull documental: SCM

adomassat -ada

adj. DLC

Que conté una decoració regular i repetitiva, amb motius d'inspiració oriental o vegetal, aplicada normalment amb trepa en el camper de la cara exterior del vidre.

Recull documental: MV-J

afaiçonar

v. tr. GEC

Donar una certa forma al vidre o al plom.

***afigurada**

adj. f. DCVB

Figurada, amb figuració o representació. «Donar (a qualque cosa) una figura determinada», «representar sota una forma visible o figura».

Sinònims: figurada

[VII-1874: «vidriera afigurada» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1873-1874, bloc de 1874-1875, Compte de lo que se ha fet de fuster...*).]

Recull documental: SCM

***afollar**

v. tr. DIEC, SCM

«Fer malbé, espatllar (esp. un membre), destruir» i «trepitjar, oprimir». En el document sembla, però, que té el sentit de *reparar, adobar*. Es podria referir a prémer la vidriera per tal d'allisar-la i, així, reparar-la.

[1546: «per adobar o afollar la vidriera» (AHCC, *FCP, Llibre de Priorat anys 1538-1546*, f. 113).]

Recull documental: EBP

agulla

f. IdV

Punta metàl·lica fina emprada per llevar minuciosament el lavís de grisalla.

Recull documental: MV-J

aiguada

f. DLC

Capa fina de grisalla diluïda amb aigua que s'aplica sobre el vidre per tal d'ombrejar-lo lleugerament.

Sinònim: lavís

Recull documental: MV-J

ajudant

m. DIEC

Persona que ajuda. En els nostres documents, és aquell que ajuda al mestre i està contractat en un taller.

Altres grafies: axudant

[30-XII-1875: «1 1/2 xornal de oficial i 1 1/2 de axudant» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1874, bloc de 1875-1876, compte núm. 71*).]

Recull documental: SCM

ajust

m. DIEC, DCVB

«Acte i efecte d'ajustar», «unió o encaix de dues peces, una dins o sobre l'altra»; així, *ajustar* seria «adobar, recompondre». En els nostres documents sorgeixen les dues accepcions.

[12-XII-1716: «a compliment de l'ajust per dits... Srs. fet» (ACB, *Albarans de l'Obra de 1815-1817, vol. 2, f. 78*).]

Recull documental: SCM

ala

f. GEC

Cadascun dels costats de les dues ranures de la tira de plom.

Nota: Usat generalment en plural.

Recull documental: MV-J

***alçar**

v. tr. DCVB, SCM

«Fer més alt», «posar vertical o en posició més acostada a la vertical», però també «estovar, posar una cosa a un lloc on estigui ben guardada». En els nostres documents es refereix a treure-les dels vitralls.

Altres grafies: alsar

[XII-1528: «ha alsades les ymages y tornades a son loch» (ACB, *Llibre de l'Obra de 1527-1529, f. 55*).]

Recull documental: SCM

alicates

f. pl. DIEC, SCM

«Petites tenalles d'acer amb puntes quadrangulars o còniques» que en el taller del vitraller serveixen per agafar els vidres, rosegar-los i per a altres usos; n'hi ha de diverses formes.

alicates d'estirar plom

f. pl. IdV

Alicates planes emprades per adreçar i donar rigidesa a la barreta de plom.

Recull documental: IdV

alicates de rosegar

f. pl. JV-G

Alicates de punta ampla i aplanada o corba emprades per brusir.

alicates de trencar vidre

f. pl. AVD

Alicates amb una peça metàl·lica plana i l'altra amb una dent, emprades per obrir el solc fet amb la rodeta o el diamant.

***andador**

m. DIEC, SCM

«En les confraries, germandats, convents de clausura, etc., persona que s'ocupa de portar avisos i fer altres comissions.»

Nota: En els antics gremis, confraries i col·legis professionals, solia correspondre a l'últim mestre acceptat com a tal dins la institució.

[27-XII-1773: «servirà d'andador» (AHPB, *Guillerm Odena, Manual 19, any 1773, f. 3*).]

Recull documental: SCM

anella

f. DCVB

«Cèrcol de metall o d'altra matèria resistent, que sol servir per subjectar o mantenir lligada qualche cosa.»

Altres grafies: enella

[5-IX-1734: «anelles de llautó per una cortina» (ACB, *Albarans de l'Obra 1733-1735, f. 74*); 1-II-1755: «enellas ab cama, ab rosca, ab sos famelles» i «dos anellas ab cama, ab rosca y llimella» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1746, bloc 1751-1753, Compte del manyà*).]

Recull documental: SCM

ànima

f. GEC

Part que uneix les dues ales de la tira de plom.

Recull documental: MV-J

***antena**

f. DIEC, DAOC

«Pal llarg i gruixut clavat a terra verticalment per a bastir-hi alguna cosa», «serveix per aixecar elements de construcció com és ara bigues o encavallades», és a dir, «cadascun dels pals o bigues que es col·loquen verticalment i ben clavats en terra per sostenir la bastimentada d'una obra».

Altres grafies: altrena, anthena, entena, enthena

[5-V-1386: «per Iles entenes grans comprarem obs de fer ponts per metra la vedriera» (ACB, Llibre de l'Obra 1385-1387, f. 52); 22-VIII-1507: «per IIII antenes e VIII travesos avem tenguts per metre les vadrieres» (ACB, Llibre de l'Obra 1507-1509, f. 41); 24-I-1531: «posar a totes ses despeses los ferros en los quals staran basades les dites vedrieres, ço és, la finestra gran un croher ab dues barres que devallaran dalt a baix e dues altrenes, e aquestes seran les principals» (AHCB, Consell de Cent, XIII-34, Manual 1530-1539, f. 11 i 12); 1-III-1501: «per dues anthenes e trossos per los pons de la vedriera» (BC, Llibres de la Junta de Comerç, núm. 150, Àpoques 1499-1502).]

Recull documental: SCM, CDR

aprenent

m. DIEC, SCM

«Persona que aprèn algun ofici», grau amb el qual entren els qui volien començar a aprendre algun ofici.

Altres grafies: apranent

Nota: En el segle XVIII, el temps fixat per fer un aprenentatge en l'ofici de pintor de vidrieres era de quatre anys (Cañellas, 1996, p. 279).

[23-XII-1780: «entrà en sa casa per apranent de dit ofici de ferrer llantarner», «y cumplent lo temps de aprenentatge en dita sa casa y treballat també després en ella com a fadrí» (AHPB, Guillerme Odena, Manual anys 1780-1781, 1a part, f. 243).]

Recull documental: SCM

aprest

m. IdV

Matèria fusible col·locada sobre el vidre en la tècnica de pintura a l'esmailt.

Recull documental: JV-G

aram

m. DIEC

«Coure treballat en forma de xapa o de fil.»

Nota: L'aram és utilitzat en els nostres documents per a la capa del vitrall, i generalment en forma de fil.

[7-VIII-1407: «fil d'aram per obs de la capa de la dita vidriera» (ACB, Llibre de l'Obra 1407-1409, vol. 3, f. 9).]

Recull documental: SCM

arca

f. DCVB

Forn on es couen les peces de vidre ja realitzades.

arena

f. DCVB

«Conjunt de partícules de pedra molt petites produïdes per disgregació de les roques.» L'arena o sorra és utilitzada pel mestre de cases en la consolidació de l'obra dels finestrals.

[30-IV-1646: «deu càrregas d'arena» (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1645, bloc 1645-1647, Compte del mestre de cases).]

Recull documental: SCM

armadura metàl·lica

f. SCM

Part de metall que subjecta la vidriera i fa possible el seu encaix i fixament a la finestra de pedra. En formen part fusells, travesses, pius i altres elements metàl·lics.

armar

v. tr. DCVB, SCM

«Proveir qualcú d'alguna cosa» i «combinar les diverses peces d'un ormeig i posar-lo en disposició de servir»; significaria, així, construir una nau, i per extensió, muntar qualsevulla cosa o posar-la en son lloc.

[10-IV-1423: «que arma la vidriera» (ACB, Llibre de l'Obra 1421-1423, f. 100).]

Recull documental: SCM

armes

f. pl. DLC

«Escut o blasó d'una família noble, d'una ciutat, nació, corporació, etc., per a diferenciar-se les unes de les altres.»

[28-III-1509: «quatre vedrieres tant grans com seran mester per les dites quatre finestres de la dita sglésia o capella de Sanct Sebastià, les dues ab les armes reals de Aragó y les altres dues ab les armes de la Ciutat» (AHCB, Consell de Cent, XIV-8, Notularum 1500-1513, f. 133 i 134).]

Recull documental: CDR

***arquet**

m. DCVB

«Arc petit d'ornamentació.»

Altres grafies: arcet, arxet

[1545: «he fet en huna ho, un arcet del qual n'y a sis en quada ho rodona», es refereix a cada una de les sis rodones que envolten la central en les rosasses, que són quasi rodones de vidre, però la pedra no és tancada, i formen

així uns arcs de ferradura molt accentuats (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1473, bloc 1545-1547, paper solt); mentre que el 13-XII-1773 es parla d'«arxets reemplomats» (AHPB, Guillermm Odena, Manual 19, any 1773, f. 410-411), i el 31-VII-1774, d'«arxet de remate de la vidriera», «arxet gran triangular» i «arxet dels petits també triangulars», que sembla referir-se a les parts triangulars de les traceries que tenen exteriorment formes d'arc, ja que les línies que les tanquen no són rectes, sinó corbes (AHPB, Guillermm Odena, Manual 20, any 1774, f. 58-59).]

Recull documental: SCM

arrebossar

v. tr. DCVB, SCM

«Cobrir una part amb guix, morter o ciment, i allisar-la tapant els clots i falles»; sembla utilitzat en el sentit de col·locar masilla entre els vidres i els ploms per tal de fixar els vitralls.

Altres grafies: rebosar, rebossar

[1542: «rebossar-les en la part hon avian mester» (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos per classificar: «Comta del mestra de les vadrieres... per admetre ho no... que no vage vertader»); 18-III-1557: «es levaren los filats y se adobaren los forats y se rebosaren y se neteyaren de dins» (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1473, bloc 1555-1557, Compte de la feina que yo Jaume Fontanet..., s. d.).]

Recull documental: SCM

arreglar

v. tr. DCVB

«Compondre, resoldre bé una cosa que estava embullada o difícil.»

Sinònim: compondre

Altres grafies: arreclar

[13-I-1680: «areclar y tornar asentar les nou vidrieres» (AHPB, Maties Marçal, Manual 17, any 1689, compte rel·ligat entre els f. 7 i 8).]

Recull documental: SCM

***assencerar**

v. tr. SCM

Prové de *sencer*: fer sencer, reintegrar aquelles parts perdudes.

Sinònims: reparar, adobar

Altres grafies: assenserar

[31-V-1561: «per lo renovar, adobar y assenserar les vedrieres se eren rompudes» (ACB, Llibre de l'Obra 1561-1563, vol. 2, f. 89).]

Recull documental: SCM

assentar

v. tr. DCVB, SCM

Assentar o *sentar* seria «situar una cosa a cert lloc i d'una manera estable», posar a lloc.

Sinònims: fixar, col·locar

[8-V-1601: «dues vidrieres, filats de ferro y barres y assentar aquelles» (ACB, Albarans de l'Obra 1601-1603, f. 84); 10-XII-1716: «assentat en son degut lloch», posat a lloc (ACB, Albarans de l'Obra 1715-1717, vol. 2, f. 78).]

Recull documental: SCM

avaria

f. DCVB, SCM

«Deteriorització o dany produït en algú per la vellesa», i podríem afegir «o en alguna cosa»; malgrat això, en els nostres documents sembla més aviat que podria tractar-se d'un derivat del verb *haver* (*haveria*) i que es podria referir a altres coses que hi hagi.

[27-VIII-1462: «per plom, e estany, e vidres blancs, e de diverses colors, e altres avaries, tot per obs de adobar totes les vidrieres» (ACB, Llibre de l'Obra 1461-1463, f. 149); 6-IV-1463: «entre vidres, e plom, e stany, e altres averies» (ACB, Llibre de l'Obra 1461-1463, f. 149).]

Recull documental: SCM

badiu

m. DCVB

Conjunt d'obertures que formen un finestral.

Sinònim complementari: obertura

Recull documental: CVMA/C1

baga

f. DCVB, SCM

«Anell en general» i, més específicament, «peça de ferro d'una cama roscada i amb anell al cap». Es podria correspondre amb la *vergette* francesa, consistent en una petita peça metàl·lica en forma de fil o barra petita que s'enrosca a les barres per subjectar-les deixant una anella que agafa la barra i dues cues que s'enrosquen per fixar-la.

Altres grafies: vaga

[1779: «per un ganxo y baga per una vidriera de l'arxiu» (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1746, bloc 1778-1783, Compte del manyà).]

Recull documental: SCM

baieta

f. DCVB

«Teixit fluix, tot llana o també barrejat de llana i cotó, molt enfeltrat i cobert de pèl per una o per ambdues cares.»

Altres grafies: bayeta

Nota: Són utilitzades per netejar les vidrieres.

[7-XII-1886: «bayeta per las vidrieras» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1885, bloc 1886-1887, compte núm. 141, f. 2.*)]

Recull documental: SCM

baldó

m. DAOC

«Peça de ferro o de fusta que serveix per travar un pany, una porta o una finestra.»

[27-X-1605: «dues barres y dos baldons ab ses bages y dos perns» (ACB, *Albarans de l'Obra 1605-1607, f. 118.*)]

Recull documental: SCM

banc de treball

m. JP

Seient estret i llarg, de fusta o ferro, sense respatller i amb braços en els quals el vidrier recolza la canya per tal de treballar el vidre.

barquerol

m. DCVB

«Clau cairat i de cabota petita, que s'empra principalment en la construcció de barques»; el mot és d'origen mallorquí.

Altres grafies: barcarol

[16-IV-1435: «per XV barretas de ferro per les vidrieras a raho de IIII diners la peça, V sous, e XXV barcarols, V diners» (ACB, *Llibre de l'Obra 1433-1435, f. 99.*)]

Recull documental: SCM

barra

f. DAOC, SCM

«Peça de ferro, de fusta o d'un altre material, generalment recta, més o menys gruixuda però de certa llargària». Hi ha diferents tipus de barres en la capa que recobreix i protegeix el vitrall i reben adjectius diferents segons la forma que tenen i la seva funció específica. Eviten l'excessiu moviment de la vidriera i el bombament del vitrall.

Altres grafies: bara, varra

Terme actual: barreta de subjecció

[5-VII-1401: «per barres de ferro que li fiu fer per gornir les vedrieres» (ACB, *Llibre de l'Obra 1401-1403, f. 4.*); 18-XII-1501: «barres fuselles» (ACB, *Albarans de l'Obra 1501-1503, f. 10.*); 24-XII-1680: «barretes voltades» (AHPB, *Maties Marçal, Manual 17, any 1680, f. 608.*); 23-III-1716: «barretes travesseras xaveteras» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1697, bloc 1715-1719, compte núm. 13.*); 1718-1719: «barreta colsada» (ACB, *Obra de la Catedral, Docu-*

ments diversos: caixa des de 1697, bloc 1719-1721, compte núm. 10.); XI-1886: «barretas de guanta las vidrieras amb varias curbas» i «barretas de guanta vidras» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1885, bloc 1886-1887, compte núm. 119, f. 2.*)]

Recull documental: SCM

barrella

f. GEC

Cendra molt rica en carbonat sòdic i potàssic que s'obtenia incinerant la salicòrnia i que és un dels elements fonamentals en la composició del vidre.

Nota: Emprada antigament per obtenir vidre resistent i molt transparent.

Recull documental: MV-J

barreta de subjecció

f. AVD

Barra o barreta metàl·lica (5 mm de diàmetre) de l'amplada d'un plafó que serveix per evitar el possible moviment de la vidriera, sigui per agents externs (vent, etc.) o per la fatiga de la xarxa de plom que forma la vidriera (bombament del plafó). Se subjecten per soldadura o amb filferros als nusos de la xarxa de plom.

Recull documental: AVD

bastida

f. DAOC

«Construcció provisional feta de taulons, uns en posició vertical ("files" o "antenes"), altres horitzontals ("colls" o "travessers"), que suporten unes plataformes situades a l'altura convenient, que faciliten als obrers el poder treballar a tots els punts de l'obra.» Un *bastiment pareder* és el «nom del bastiment d'una porta o finestra que va clavat a una paret gruixuda amb esplandit». Podríem parlar de *bastida* en la primera accepció, com solen fer els documents, i de *bastiment* o *bastidor* en la segona, tot i que els documents utilitzen aquest terme en les dues accepcions.

Altres grafies: bastiment, bestida, bestiment, vestiment

[27-VI-1462: «fer la gatha o bastiment per adobar les vidrieres» (ACB, *Llibre de l'Obra 1461-1463, f. 122.*); 11-IV-1506: «per fer bastidas» (ACB, *Llibre de l'Obra 1505-1507, f. 45.*); 18-I-1680: «vestiment de filat» (AHPB, *Maties Marçal, Manual 17, any 1680, compte relligat entre els f. 11 i 12.*); 30-IV-1755: «ressoldar barretes de ferro al bestiment de bronze» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1748, bloc 1753-1759, Compte del vidrier núm. 13.*)]

Recull documental: SCM

bastidor

m. DLC

Armadura de ferro de secció en forma de L en els costats i en forma de T en els travessers que sosté el plafó o plafons que formen el vitrall i n'assegura la rigidesa. Nota: Antigament s'havien emprat bastidors de fusta. Recull documental: 1-CAT.VIL, JV-G

batiport

m. DCVB, SCM

«Porta que té per bastiment una altra porta més gran»; en el nostre cas, porta que s'ha de substituir per una finestra o vidriera. Gràcies a l'existència d'aquesta construcció és possible obrir i tancar les finestres.

[8-IV-1637: «*tencar y obrir los ansarats o batiports de las vidrieras*» (ACB, *Albarans de l'Obra 1635-1637*, f. 61).]

Recull documental: SCM

bestreta

f. DIEC

«Acció de bestreure», és a dir, d'avançar (diners) a algú «per pagar per endavant o abans del temps establert».

Altres grafies: vestret

[10-VI-1464: «*a vestrets per vidres, e ploms, e altres coses nescasàries per adobar vidrieres*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1463-1465*, f. 156); 3-II-1495: «*V lliures, per bestretes e en paga porrata de aquelles vint-e-una lliures barchinonines per preu de aquelles tres vedrieres*» (BC, *Llibres de la Junta de Comerç, núm. 149, Consolat de Mar, Apochae et albarana 1493-1496*).]

Recull documental: SCM

betum

m. DCVB, SCM

«En general, substància líquida espessa que serveix per revestir una cosa per tal de donar-li color, fer-la impermeable, etc.»

Nota: En els documents del segle XIX apareix com a substància consolidant que es col·loca entre el vidre i el plom per impedir l'entrada de l'aigua de l'exterior a la part interior de la vidriera, on hi ha la majoria dels elements pictòrics, més fàcilment degradables per la humitat. Actualment és emprat per al mateix ús el màstic o massilla.

[I-1839: «*Remontar un òbul, si posaren 6 vidras michans nous, ploms, soldar-o y reforsar-o am batum*» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa de 1838-1840, compte núm. 151*); XII-1840: «*compondre als ploms y reforsar-o am batum*» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1840, Comptes y recibos sueltos 1840-1842, compte núm. 44*).]

Recull documental: SCM

blau de cobalt

m. GEC

Pigment blau verdós preparat per escalfament a 1.400 °C d'una mescla d'òxid de cobalt i alumina.

bombolla

f. GEC

Glòbul d'aire que es forma a la cabota de la canya bufant pel broquet.

Recull documental: MV-J

bordura

f. CVMA/C1

Franja composta d'una o més llenques de vidre llis, blanc o de color amb motius decoratius pintats o gravats, col·locada sobretot perifèricament per tenir un marge de fàcil adaptació a les mides reals del galze o del cadell de la pedra del finestral o per aïllar òpticament dos colors influents.

botiga

f. DIEC, DAOC

«Establiment on es ven a la menuda un o més articles de comerç» i «obrador; casa o habitació on s'exerceix un ofici».

Sinònim: taller

[26-III-1599: «*los qui vui ja tenen botiga o obrador de vedrieres*» (AHCB, *Consell de Cent, Registre d'ordinacions 1595-1602*, f. 156).]

Recull documental: CDR

brancal

m. DCVB

«Conjunt de pedres sobreposades que formen el muntant lateral d'un portal o finestra.»

Altres grafies: brancatge, branchal

[1-XI-1668: «*adobar tot lo brancatge de dita vidriera rodona*» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: per classificar, «Llibre de rebudes 1667-1669», f. 74*); 9-VIII-1681: «*10 pedres per lo branchal de la vadriera*» (AHPB, *Maties Marçal, Manual 18, any 1681, compte rel·ligat entre els f. 308 i 309*).]

Recull documental: SCM

broca

f. DCVB

«Nom genèric de diferents instruments de forma recta i lleugera, de fusta, de metall o d'altra matèria sòlida, que serveixen per foradar, per passar dins una obertura petita o per altres usos.»

[16-IV-1435: «*VIII dotzenes de broques*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1433-1435*, f. 99).]

Recull documental: SCM

broquet*m.* DLC

Extrem de la canya més estret en forma de punta afiada i polida per on el bufador bufa el vidre.

Recull documental: JP

brusidor*m.* DLC

Eina emprada per igualar el cantell dels vidres o modificar-ne la forma després d'haver-los tallat amb el diamant.

Recull documental: JV-G

brusir*v. tr.* DGLC

Treballar el vidre tallat amb el brusidor per igualar-ne els cantells o modificar-ne la forma.

Sinònim complementari: rosegar

Recull documental: JV-G

brut -a*adj.* DLC

«Mancat de netedat.»

[6-VII-1591: «com les vedrieres de la Lotja estiguen brutes [...] que [els] netejen y se adoben» (BC, Llibres de la Junta de Comerç, núm. 298, Registre de deliberacions 1585-1592).]

Recull documental: CDR

bufador*m.* IdV

Vidrier que bufa la canya per formar la bombolla que donarà com a resultat la peça desitjada.

Recull documental: MV-J

bufar*v. tr.* GEC

Introduir aire amb la boca pel broquet formant a la cabota una petita bombolla per obtenir posteriorment vidre emmotllat o bufat.

Recull documental: JV-G

burxador*m.* GEC

Eina formada per un mànec i una tija metàl·lica amb un extrem en forma de peül·la emprada per obrir les ales i emplomar.

Sinònim: obridor

Recull documental: JV-G

cabota*f.* DCVB

Extrem més ample de la canya per on s'extreu la pasta de vidre del gresol i on es forma la bombolla.

calar*v. tr.* DIEC

«Baixar, passar a un nivell més baix.»

[9-VII-1463: «cala certa fusta en l'hort» (ACB, Llibre de l'Obra 1461-1463, f. 112).]

Recull documental: SCM

calat*m.* DLC

Motiu decoratiu que es troba en rosetons i gelosies i que s'aconsegueix trepanant la pedra.

Vegeu també: formaria, lluneta i traceria

Nota: En relació amb les vidrieres, són els motius decoratius de la pedra que tanca les llums o buits de la finestra.

[XI-1863: «se posà calat de pedra y vidriera nova» (ACB, Miscel·lània 2, plec 26).]

Recull documental: DAOC

calc*m.* GEC

Reproducció de la xarxa de plom i del bastidor que s'obté calcant-los sobre una cartolina o paper dur.

calç*m.* DCVB

«Òxid de calci, substància blanca, lleugera, càustica, que, en contacte de l'aigua, s'hidrata amb desprendiment de calor.»

Altres grafies: cals

[10-I-1515: «al senyer Anthoni Serra, regoler, per IIII quintars calç» (ACB, Llibre de l'Obra 1513-1515, f. 43); 2-V-1680: «una roba de cals» (AHPB, Maties Marçal, Manual 17, any 1680, compte relligat entre els f. 185 i 186).]

Recull documental: SCM

calcar*v. tr.* GEC

Copiar, mitjançant un calc, aquelles línies del dibuix que corresponen als ploms del vitrall.

camisa*f.* DCVB, SCM

«Capa pesada de guix, de mescla, pintura o altra matèria amb què es cobreix una paret o altra superfície.»

Per la forma d'utilitzar-se als nostres documents, sembla un sinònim de *capa*.

Sinònim: capa o tela metàl·lica

Altres grafies: camissa, quamisa

[16-II-1489: «li donam de fer dita vidriera de la ho e la camisa de fora» (AHCC, FCP, Consellers anys 1460-

1509, f. 51); 17-XII-1501: «fill de lauto per la quamisà» i «per les mans de dita quamisà» (ACB, *Albarans de l'Obra 1501-1503*, f. 5); «una bela capa e ho camisa de fil de llautó» i «camisa e o cota de aquelles» (AHCC, *FD, Capsa 38*).]

Recull documental: SCM, EBP

camper

m. CVMA/C1

Fons llis d'un vitrall sobre el qual es destaquen motius ornamentals, heràldics o personatges que formen el motiu principal de la composició.

Altres grafies antigues: champer

[31-XII-1488: «lo camper de les quals sie de vidre blanch, bo, clar, net e crestel·lí» (AHCC, *FD, Capsa 38*); 11-X-1584: «lo escut a de tenir lo menos 4 palms y los dos per lo champer» (AHCB, *Gremis, Gemial Municipal, Caixa N-P, Convent de Santa Caterina*).]

Recull documental: EBP, SCM

campir

v. tr. DLC, CVMA/C1

Pintar amb grisalla d'un color uniforme el camper del vitrall o una peça de vidre.

Recull documental: CVMA/C1

canal

m. DCVB

«Conducte lleuger, amb la concavitat generalment descoberta, que serveix per dur l'aigua o altre líquid d'una part a l'altra.»

Altres grafies: quanal

Nota: Apareixen en la preparació d'algunes parets abans d'instal·lar-hi les vidrieres.

[27-VII-1494: «levar unes canals de terra e metre'n unes altres de ferro» (ACB, *Llibre de l'Obra 1493-1495*, f. 66).]

Recull documental: SCM

canemàs

m. DIEC

«Roba feta primitivament amb l'estopa del canem, destinada a brodar-hi a sobre amb seda o llana de colors, i que, a aquest fi, és molt clara de fils i de passades perquè formin una retícula que serveixi de pauta.»

Altres grafies: canemaç

Nota: En els nostres documents, el canemàs entra a formar els encerats, sol ser tenyit i pot ser també pintat o brodat.

[29-XI-1418: «comprí 6 canes de canemàs estret canejat per les finestres de la esgleya de la part dels orguens, per tota la vedriera» (ACB, *Llibre de l'Obra 1407-1409*, f. 86).]

Recull documental: SCM

canonge

m. DIEC

«Membre del capítol d'una església catedral o col·legiata.»

[25-II-1679: «Francesch Valeri, canonge de la Seu» (AHPB, *Maties Marçal, Primer llibre de testaments, any 1662-1697*, f. 1).]

Recull documental: SCM

canongia

f. DIEC, SCM

«Càrrec de canonge.» En els nostres documents apareix, en els pagaments al vitraller durant els temps dels Fontanet, la «canongia rossa», o pagament en espècie (pa o vi), cedida per un canonge. Segons Fàbrega (1978), la canongia blanca correspondria al pagament amb pa o blat i la rossa amb vi, però en algun dels nostres documents es parla de la canongia rossa com de la del pa.

Altres grafies: canonga, canonja

[1-I-1494: «per una canonge rossa li avem comprada per un any» (ACB, *Llibre de l'Obra 1493-1495*, f. 78); 29-I-1494: «per dits adobs li vem a donar II canoges rosses» (ACB, *Llibre de l'Obra 1493-1495*, f. 60); 16-IX-1541: «en loch de la rossa que prenie que de aqui avant la taula de la obra li paga quiscun any set liures» i «perquè li han servida la rosa del pa» (ACB, *Llibre de l'Obra 1541-1543*, vol. 1, f. 109).]

Recull documental: SCM

cantonera

f. DAOC

«Que fa cantó, propi del cantó o cantonada.»

[1-II-1755: «s'en fetas quatre cantoneras de un pam de cama y dos dits de ampla, per una vidriera» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des 1746, bloc de 1751-1753, Compte del manyà*).]

Recull documental: SCM

canya

f. DCVB

«Tub de ferro d'uns 1,60 a 1,80 m de longitud, d'un diàmetre exterior d'1,2 a 3 cm i l'interior d'1,2 cm, que s'usa per collir i treballar la pasta de vidre.»

Sinònims: cànula, flesca

Nota: Pot dur una peça de fusta per aïllar la mà de l'escalfador de la canya. Les mides varien considerablement segons els diferents usos.

Recull documental: MV-J

capa

f. DAOC, DCVB

«Estesa uniforme d'un material (guix, ciment, asfalt,

formigó, etc.) que cobreix una superfície» i «matèria o conjunt de coses que va posada damunt una altra cosa». Els documents ens parlen de la capa metàl·lica de les vidrieres, que és part de l'estructura de subjecció d'aquestes a la pedra i fa de protecció de les construccions vidrades. Actualment es parla de *tela metàl·lica*.

Sinònim: tela metàl·lica

[11-II-1391: «ordir les capes de fil de llautó» (ACB, *Llibre de l'Obra 1489-1491*, f. 52); 28-VIII-1407: «fer la capa de la vidriera» (ACB, *Llibre de l'Obra 1389-1391*, f. 52).]

Recull documental: SCM

capcer

m. JV-G

Part superior de la llanceta, en forma d'arc ogival, que pot presentar formes lanceolades o lobulades.

Sinònim complementari: cimall

capitell

m. DAOC

Tot i que en la majoria dels casos el terme és aplicat de la forma corrent actualment, com a «element arquitectònic que corona la part superior de la columna», en algun document és utilitzat com a sinònim de *tabernacle*.

[2-V-1680: «del capitell en amunt» (AHPB, *Maties Marçal, Manual 17, any 1680, compte relligat entre els f. 187 i 188*); 11-X-1584: «tres sancts, so és sant Guillel, sant Francesc y sant Balthasar, ab sos capitells o tabernacles sobre cada qual, conforme l'art demana» (AHC, *Gremis, Gemial Municipal, Caixa N-P, Convent de Santa Caterina*).]

Recull documental: SCM, CDR

carbó

m. DIEC

«Substància sòlida, lleugera, negra, combustible, que s'obté destil·lant o cremant incompletament llenya i altres matèries orgàniques.» El carbó és utilitzat com a productor d'energia calorífica per fer possible la fosa o el redreç de diferents materials metàl·lics dels que componen les vidrieres.

[15-XI-1585: «carbó per recoure lo fil» (ACB, *Llibre de l'Obra 1585-1587*, f. 114).]

Recull documental: SCM

cargol

m. DAOC

«Espècie de pern petit, de forma cònica amb rosca espiral, que té a la part superior una cabota amb un tall per a poder-lo enroscar fent-li pressió a damunt i do-

nant-li un moviment de rotació amb el tornavís; serveix per a fixar peces diverses, especialment metàl·liques, a la fusta o altres materials poc durs.»

[1-II-1755: «per dita vidriera, 4 pesas ab cargols y faene, fa per fer fort lo bastiment de ditas vidrieras» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des 1746, bloc de 1751-1753, Compte del manyà*).]

Recull documental: SCM

carnació

f. GEC

Esmalt d'un to que, en les representacions de figures humanes, imita el color de la carn, obtingut mitjançant grisalla rogenca.

cartró

m. GEC

Dibuix preparatori a mida natural, sobre paper dur, que serveix per assenyalar la xarxa de plom i la forma del bastidor i els diferents tipus de vidre i colors que s'empraran en la realització del vidrall.

Vegeu també: patró

Nota: Així mateix, sobre d'ell, s'hi perfilen amb grisalla aquelles peces de vidre que incorporen traç negre o de dibuix.

Recull documental: JV-G

cascot

m. DCVB, JP

Fragment de vidre que resta a la canya després d'espinyar i que s'usa per activar la fusió.

Recull documental: JP

cavallet

m. GEC

Bastidor amb un vidre translúcid o transparent al qual se sobreposa el muntatge provisional de les peces del vitrall sense emplomar per procedir a pintar la grisalla o els esmalts.

Recull documental: JV-G

cera de soldar

f. JV-G

Substància composta de pega grega, cera verge i oli d'oliva, emprada prèviament a l'operació de soldar els ploms.

cercle

m. DCVB, DAOC, SCM

«Superfície limitada per una circumferència» i «anell de reforç o abraçadora que ceneix un element per augmentar la seva resistència». Quan ens parlen dels

cèrcols de les vidrieres, es refereixen generalment a les circumferències metàl·liques que fan de marc i envolten les rosasses.

Altres grafies: *cèrcol*, *çèrcol*, *çèrquol*, *sèrcol*, *sèrquol*
[20-X-1407: «*cèrquol de ferre de la capa de la vidriera*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1407-1409*, vol. 2, f. 30); 11-V-1511: «*per dos cèrquols de ferro per les ons de les vadrieres*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1509-1511*, f. 49); 25-IX-1540: «*per XXXIII claus grossos ganxats per los sèrquols de ferro de las vedrieras*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1539-1541*, vol. 1, f. 67).]

Recull documental: SCM

cerussa

f. DIEC, SCM

Carbonat de plom; substància blanca, pesant, que s'utilitzava com a color. En vitralleria generalment era emprada per fer el dibuix damunt dels vidres i marcar-ne el contorn a tallar i com a substància integrant del màstic.

ciba

m. CVMA/C1

Antic mètode de fabricació de vidre en forma d'esfera oberta que s'anava aplanant per rotació fins a obtenir la forma d'un disc.

Altres grafies antigues: *civa*

Nota: La tècnica per obtenir-lo consisteix a agafar una bola de vidre en fusió a l'extrem d'una cànula i bufar per l'embocadura fins a obtenir una bombolla; aquesta és subjectada amb un puntill per la banda oposada a la cànula, que, en desprendre's, deixa un forat que és eixamplat fins a convertir la bombolla en un disc. Els diferents gruixos donen diferents tons de color i les bombolles d'aire dins el vidre se situen concèntricament. En l'època medieval es troben trossos de vidres de ciba a moltes vidrieres; el Modernisme català utilitzà molt sovint petites cibes senceres de les quals podem trobar moltes, per exemple, a les vidrieres del Palau de la Música de Barcelona.

Recull documental: JV-G, SCM

cintra

f. DAOC

«Bastiment provisional que serveix per a sostenir les peces d'un arc o d'una volta en construcció, fins que està posada la clau.»

Altres grafies: *cíndria*

[6-XI-1407: «*clauells per clavar les cindries de la dita vidriera*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1407-1409*, vol. 3, f. 15).]

Recull documental: SCM

circell

m. DLC

Ornamentació vegetal amb aspecte de tija molt prima que es cargola en forma d'hèlix a qualsevol suport, emprada en la pintura del vitrall.

Recull documental: MV-J

claraboia

f. DCVB

«Obertura feta a la part alta d'una paret, o bé al mateix sostre, per recollir la llum del cel.»

Altres grafies: *claraboya*, *claravolla*, *claravoya*

[15-XII-1427: «*les vedrieres qui són estades meses en les claravoyes de la finestra*» (ACA, *Generalitat, Registre d'albarans i cauteles del trienni de 1425*, f. 73-74, N 510); 25-IV-1710: «*se a adobat una vidriera de la o y se a fet nou un pany lo qual se a fet vidre de color groch la sexta part de las claraboyas*» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1697, bloc de 1710-1712, compte núm. 6*); 24-VI-1720: «*per las dos claraboyas a modo de ons y altra com una estrella*» (ACB, *Albarans de l'Obra 1719-1721*, f. 75); 22-III-1736: «*per una claraboya nova*» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1731, bloc de 1734-1736, compte núm. 11*).]

Recull documental: SCM

claró

f. DCVB

Tapadora de terra refractària en forma de mitja lluna que serveix per tapar els obralls.

Recull documental: MV-J

clau

m. GEC

Tija d'acer, de llargària reduïda, punxeguda per un extrem i amb cabota plana a l'altre, emprada per fixar les peces de vidre durant el muntatge i l'emplomat del vitrall. «Barreta prima de ferro o altre metall, de gruix, forma i llargària variables, amb punta a un cap i cabota a l'altre, que clavada a cops de martell, serveix per a sostenir o subjectar una cosa, per a mantenir unides dues coses, per adorn, etc.» En els nostres documents n'apareixen de diferents menes: *claus amb ganxo*, *clauells* (*claus petits*, etc.).

Vegeu també: *barquerol*

[6-XI-1407: «*Clauells per clavar les cindries*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1407-1409*, vol. 3, f. 15); 2-IV-1550: «*claus ganxats de un palm de larch*» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1473, bloc de 1549-1551, Compte de Pera Sabata*); 24-XII-1716: «*claus ganxuts*» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents*

diversos: caixa des de 1697, bloc de 1715-1719, compte núm. 23); 24-XII-1874: «claus de gancho» (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa per classificar, Compte del cerraller Eudald Deop).]

Recull documental: SCM

clau ganxat

m. DAOC

Fullana recull l'entrada *clau ganxo*: «Clau amb el cap fent colze, que es clava a la paret per subjectar o penjar-hi una cosa.»

[17-III-1495: «per claus ganxats per tenir los filats» (BC, Llibres de la Junta de Comerç, núm. 149, Albarans del dret del pariatge 1493-1496).]

Recull documental: CDR

clavilla

f. DLC

Peça petita de ferro en forma de falca que, introduïda en la mossa de les dents del travesser, subjecta el claviller per tal de fixar el plafó del vitrall.

Sinònims complementaris: falca, xaveta, mascle

Recull documental: JV-G, MV-J

claviller

m. DLC

Peça generalment de ferro laminat, d'un gruix aproximat de 2 mm i d'amplària variable, amb encaixos on s'introdueixen les dents i que subjecta el plafó contra els travessers.

Recull documental: DJC, JV-G

***clavo**

m. CDR

En el cas de les vidrieres, trobem el mot *clavo* com a sinònim de *ferramenta*.

Sinònim: ferramenta

[14-VI-1516: «per dotze barres de ferro que han servit per les vedrieres de la Lotga, e per clavo de ell presa a obs de la Casa de la dita Lotga» (BC, Llibres de la Junta de Comerç, núm. 168, Cèdules dels pagaments 1516-1527).]

Recull documental: CDR

cloisonné

m. JV-G

Tècnica especial de vidrieres, utilitzada pels modernistes, consistent a tancar, entre dos vidres plans transparents, uns contorns metàl·lics i, entre aquests, petites boles de vidre de color.

cloure

v. tr. DIEC

«Fer que quelcom cobreixi l'obertura (d'alguna cosa) de manera que resti aïllada de l'exterior.»

Sinònim: tancar

[16-VI-1502: «per los treballs del pont de la vadriera e per desfer lo fust qui clohia» (BC, Llibres de la Junta de Comerç, núm. 150, Èpoques 1499-1502: 16-VI-1502).]

Recull documental: CDR

cocció

m. GEC

Acció i efecte de coure.

collegi

m. DIEC

«Societat o corporació de persones de la mateixa professió i «en l'Antic Règim, corporació professional constituïda per artistes, a diferència dels gremis, que eren integrats per menestrals».

Nota: Trobarem els mestres o pintors de vidrieres agrupats en una institució a la qual es referirà el document com un gremi o un col·legi segons la importància que l'autor vulgui donar a aquests.

[27-XII-1773: «Col·legi baix invocació del Gloriós Sant Lluch de Pintors de Vidrieras» i «que sia admès y agregat a dit col·legi y creat col·legiat de ell en la forma acostumada» (AHPB, Guillerme Odena, Manual 19, any 1773, f. 1-3).]

Recull documental: SCM

collidor

m. IdV

Vidrier que cull amb la canya una determinada quantitat de pasta de vidre i dóna la forma i el pes volguts a la bombolla.

Recull documental: MV-J

col·locar

v. tr. DCVB

«Posar en un lloc determinat, en certa posició relativa.»

Altres grafies: colocar

[31-XII-1885: «colocar uns vidres» (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1885, bloc de 1885-1886, compte núm. 136).]

Recull documental: SCM

color

m. DCVB

«Substància colorant usada per a pintar o tenyir.»

[2-V-1680: «se han pintat las armas y los caps de las

creus en ditas tres vidrieras, que per los colors y mans valen a raó sis lliures quiscuna» (AHPB, Maties Marçal, Manual 17, any 1680, compte relligat entre els f. 187 i 188).]

Recull documental: SCM

color ardent

m. DLC, CDR

«Ardent: Ple de foc, de passió.» És clar que es refereix a un color ben lluminós.

[28-III-1509: «*quatre vedrieres tant grans com seran mester per les dites quatre finestres de la dita sglésia o capella de Sanct Sebastià, les dues ab les armes reals de Aragó y les altres dues ab les armes de la Ciutat y quiscuna de aquelles ab X cortapises de colors \divisades y distintes les unes de les altres, les quals colors, axí de les armes com de les cortapises, hagen de ser/ ben ardents» (AHCB, Consell de Cent, XIV-8, Notularum 1500-1513, f. 133 i 134).]*

Recull documental: CDR

colorant

m. GEC

Substància vegetal, animal o mineral que, dissolta en silicats, proporciona un grau determinat de coloració.

colzada

f. SCM

En forma de colze.

Vegeu també: colzar

colzar

v. tr. DCVB

«Doblegar en angle, fer fer colze.»

Altres grafies: colsar

[1715: «*colsar dos barretas per la creu de la o del mitx» (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1697, bloc de 1715-1719, compte núm. 23).]*

Recull documental: SCM

compàs

m. DLC, CDR

Sembla referir-se a cada una de les parts susceptibles d'haver estat distribuïdes o repartides amb el compàs en una vidriera rodona. «Compassar: Distribuir (un conjunt) d'una manera regular.»

[1405: «*Faça sobre lo portal de dita casa, una bella vedriera de la obra següent, ço és saber: que-n lo rodó del mig faça I senyal reyal obrat con millor fer se puxa, de bon vidre vermell e groch, e sia lo dit senyal a forma d'escut: e en los VI compasses que li estan a la redor, ço és en III, que abracen les III puntes del dit escut, e en los*

altres III, haia obra de ramatges o fullatges com millor se pusquen fer» (Puiggari y Llobet, 1880, p. 82-83).]

Recull documental: CDR

compondre

v. tr. DCVB

«Formar un tot reunint o combinant diversos elements o parts», que seria sinònim de *fer* o *construir*, i «posar en bon estat qualque cosa rompuda o espanyada», que seria sinònim de *refer* o *adobar*.

[31-VII-1774: «*Las quals vidrieras se componen de semblants figuras en lo cor d'ellas» (AHPB, Guillerme Odena, Manual 20, any 1774, f. 58-59); 30-XII-1837: «compondre ploms» (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa de 1836-1838, compte núm. 108); XII-1839: «Compondre las vidrieras de l'altà de las Fons, s'i posaren 4 vidras de color y 4 blanchs nous» (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa de 1838-1840, compte núm. 151).]*

Recull documental: SCM

***condret -a**

adj. DCVB

«Que està en bon estat, així com pertoca.» Així, *tenir en condret* o *en conreu* seria sinònim de *tenir-ne cura*.

[24-V-1505: «*té les vidrieres en condret» (ACB, Albarans de l'Obra 1503-1505, f. 28); 31-IV-1570: «convindrie que [e]s donàs dit ofici a persona a[p]ta e àbil no sols per a pintar, màs encara per tenir en condret les vedrieres» (BC, Llibres de la Junta de Comerç, núm. 297, Consolat de Mar, Registre de deliberacions de 1568-1575).]*

Recull documental: SCM

confraria

f. DIEC

«Associació de persones, generalment laiques però amb patronatge religiós, unides per a un fi de pietat o caritat, o de defensa i d'ajuda mútues dins un mateix ofici.»

Nota: En el cas dels mestres de vidrieres, la confraria estava sota advocació de sant Lluc.

[26-III-1599: «*si algú se voldrà examinar de dits oficis y serà tant pobre que no tindrà com poder pagar lo gasto del dit examen, haien los promens de dita confraria fer-li gràcia de dits gastos» (AHCB, Consell de Cent, Registre d'ordinacions 1595-1602, f. 157).]*

Recull documental: SCM, CDR

conreu

m. DCVB, DIEC

«Acte i efecte de conrear», és a dir, d'«arreglar, adobar», «cuidar amb molt d'esment, obsequiosament». Per

conrear entenem aquí «consagrar temps i cura especial (a una cosa)», en el nostre cas, a les vidrieres.

[29-I-1494: «*tenir en conreu e adobar e aspolsar totes les vidrieres*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1493-1495*, f. 59).]

Recull documental: SCM

conservació

f. DCVB

«Acte i efecte de conservar», és a dir, de «guardar una cosa del perill de desaparèixer o de fer-se malbé».

Altres grafies: conservació

[27-XII-1528: «*és per la conservació de las vadrieras*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1527-1529*, f. 55).]

Recull documental: SCM

corda

f. DCVB

«Conjunt de dos o més cordons retorts, de cànem, espart, cotó, pita o altra matèria, i de gruix variable segons els usos a què es destina (lligar, penjar, estirar, pujar, etc.).»

[28-V-1531: «*una corda de cànem i altre d'espart*» (ACB, *Albarans de l'Obra 1531-1533*, vol. 1, f. 80).]

Recull documental: SCM

corró

m. GEC

Cilindre de ferro gravat o llis que serveix per aplanar la pasta de vidre.

Recull documental: JP

corrosió del vidre

f. SCM

«Malaltia» del vidre deguda, amb el temps, a la contaminació i la humitat. Pot fer tornar opac el vidre i fins i tot fer que se'n desprenguin escates, capes o porcions.

***cortapisa**

f. DCVB

«Franja o sanefa de tela, de pells fines o de pedres precioses, que es posava postissa al voltant de la part inferior de faldes, gonelles, mantells i altres peces de vestit.» És clar que utilitza el mot com a sinònim de *sanefa*.

[28-III-1509: «*quatre vedrieres tant grans com seran mester per les dites quatre finestres de la dita sglésia o capella de Sanct Sebastià, les dues ab les armes reals de Aragó y les altres dues ab les armes de la Ciutat y quisquina de aquelles ab X cortapisas de colors*» (AHCB, *Consell de Cent, XIV-8, Notularum 1500-1513*, f. 133 i 134).]

Recull documental: CDR

cortina

f. DCVB

«Peça de roba penjant amb què es tapa una porta, una finestra, un llit o altra cosa» i també un «tapís, tela teixida o pintada que es penjava per ornament».

Altres grafies: cortina

[18-IX-1587: «*per tanyir setza canes de drap de tela blanca y a servir per fer una cortina a la vedriera*» (ACB, *Albarans de l'Obra 1587-1589*, vol. 1, f. 114); 9-VIII-1681: «*corde de cànam per la cortina de la vadriera*» (AHPB, *Maties Marsal, Manual 18, any 1681, compte relligat entre els f. 308 i 309*).]

Recull documental: SCM

costa

f. DCVB, SCM

«Pla inclinat en general; superfície que canvia gradualment de nivell.» En els nostres escrits apareix com un element més de les bastides o dels ponts i podria correspondre a les fustes que caldria per vèncer desnivells a les bastides, com a rampes d'ascensió per pujar carretons amb material sense utilitzar contínuament les corrioles.

Altres grafies: çostes

[8-XI-1494: «*per loguer de III çostes per los ponts de dita finestra*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1493-1495*, f. 69); 22-XI-1495: «*per loger de II costes per los ponts*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1495-1497*, f. 58); 19-XII-1507: «*per loguer de sis entenes y dos costes los quals avem tengut per metre la vadriera*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1507-1509*, f. 41).]

Recull documental: SCM

coure

v. tr. DLC

Sotmetre el vidre pintat a l'acció de la calor de la mufla fins a arribar al punt de fusió perquè s'hi adhereixi la grisalla o l'esfalt.

Nota: La temperatura de fusió és d'uns 520 °C.

Recull documental: JV-G

creu

f. SCM

Objecte format per dues peces llargues i primes col·locades perpendicularment i que es toquen pel centre de la seva llargària. En el nostre cas, es parla de les barres metàl·liques que es creuen i entren a formar part de la capa de protecció de les vidrieres.

Altres grafies antigues: crehuera, creuera, croer, croher [8-X-1435: «*fer lo cèrcol e la creu*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1435-1437*, f. 64); 20-IV-1463: «*una crehuera pel bastiment*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1461-1463*, f. 112); 28-III-1509: «*tot lo ferro que serà mester per guarnir les dites vedrieres, axí per los fusells y croers com*»

altres» (AHCB, Consell de Cent, XIV-8, Notularum 1500-1513, f. 133 i 134); 27-IV-1509: «farà les creueres e los fusells que han mester per estar ferma la dita vedriera» (AHCB, Fons notarial, Contractes); 24-I-1531: «los ferros en los quals staran basades les dites vedrieres, ço és, la finestra gran un croher ab dues barres que devallaran dalt a baix» (AHCB, Consell de Cent, XIII-34, Manual 1530-1539, f. 11 i 12).]

Recull documental: SCM, CDR

cristall de lluna

m. DAOC

Vegeu: lluna polida

crystal·lina

m. DAOC

Vidre pla de 4 a 6 mm de gruix.

cua de cavall

f. DCVB

Cua és la «prolongació més o menys llarguera de la part posterior del cos de molts animals vertebrats». Reben també el nom de *cua de cavall* certes espècies de plantes. En el nostre cas, el fet que sigui proporcionada al pintor ens fa suposar que podria tractar-se de l'accepció més corrent, la primera, i ser utilitzada com a matèria primera per fer pinzells gruixuts o escombres.

[13-VIII-1551: «per nou cues de cavall a mossèn Alamy, pintor» (ACB, Llibre de l'Obra 1551-1553, vol. 2, f. 61).]

Recull documental: SCM

culleró

m. JP

Barra acerada amb un extrem de ferro colat en forma de culler que serveix per buidar un gresol.

davallar

v. tr. DCVB

«Passar a un lloc més baix.»

Sinònim: baixar

Altres grafies: devallar

[28-I-1464: «a un hom qui ajuda a mestre Terri a penjar e devallar la gatha, o bastiment en que dit mestre Terri està quant adoba les vidrieres» (ACB, Llibre de l'Obra 1463-1465, f. 155).]

Recull documental: SCM

decoració

f. DLC

«Acció de decorar; l'efecte.»

[22-IV-1500: «sobre sinquen cap o fet de la dita vadriera

fahedora en lo segon revolt de la dita Casa de la Lotge, atès que és stat principiati molt e a gran ennoblehiment e decoració de la dita Casa de la Lotge la dita primera vadriera ja feta e posada en lo dit primer revolt de la dita Casa» (AHCB, Consolat de Mar, I-4, Registre de deliberacions 1496-1501, f. 119v i 120v).]

Recull documental: CDR

decorar

v. tr. DAOC

«Adornar, guarnir d'accessoris destinats a embellir un lloc.»

Sinònim: embellir

[23-I-1497: «e quant aquella [la vidriera] enbelleix e decora la Casa de la Lotge» (AHCB, Consolat de Mar, I-4, Registre de deliberacions 1496-1501, f. 34r i 34v).]

Recull documental: CDR

dent

f. DLC

Cadascuna de les parts sortints del travesser que permeten la fixació del plafó mitjançant el claviller i les clavilles.

Recull documental: JV-G

dependent -a

adj. DIEC

«Que depèn d'algú o d'alguna cosa»; en els nostres documents, el qui depèn del mestre.

[19-V-1895: «montar unes escalas pel dependent Dalmau» (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1892, bloc de 1894, compte núm. 46).]

Recull documental: SCM

***derrotat -ada**

adj. DCVB

«Molt espatllat; fet malbé a força de manejar-lo.»

[3-II-1836: «compondre las vidrieras del boltan iclesia que estaban derrotadas, si posaren varios vidras nous, ploms y soldar-o» (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa de 1836-1838, compte núm. 44).]

Recull documental: SCM

descarregar

v. tr. DCVB

«Llevar una càrrega de damunt l'objecte que la suportava.»

Altres grafies: descarregar

[27-V-1428: «per descarregar la dita vidriera I sou» (ACB, Llibre de l'Obra 1427-1429, f. 61).]

Recull documental: SCM

desfer

v. tr. DCVB

«Llevar a una cosa la forma o estructura, inversament a l'ordre en què ha estat feta.» En aquest sentit, seria sinònim de *desmuntar*.

[26-VI-1528: «*la vadriera de sobra las Fons, lo qual e desfeta, e alsades les himatges, e tornada dita vadriera en son loch*» (ACB, *Albarans de l'Obra 1527-1529*, f. 40).]

Recull documental: SCM

despatxar

v. tr. DLC

«Evacuar, desocupar; anar-se'n del lloc que s'ocupava»; «acabar, enllestir un afer, una tasca, etc.», i més proper a la significació dels nostres documents seria «trametre».

Altres grafies: spatxar

[27-V-1428: «*per spatxament de la dita vadriera al general de Catalunya*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1427-1429*, f. 61).]

Recull documental: SCM

despenjar

v. tr. DLC

«Fer cessar d'ésser en un lloc alt.»

[3-IX-1463: «*despenjar la gatha ab que avien espolsades les vedrieres*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1463-1465*, f. 121).]

Recull documental: SCM

diamant

m. DIEC, SCM

«Eina que porta encastada una punta de diamant, la qual serveix per a tallar vidre.» La pressió de la punta sobre el vidre produeix una ratlla que possibilita el tallat regular i controlat del vidre.

dibuixar

v. tr. DLC

«Traçar sobre una superfície la imatge (d'un objecte) amb l'ajut d'un llapis, de la ploma, del pinzell.»

Altres grafies: deboxar

[2-X-1437: «*en paga e satisfacció dels grans treballs que per ordinació llur ha sustenguts axí en deboxar I monstra ho patró que ha feta, la qual los dits honorables consellers han tramesa en Flandes per fer una vedriera a la finestra de la casa de XXX de la dita ciutat*» (AHCB, *Consell de Cent*, XI-52, *Clavaria 1437-1438*, f. 77).]

Recull documental: CDR

disminució

f. DCVB

«Acte i efecte de disminuir», de «fer més petit».

[3-VII-1547: «*per la desminuysió del coure*», 20-IV-1548: «*per la desminuysió del fil y lo retal*» (ACB, *Obra*

de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1473, bloc de 1547-1549, Compte de la ferramenta de 1547).]

Recull documental: SCM

divisa

f. DLC

«Figura (animal, planta, objecte) amb una sentència concisa que l'explica, usada especialment en heràldica per denotar el disseny de la persona que l'adopta.»

[22-IV-1500: «*sia stada fabricada e feta huna vadriera en lo primer revolt de la dita Casa de la dita Lotge ab la istòria e divisa de la primera virtud, qui es la Fe*» (AHCB, *Consolat de Mar*, I-4, *Registre de deliberacions 1496-1501*, f. 119v i 120v).]

Recull documental: CDR

divisar

v. tr. DCVB

«Adornar d'emblemes i figures ornamentals.» En el cas de les vidrieres, és utilitzat com a substantiu i fa referència al dibuix o esbós de la vidriera.

Sinònim: dibuix

[22-IV-1501: «*donant e cometent lo dit e present Consell lo divisar e compondre de aquella [vidriera]*» (AHCB, *Consolat de Mar*, I-4, *Registre de deliberacions 1496-1501*, f. 131r, 132v i 133r).]

Recull documental: CDR

***dur a punt**

v. tr. SCM

En els nostres documents és sinònim de *reparar*, *adobar*.

[29-VII-1542: «*per lo fil de aram y les mans de dur a punt tot de les vidrieres*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1541-1543*, vol. 1, f. 109).]

Recull documental: SCM

embelliment

m. DIEC

Acció d'embellir; fer tornar bella, més bella, una cosa. Altres grafies: amballiment, ambelliment, enbelir, enbellir

[22-IV-1500: «*e aquella [la vidriera] és molt ben rehexida e dóna gran amballiment a la dita Casa de la Lotge*» (AHCB, *Consolat de Mar*, I-4, *Registre de deliberacions 1496-1501*, f. 119v i 120v); 22-IV-1501: «*atès que és gran ambelliment a la dita Casa de la Lotge e ja ni ha de altres, que sia feta [la vidriera proposada]*» (AHCB, *Consolat de Mar*, I-4, *Registre de deliberacions 1496-1501*, f. 131r, 132v i 133r).]

Recull documental: CDR

embellir

v. tr. DLC

Fer tornar bell, més bell.

[22-IV-1500: «*sia stada fabricada e feta huna vadriera en lo primer revolt de la dita Casa de la dita Lotge ab la is-tòria e divisa de la primera virtud, qui es la Fe contenguda en lo paternòster, e perquè assò es cosa que enbeleix e horna molt la dita Casa de la Lotge*» (AHCB, Consolat de Mar, I-4, Registre de deliberacions 1496-1501, f. 119v i 120v); 23-I-1497: «*e quant aquella [la vidriera] enbelleix e deco-rra la Casa de la Lotge*» (AHCB, Consolat de Mar, I-4, Registre de deliberacions 1496-1501, f. 34r i 34v).]

Recull documental: CDR

embetumar

v. tr. DCVB, DAOC

«Cobrir de betum», «tapar amb betum els defectes de la cara bona d'una pedra picada».

Altres grafies: ambatumar, batumar, betumar, emba-tumar

Nota: Segons les notícies recollides, al segle XIX les vi-drieres són reforçades amb betum, que es treballaria a mode de massilla.

[10-XII-1837: «*ambatumar las vidrieras*» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1836, compte núm. 108*); 28-I-1840: «*compondre las vidrieras de l'Aula Capitolar, si posaren 5 vidras nous, ploms y batumar-o*» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents di-versos: caixa des de 1840, Comptes y recibos sueltos 1840-1842, compte núm. 44*).]

Recull documental: SCM

emmotllar

v. tr. DLC

Donar una forma determinada a un vidre quan està en estat pastós mitjançant un motlle.

Recull documental: MV-J

emmotllat

m. DLC

Mètode de fabricació del vidre que consisteix a diposi-tar la pasta de vidre en un motlle.

Recull documental: DLC, JV-G

emplomar

v. tr. DLC

Operació consistent a encaixar les peces de vidre en la xarxa de plom que, un cop soldada, forma el plafó o plafons del vitrall.

Altres grafies: emplombar, enplomar, enplonbar

[22-VII-1591: «*per haver adobat y enplomat dos qua-dros de la vedriera*» (ACB, *Albarans de l'Obra 1591-*

1593, vol. 2, f. 59); 24-V-1606: «*dos panys de las vi-drieras del simbori que ha emplomats de nou*» (ACB, *Albarans de l'Obra 1605-1607, f. 120*).]

Recull documental: SCM, JV-G

encaix

m. DLC

Mossa practicada en el claviller on s'encaixa la dent.

encalcinar

v. tr. SCM

Posar calç. Aplicat a les vidrieres, sembla referir-se a massillar.

[2-IX-1467: «*que li sia dat un obrer per fer los forats de les barres de ferre, e encalcinar e enguixar les dites vidrie-res*» (ACV, *Joan Esteve, vol. 3681*).]

Recull documental: SCM, CDR

encast

m. DAOC

«Cavitat o buit fet en una paret, roca o altra part sòlida on s'ha d'encastar una cosa.»

Altres grafies: encasto

[31-XII-1885: «*arreclar los encastos per posar-hi passadors*» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1885, bloc de 1885-1886, compte núm. 136*).]

Recull documental: SCM

encerat

m. DIEC, DGLC

Segons diu Fabra, és una «tela impermeabilitzada amb cera o una mescla de quitrà i sèu», «tela o paper resis-tents, encerats o no, que es posa a les finestres per a resguardar-se de l'aire». Substantiu o adjectiu aplicat a un drap, un llenç, etc.

Altres grafies: ancerat, encerada, ençerat, enserat

[1395: «*clogueren-les ab drap encerat*» (ACLL, *Llibre de l'Obra, Comptes, vol. 40, «Albarà»*); 1397: «*e III palms de lenç ençerat per les dites finestres*» (ACLL, *Llibre de l'Obra de 1397*); XII-1717: «*fer un bastiment nou per un encerat que se a posat al bantanal que's sobre la capella de St. Narcís per ser espallada la vidriera per ocasió de les bombes de l'últim siti*» (ACB, *Obra de la Catedral, Docu-ments diversos: caixa des de 1697, bloc de 1719-1721, Compte del fuster Francisco Llopart de 1717-1719*).]

Recull documental: SCM, EBP

enderrocar

v. tr. DCVB

«Destruir (una edificació) llençant a peces per terra» i «llançar a terra una persona o cosa que estava dreta o enlairada».

[17-XII-1497: «per refermar les vidrieres del cimbori, per rahó del vent que havia enderroquat hun pany», 26-XII-1497: «per adobar hun pany de les vidrieres del cimbori que lo vent havie enderrocat» (ACB, Llibre de l'Obra 1497-1499, f. 45 i 47).]

Recull documental: SCM

*enfront

m. DAOC

«Façana d'un edifici» i, per extensió, d'altres construccions, com les vidrieres.

[1-VI-1515: «per scombrar tots los pilars e los enfronts de les vidrieres» (ACB, Llibre de l'Obra 1515-1517, f. 50).]

Recull documental: SCM

engraellat

m. IdV

Fons del vitrall pintat amb grisalla amb pinzellades paral·leles i entrecruades formant una graella.

Recull documental: JV-G

enguixar

v. tr. DAOC, DCVB

«Cobrir d'una capa de guix», o senzillament «posar guix». Aplicat a les vidrieres, podria referir-se a massillar.

[2-VII-1402: «enguixar la casa de la trassa» (ACB, Llibre de l'Obra 1401-1403, f. 25); 2-IX-1467: «que li sia dat un obrer per fer los forats de les barres de ferre, e encalcinar e enguixar les dites vidrieres» (ACV, Joan esteve, vol. 3681).]

Recull documental: SCM, CDR

ennobliment

m. DIEC

«Acció d'ennobrir o d'ennobrir-se; l'efecte.»

Altres grafies: ennoblehiment

[22-IV-1500: «la dita Casa de la Lotge no staria tant ennoblehida ne hornada com fóra si és acompanyada de altres vedrieres, per ço, mirant ells dits cònsols per lo ennobliment de la dita Casa, atès que per los passats és ja introduhüt, proposen al dit e present Consell que per aquell ne sia feta la deliberació e conclusió que li aparega. Sobre sinquen cap o fet de la dita vadriera fahedora en lo segon revolt de la dita Casa de la Lotge, atès que és stat principiati molt e a gran ennoblehiment e decoració de la dita Casa de la Lotge la dita primera vadriera ja feta e posada en lo dit primer revolt de la dita Casa» (AHC, Consolat de Mar, I-4, Registre de deliberacions 1496-1501, f. 119v i 120v).]

Recull documental: CDR

entrelliç

m. DCVB, DAOC

«Manera de teixir no a la plana, sinó amb moltes calques»; *entrellaçar* seria sinònim d'*entreteixir* i *entrellat* com «manera com s'ha esdevingut o realitzat, com està conjuminada, alguna cosa, i que és l'objecte d'una indagació». Podria estar relacionat amb *entretallament*. En els nostres documents tampoc queda clar; podria tractar-se del teixit de la capa o de la realització d'una obra en vidre. Altres grafies: entrelís, entrellyt

[29-IV-1511: «per lo entralís de la ho major davant lo campanar major, sobre la capella de la Magdalena, vint e sinch sous i més per lo entralís de dues ons de vidre petites a la part del Palau del rey», «per l'entrellyt de la ho davant lo quampañar major sobre la quapela de la Magdalena vint e cinch sous, dich I ll. V s., e per les de dos hons petites és són a la part del Palau del rey» (ACB, Albarans de l'Obra 1509-1511, f. 2-3).]

Recull documental: SCM

*entretallament

m. DCVB

«Acte i efecte d'entretallar», és a dir, d'«esculpir de mig relleu», «brodar un relleu». Segons els nostres escrits, podria referir-se a la part figurada de la vidriera o bé a tota ella.

[V-1513: «cobrir tot lo entretallament de la vadriera nova» (ACB, Llibre de l'Obra 1511-1513, f. 41).]

Recull documental: SCM

envà

m. DCVB

«Cos que surt horitzontalment fora d'un mur», «paret prima feta de rajoles, de posts, de canyissos enguixats, etc.», «cornisa de la finestra, que ressurta una mica de la paret».

[16-III-1717: «remendar uns envans de l'altra vadriera» (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1679, bloc de 1713-1715, compte núm. 22, f. 3).]

Recull documental: SCM

*erxau

m. SCM

Als nostres documents apareix aplicat a un tipus de fil metàl·lic que s'integra en els reixats exteriors de les vidrieres.

[11-X-1588: «lo mestre de les vedrieres, una mola fil d'erxau, ne pren 15 ll. 9 onz. a 6 s. 3 d. la lliura, sarvex per un raxat de vadriera» (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1579, bloc de 1587-1589, Compte de Jaume Valls de 1588).]

Recull documental: SCM

escala

f. DCVB

«Sèrie d'esglaons que permet de pujar o davallar d'un nivell a un altre», «aparell compost de dos muntants de fusta o metall o de dues cordes, disposats paral·lelament o amb certa convergència, units per una sèrie de travesers que serveixen d'esglaons per pujar i baixar».

[27-VI-1463: «dues escales petites per les bastides» (ACB, Llibre de l'Obra 1461-1463, f. 112); 27-XI-1463: «escala de pessas per escombrar les vidrieres» (ACB, Llibre de l'Obra 1463-1465, f. 121).]

Recull documental: SCM

escalabornar

v. tr. GEC

Treure amb una eina tallant les parts més extenses i bases d'una peça de vidre per començar a afaiçonar-la.

esclatar

v. tr. DCVB

«Rompre's una cosa per la força d'una pressió o impuls interior, generalment fent soroll i deixant sortir parcialment o totalment el contingut.»

[13-I-1680: «adobar los pilàs de ditas vadrieras, en gix, per ser la major part tots esclatats y reventats» (AHPB, Maties Marsal, Manual 17, any 1680, compte rel·ligat entre els f. 7 i 8).]

Recull documental: SCM

escombrar

v. tr. DIEC

Passar l'escombra per un lloc, netejar.

Altres grafies: ascombrar, scombrar

[11-IV-1463: «a hun hom qui escobra les vidrieres de la Seu, en leva les terenyines e polç» (ACB, Llibre de l'Obra 1461-1463, f. 150).]

Recull documental: SCM

escorrentiu

m. JV-G

Petites obertures en les façanes interiors o exteriors dels edificis per encaixar i fixar els taulons o barres per construir les bastides.

Sinònim: escorrentia

Nota: Terme èuscar, tot i que també s'usa a València.

escut

m. DLC

Element decoratiu del plafó o de la bordura del vitrall consistent en la representació d'una persona, d'un llinatge, d'una autoritat o d'una població, de corporacions, entitats, etc., formada per una superfície dita

camper on es representen elements heràldics o càrregues.

Recull documental: MV-J

esmalt

m. GEC

Vernís vitri aplicat per fusió a un vidre amb finalitat decorativa, format per silicats o fluorosilicats fundents, que disminueixen la temperatura de fusió, i pigments minerals.

Recull documental: MV-J

esmena

f. DIEC

Acció d'esmenar o de millorar alguna cosa llevant-li les imperfeccions, els defectes. Corregir o reparar. Un altre sentit seria el de paga o compensació en satisfacció d'un dany comès o d'una infracció.

[25-II-1495: «esmena de aquest adob» (ACB, Albarans de l'Obra 1493-1495, f. 63); 21-IV-1515: «per esmena de la vadriera» (ACB, Albarans de l'Obra 1513-1515, f. 115).]

Recull documental: SCM

espai

m. DAOC

«Extensió, cabuda o superfície d'un lloc, solar o terreny» i «extensió o buit que hi ha entre dos o més cossos». En el cas de les vidrieres, l'extensió susceptible d'encabir la vidriera.

Altres grafies: spany

[27-IV-1509: «faent en aquella la dita imatge de la dita benaventurada santa Eulàlia, ben proporcionada e dividida segons lo lloc e espai a on ha d'estar» (AHCB, Fons notarial, Contractes); 17-IV-1521: «en la ubertura e loch ho spanys qui són per aquella en la dita ecclesia del monastir de Sanct Pere» (AHCG, Notaria Girona-2, núm. 406, Notari Joan Guilana 1520-1521).]

Recull documental: CDR

espàtula de pastar

f. JV-G

Espàtula en forma de fulla plana allargada i provista d'un mànec que serveix per pastar la grisalla o l'esmalt sobre la paleta.

espàtula de tallar

f. IdV

Sinònim: paleta de muntar

espinyadora

f. JP

Barra de ferro d'uns 35 cm de llargària proveïda d'un mànec que serveix per espinyar.

espinyar*v. tr.* DLC

Fer caure picant o rompent amb l'espinyadora la pasta de vidre solidificada enganxada a la cabota.

espitllera*f.* DCVB

«Obertura molt estreta feta a un mur, porta, etc., per la qual es pot mirar cap a fora i llançar projectils sense gaire perill d'ésser ferits pels de fora.»

Altres grafies antigues: spitllera

[20-X-1405: «*que com algunes spitlleres o finestres sien en la sglésia parroquial*» (AHCC, FM, Consellers 1405, f. 83); 3-XII-1742: «*una de les vidrieres de las espitlleras de la escala que puja a l'arxiu major*» (ACB, Albarans de l'Obra 1741-1743, f. 73).]

Recull documental: EBP, SCM

espolsarv. tr.* DIEC

Netejar de pols.

Altres grafies: aspolsar, spolsar

[9-VII-1463: «*espolssave les vedrieres*» (ACB, Llibre de l'Obra 1461-1463, f. 112); 18-V-1486: «*per espolsar e scombrar totes les vadrieres*» (ACB, Llibre de l'Obra 1485-1487, vol. 2, f. 103); 15-VI-1700: «*per lo treball de quatre homens per netejar y espolsar les vidrieres*» (ACB, Albarans de l'Obra 1699-1701, f. 72).]

Recull documental: SCM

esquerdat -ada*adj.* DCVB

«Trencat, que té una esquerdada o esquerdes.»

Altres grafies: asquerdat, ascardat

[31-XII-1872: «*vidras ascardats*» (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1863, bloc de 1868-1869, compte núm. 177).]

Recull documental: SCM

esquimadora*f.* JP

Barra de ferro amb un extrem en forma de rasplet que serveix per esquimar.

esquimar*v. tr.* DCVB

Treure amb l'esquimadora la brossa que sura a la superfície de la pasta de vidre fosa dins el morter.

esquinçar*v. tr.* DLC

«Estripar una roba, un paper, etc., amb una estirada.»

Altres grafies: squinçar

[22-IV-1496: «*e considerades les despeses que de costum se han de fer per los dits ancerats que los grans vents rompen e squincen tot sovint*» (AHCB, Consolat de Mar, I-4, Registre de deliberacions 1496-1501, f. 5r i 6v).]

Recull documental: CDR

estànciaf.* SCM

Part en la distribució en vertical de les escenes dins una llanceta que pot ocupar un o més plafons.

Vegeu també: repartiment

Altres grafies: estaci, staci, stància

[13-VI-1504: «*e vint-e-quatre solidos per hun filat \de ferrol que és stat fet desús lo staci de la dita vadriera per conservació de aquella*» (BAB, Consolat de Mar, M-43, Claveria o rebudes 1502-1506); 27-IV-1509: «*E acabada d'obrar dita vedriera metrà e ficarà aquella en lo dit loc o estaci de la finestra com se pertany*» (AHCB, Fons notarial, Contractes); 4-IV-1520: «*que en cascuna stància haia haver quatre personatges, ço és, en la sobirana les quatre Sibiles, e en la après los quatre Evangelistes, e en la més baix los quatre doctors*» (ACG, Obra de la Seu, reg. 56, anys 1521-1523, f. 40).]

Recull documental: SCM, CDR

estany*m.* DCVB

«Cos simple, més dur i blanc que el plom i menys que la plata, molt malleable i poc dúctil, que es torna opac i perd la blancor si està en contacte amb l'aire.» Serveix per soldar els ploms dels vitralls.

Altres grafies: stany

[15-VI-1407: «*per stany que comprà obs de la dita vadriera*» (ACB, Llibre de l'Obra 1405-1407, f. 50); 27-VIII-1462: «*per plom, e estany, e vidres blanchs, e de diverses colors, e altres avaries, tot per obs de adobar totes les vidrieres de la Seu*» (ACB, Llibre de l'Obra 1461-1463, f. 149).]

Recull documental: SCM

esteranyinar*v. tr.* SCM

Treure teranyines, netejar.

Altres grafies: desesteranyinar, esterenininar, esterenyinar, esterinar, staranyinar, sterenyinar, sterenyar, sterinnar

[25-V-1477: «*nata e sterinya XXVI vadrieras*» (ACB, Llibre de l'Obra 1477-1479, f. 52); 5-VI-1545: «*per sterenyinar y netejar las vidrieras*» (ACB, Albarans de l'Obra 1545-1547, f. 56); 26-X-1584: «*per adobar los forats i esterinar todas las vedrieras*» (ACB, Albarans de l'Obra 1583-1585, f. 54); 22-XII-1625: «*per estereni-*

nar las vedrieras» (ACB, Albarans de l'Obra 1625-1627, f. 90).]

Recull documental: SCM

estergidor

m. GEC

Monyeca o petita bossa de roba que conté polsina de color, emprada per estergir.

Recull documental: DAOC

estergir

v. tr. DLC

Marcar un dibuix sobre una superfície aplicant-li un paper on el dibuix està picat amb foradets passant-hi l'estergidor.

Recull documental: DAOC

estil

m. DCVB

«Forma característica d'execució de les obres d'un artista, d'una nació, d'una escola, d'una època, etc.» S'utilitza també com a sinònim de tècnica i ben fer d'un menestral.

[31-VII-1774: «*que tot se ha reemplomat y demás treballat y fet en las referidas vidrieras se ha fet y és conforme a l'estil y permanent» (AHPB, Guillem Odena, Manual 20, any 1774, f. 58).]*

Recull documental: SCM

estiratge

m. GEC

Operació de laminar la tira de plom per obtenir la secció desitjada amb la màquina de laminar plom.

***estojjar**

v. tr. DCVB

«Posar dins un estoig o altre lloc apte per a la conservació d'una cosa.»

[3-IX-1463: «*despenjar la gata ab que avien espolsades les vidrieres e estojjar les talla, e llibants e molta fusta qui anava a rodolons per la Seu» (ACB, Llibre de l'Obra 1463-1465, f. 121).]*

Recull documental: SCM

estora

f. DLC

«Peça feta de llates trenades d'espart o de jute, de joncs, de palla, etc., destinada principalment a cobrir el paviment de les habitacions.» En aquest document, veiem que s'utilitzà també per protegir les vidrieres.

Altres grafies: astora, stora

[4-XI-1502: «*a hun traginer per port de quatre stores per*

tapar la vadriera de la Lotge, IIII diners» (BAB, Consolat de Mar, M-43, Claveria o rebudes 1502-1506); 25-VIII-1636: «per 4 claus grosos per clavar una astora a una vidriera que lo sol tocava a las cadiras canonicals» (ACB, Llibre de l'Obra 1635-1637, f. 105).]

Recull documental: SCM, CDR

estrena

f. DCVB

«Gratificació, regal en moneda o en espècie que es fa a algú per celebrar el començ d'una cosa, la primera notícia, una festa anyal, etc.; allò que es dóna de més a més del preu contractat.»

Altres grafies: strena

[21-IV-1515: «*VI lliures, e són per strenas i esmena al vadrier» (ACB, Llibre de l'Obra 1513-1515, f. 53).]*

Recull documental: SCM

fàbrica

f. SCM

En els texts més antics apareix com a sinònim de *realització*, *confecció*. Posteriorment surt com a sinònim d'*empresa* i també com a lloc material on es realitza una feina mecànica.

[11-X-1584: «*per rahó de la fàbrica de la vidriera» (AHC, Gremis, Gemial Municipal, Caixa N-P, Convent de Santa Caterina); 1-I-1796: «la qual fàbrica degué córrer baix la denominació y firma de Ignaci March y Companyia» i «realisar y tenir corrent lo curs de una fàbrica de vidres plans» (AHPB, Jaume Morelló, Manual 26 de contractes, any 1796).]*

Recull documental: SCM

fabrile glass

m. JV-G

Vidre irisat, opalí o viat, que s'obté per exposició del vidre calent als vapors de sals metàl·liques i d'òxid.

Nota: Patentat per Tiffany l'any 1880.

Recull documental: JV-G

faç

f. SCM

Si seguim l'arrel llatina, *fas* seria «cara»; podria ser així sinònim d'*enfront* o superfície de la vidriera o d'allò que ocupi el forat de la finestra. En algun document, però, apareix com a sinònim de *bastiment* en el sentit de *marc*. S'utilitza també com a primera persona del present d'indicatiu del verb *fer*, en lloc de *faig*.

Altres grafies: fas

[2-XII-1462: «*fer la fas o bestiment de les encerades del sembori, e mes los draps en los bastiments» (ACB, Llibre de l'Obra 1461-1463); 9-III-1744: «y per lo ver, fas y*

firmo lo present de mà pròpia» (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1731, bloc de 1743-1745, compte núm. 18).]

Recull documental: SCM

factura

f. SCM

Podria ser un derivat de *fer* i referir-se a coses fetes, però podria també tractar-se d'un error d'escriptura en lloc de *fractura* o *trencament*.

[14-VIII-1428: «*claus per fermar la dita capa per factures*» (ACB, Llibre de l'Obra 1427-1429, f. 61).]

Recull documental: SCM

fadrí fadrina

m. i f. SCM

En algun cas apareix com a sinònim de *noi, jove*. En d'altres, com a persona que treballa d'un ofici sota les ordres d'un mestre; en els oficis, és l'estadi que hi ha entre l'aprenent i el mestre.

[17-XI-1380: «*per I pany e I^a clau que feu a la porta de sobre les capelles de Sta. Barbara, per tal com fadrins malmatien les vidrieres*» (ACB, Llibre de l'Obra 1379-1381, f. 62); 27-VI-1463: «*pagam per lo seu fadrí qui ly ajudà III jorns*» (ACB, Llibre de l'Obra 1461-1463, f. 112); 23-XII-1780: «*y cumplent lo temps de aprenentatge en dita sa casa y treballat també després en ella com a fadrí*» (AHPB, Guillerme Odena, Manual anys 1780-1781, 1a part, f. 243).]

Recull documental: SCM

***fahena**

f. DAOC

Veü castellana de *feina*: «Allò que es fa, en què un hom s'ocupa.»

Sinònims: *feina, obra, treball*

[15-VII-1502: «*a Johan de Vergara, per IIII jorns ha fet fahena a les vedriere Spes*» (BC, Llibres de la Junta de Comerç, núm. 150, Èpoques 1499-1502).]

Recull documental: CDR

faisó

m. DIEC

«Acció de fer un objecte donant una certa forma a una matèria.»

Altres grafies: *faysó*

[29-I-1494: «*per la faysó de les vidrieres del simbori*» (ACB, Llibre de l'Obra 1493-1495, f. 59).]

Recull documental: SCM

falca

f. DLC

Vegeu: *clavilla*

fendre

v. tr. DLC

«Esberlar: Obrir en dues o més parts per ruptura.»

Sinònim: *esberlar*

[II-1428: «*tota la despesa de la obra per menut que [e]s fa en la Lotga per rahó del terratrèmol que la fené en tres lochs*» (AHCB, Consolat de Mar, IV-12, Llibre de rebudes i dates 1424-1432).]

Recull documental: CDR

fermar

v. tr. DCVB

«Fixar; aplicar fixament, amb fermesa» o bé «lligar; subjectar amb corda, cadena, fil o altra cosa que impedeixi d'anar-se'n». Per als nostres documents sembla més correcta la primera accepció.

[14-VIII-1428: «*claus per fermar la capa*» (ACB, Llibre de l'Obra 1427-1429, f. 61).]

Recull documental: SCM

ferramenta

f. DCVB

L'accepció que sembla més correcta és la de «conjunt de peces de ferro que formen part d'un objecte, d'un edifici, d'una obra qualsevol».

Altres grafies: *farramenta*

[21-XII-1521: «*per la farramenta de la vedriera*» (ACB, Llibre de l'Obra 1521-1523, f. 84); 7-I-1797: «*dos bastimens per vidres per la finestra de la part de Santa Clara y asentar-o a son puesto ab sa ferramenta*» (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1746, bloc de 1798-1800, Compte del fuster).]

Recull documental: SCM

ferro

m. DCVB, SCM

«Metall malleable, dútil i molt tenaç, de color gris, magnètic i fàcilment oxidable, de pes atòmic 55,85 i que s'usa molt com a primera matèria en la indústria i en les arts.» Cal recordar que sovint, en la parla corrent, és utilitzat com a sinònim del mot més general *metall*. En els nostres documents apareix en diferents formes: de barres, formant part de l'estructura metàl·lica, de filferro, en el teixit de la capa, etc. Apareix també el «ferro vell» o «rebuig de ferro, trossos de ferro que ja no serveixen si no es tornen a fondre».

Vegeu també: *matxuc*

Altres grafies: *ferre*

[7-X-1494: «*ferro vell*» (ACB, Llibre de l'Obra 1493-1495, f. 71); 6-II-1449: «*e a càrrec dels dits Guillem e Therry sien totes messions qui s'hagen a fer per raó de la dita vidriera e metre aquella en la dita finestra, exceptat*»

per ferre si n'hi haurà mester» (AHCB, Fons Municipal, Obreria: 6-II-1449).]

Recull documental: SCM, CDR

ferro de trencar vidre

m. GEC

Eina de ferro consistent en una fulla de ferro amb encaixos de diferents mides i poc profunds en els quals s'encaixava el vidre que es volia rosegar, Girona, Arx. de la Seu.

Sinònim: trencador de vidre

Nota: Eina usada antigament.

ficar

v. tr. DLC

«Fer entrar dins un lloc.»

[27-IV-1509: «*E acabada d'obrar dita vedriera metrà e ficarà aquella en lo dit loc o estaci de la finestra com se pertany» (AHCB, Fons notarial, Contractes).]*

Recull documental: CDR

fil

m. DCVB

«Cos més o menys llarg de forma capillar format ajuntant i torçant brins de matèria fibrosa, destinat principalment a cosir, fer teixits, lligar, etc.» La majoria dels fils que ens apareixen són metàl·lics: fil d'aram, fil de llautó, fil de ferro, fil d'eroxau... Apareixen en les feines de realització de la capa de les vidrieres.

Altres grafies: fihyl

[7-VIII-1407: «*XXXXVIII lliures de fil d'aram per obs de la capa de la dita vidriera» (ACB, Llibre de l'Obra 1407-1409, f. 9); 20-II-1506: «per fihyl e mans en dit filat» (ACB, Albarans de l'Obra 1505-1507, f. 25); 3-VI-1587: «una mà de fil de llautó per fer los filats de las vadrieres» (ACB, Albarans de l'Obra 1587-1589, f. 24-25); 4-XII-1587: «sinch liures de fil de ferro lo qual an servit per la vedriera» (ACB, Albarans de l'Obra 1587-1589, f. 28); 9-IX-1588: «una mola fil d'eroxau» (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1579, bloc de 1587-1589, Compte de Jaume Valls de 1588).]*

Recull documental: SCM

fil reforçat

m. CDR

Fil metàl·lic reforçat per a la confecció del filat.

[27-IV-1509: «*Lo qual filat promet fer de bon llautó e promet metre-hi tot lo fil del dit llautó per a dit filat e fer aquell de bon fil reforçat e totes e sengles altres coses necessàries» (AHCB, Fons notarial, Contractes).]*

Recull documental: CDR

filada

f. DLC

«Filera horitzontal de rajoles, maons, totxos, etc., la superposició dels quals fa créixer una construcció.»

[27-IV-1509: «*e fer fer la filada a on va ésser mesa dita vedriera, de mestre de cases» (AHCB, Fons notarial, Contractes).]*

Recull documental: CDR

filat

m. DLC

Teixit de fil metàl·lic, llautó, coure o aram que, muntat en un bastidor de ferro, es col·loca a l'exterior dels finestrals per protegir el vitrall.

Nota: En els nostres documents, apareix com la part teixida de la capa de les vidrieres, armadura o reixa metàl·lica de fixament i protecció.

[25-II-1495: «*los filats de llautó son tots romputs» (ACB, Albarans de l'Obra 1593-1595, f. 63); 30-V-1508: «per taixir lo gran filat del Flum Jorda» (ACB, Llibre de l'Obra 1507-1509, f. 57); 22-II-1695: «filat de ferro» (ACB, Llibre de l'Obra 1693-1695, f. 97); 20-VIII-1733: «filats de fil de llautó teixit espès» (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1731, bloc de 1731-1733, compte núm. 3).]*

Recull documental: DLC, JV-G, SCM

filferro

m. DLC

Fil d'acer o de coure soldat a alguns punts de la xarxa de plom i lligat al vergueró per donar rigidesa al plafó.

Recull documental: JV-G

finestra

f. DAOC

«Obertura practicada en un mur o paret d'un edifici, elevada més o menys sobre el trespòl de l'habitació a la qual dona claror i ventilació, i que permet mirar de dins a fora» i també «fulla o fulles amb vidres amb què es tanca aquesta obertura». Trobem, així, moments en què el mot és utilitzat només en la primera accepció i com a continent de les vidrieres, mentre que en d'altres es confon *vitral* i *finestra*.

[27-IV-1408: «*per la vidriera que feu a la finestra dels òrguens» (ACB, Llibre de l'Obra 1407-1409, vol. 2, f. 41); VIII-1422: «armar la finestra o la vidriera» (ACB, Llibre de l'Obra 1421-1423, f. 68); 13-XII-1495: «per adobar la finestra de la vedriera» (ACB, Llibre de l'Obra 1495-1497, f. 55).]*

Recull documental: SCM

finestral

m. GEC

Finestra gran formada pel conjunt d'elements arquitectònics, decoratius i funcionals.

Altres formes antigues: vantanal, ventanal

Nota: En els nostres documents surt sovint el castellanisme *ventanal* o *vantanal*.

[XII-1717: «*per un encerat que se a posat al bantanal*» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1679, bloc de 1719-1721, Compte del fuster Francisco Llopart de 1717-1719*); 8-IV-1732: «*vantanals o espitlles*» (ACB, *Albarans de l'Obra 1731-1733, f. 77*).]

Recull documental: SCM

finestratge

f. JV-G

Cadascuna de les obertures en què els mainells divideixen un finestral.

Sinònim: llanceta

Sinònim complementari: fren

[6-XII-1375: «*I vidriera de aqueles altes que és sobra la porta de la Tresoreria, que és de III finestratges*» (ACG, *Llibre de l'Obra, vol. v, f. 75*).]

Recull documental: CDR

fistó

m. DLC

Ornament d'arquitectura que figura un fistó de flors, un fullatge, emprat en la decoració pictòrica del vitrall.

flesca

f. DLC, DIEC

En l'antic sistema de fabricació d'ampolles, canó de ferro emprat pels vidriers per a bufar el vidre fos dins el motlle.

Sinònims: canya, cànula

folradura

f. DCVB

«Roba, tela, metall o altra cosa amb què es folra quelcom»; en el cas de les vidrieres, es tracta de folrar-ne o tapar-ne.

[27-IX-1516: «*de la fusta que a servit per fer la folradura de la vadriera*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1515-1517, f. 38*).]

Recull documental: SCM

fondre el plom

v. tr. SCM

Desfer amb calor un metall. El plom que s'utilitza en la confecció de les vidrieres es pot comprar avui ja en forma de barreta llarga amb secció d'H; antigament,

l'havia de fondre el mateix mestre de vidrieres. Una altra fosa que es realitza al taller del vitraller és la de l'estany per soldar les peces de plom i fer possible la subjecció de la vidriera.

Altres grafies: fonre

[6-V-1458: «*per una somada de lenyam, la qual serví al dit mestre Pere, e açò per fonre plom e recoure vidre*» (ACT, *Llibre de Fàbrica, núm. 63, f. 48*).]

Recull documental: SCM

fondre el vidre

v. tr. GEC

Fer passar els materials sòlids que componen el vidre a l'estat líquid sotmetent-los a una alta temperatura.

***forapintat**

m. CVMA/C1

Vidre pintat per la cara externa per tal de complementar i enriquir el treball de grisalla pintat en la cara interna obtenint efectes molt acurats.

forat

m. DIEC

«Obertura que travessa un cos o s'hi fica endins.»

[16-IX-1541: «*edobar los forats que són mancs de un pam*» (ACB, *Albarans de l'Obra 1541-1543, f. 50*); 23-III-1665: «*per adobar dos forats de la vidriera*» (ACB, *Albarans de l'Obra 1663-1665, f. 152*).]

Recull documental: SCM

forma

f. DIEC

«Aparença externa d'una cosa», «conjunt de línies i superfícies que en determinen el contorn».

[7-VII-1385: «*per Iles taules de Solsona obs de guàlibs per fer lo ferro de les formes*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1385-1387, f. 58*).]

Recull documental: SCM

***formaria**

f. SCM

Per allò que es dedueix dels nostres documents, es tracta de les obertures de la part superior dels finestrals. Seria, així, un terme antic per designar les traceries.

Sinònim: traceria

Altres grafies: formeri, formeria

[7-IX-1437: «*qui mont fins a la formarie*» (AHCG, *Miquel Pere, Notaria 1, sign. 406 i 418*); 21-XII-1507: «*per adobar la formeria de la pedra de la vidriera*», 30-V-1508: «*per adobar la formari de la pedra de la vidriera*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1507-1509, f. 56*).]

Recull documental: SCM

forn

m. DIEC, SCM

«Lloc clos dins el qual es produeix calor per la combustió de carbó, de gas», de llenya, etc., per coure alguna cosa, i que té obertures (boques) per on es fica el combustible, es carrega i descarrega de la cosa que es cou, i entra l'aire que cal per a la combustió. El vidre pla és comprat (ja amb la seva forma i color) als forns de vidre com una de les matèries primeres que entren en l'elaboració de les vidrieres. Als tallers dels vitrallers existeixen també unes «mufles» o forns, més petits, on es poden fer algunes rectificacions a l'aspecte de les diferents peces un cop tallades («grisalla», «groc de plata», «esmalt»).

forn de vidre

m. GEC

Forn de forma i material variables en el qual se sotmeten a una calor intensa les substàncies de les quals s'obté el vidre.

[9-VI-1405: «Johan Lorena, mestre del forn de vidra de Sant Menat» (ACB, *Llibre de l'Obra 1405-1407*, f. 49).]

Recull documental: SCM, JV-G

forniment

m. DIEC

«Acció de fornir; provisió» i «conjunt d'estris, d'accessoris, etc.».

[16-X-1506: «los forniments de filats de ferro» (ACA, *Generalitat, Deliberacions, N120*, f. 12-13).]

Recull documental: SCM

fornir

v. tr. DIEC

«Proveir del necessari.»

[11-X-1584: «per la qual vidriera lo convent se obliga a donar CC lliures sous i la senyora Fontaneta a de fornir tot lo que serà menester per a dita vidriera y fer-la assentar ab tota perfecció» (AHCB, *Gremis, Gemial Municipal, Caixa N-P, Convent de Santa Caterina*).]

Recull documental: SCM

fornit -ida

adj. DIEC

«Ben ossat i musculat», com a participi del verb *fornir*: proveït d'allò que és necessari.

[1-I-1494: «gata fornida» (ACB, *Llibre de l'Obra 1493-1495*, f. 78).]

Recull documental: SCM

***fren**

m. SCM

Cada una de les «llancetes» o obertures verticals d'una vidriera que són separades pels trencallums, tal com és utilitzat als documents.

Sinònims: finestratge, llanceta

Nota: Terme usat antigament.

[7-IX-1437: «XII imatges ensemps ab XII tabernacles n'age haver tres en cada fren de la dita vadriera, e entre les dites tres imatges e tres tabernacles qui mont fins a la formarie» (AHCG, *Miquel Pere, Notaria 1*, sign. 406 i 418).]

Recull documental: SCM, CDR

fritada

f. JP

Mescla de substàncies terroses i salines que s'afegeixen en el moment de la fusió de la pasta de vidre per accelerar-la.

Recull documental: MV-J

frontissa

f. DAOC

«Conjunt de dues peces, generalment de ferro, articulades per un eix, les quals serveixen per a penjar portes i finestres al bastiment i poder-les fer girar.»

Altres grafies: fronsisa, frontisa

[28-V-1534: «per dues frontises per la vidriera» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1473, bloc de 1533-1535, Compte del ferrer*).]

Recull documental: SCM

fullatges

m. pl. SCM

Ornamentació vegetal, generalment de fulles, que es posa en els campers d'algunes representacions o entorn d'escuts i altres elements compositius.

Sinònims: ramatges, verdura

Altres grafies: fullajes

[11-X-1584: «y fullajes alt y baix» (AHCB, *Gremis, Gemial Municipal, Caixa N-P, Convent de Santa Caterina*).]

Recull documental: SCM

fundent

m. DLC

Substància emprada per fixar els colorants de la grisalla i de l'esmalt sobre la superfície del vidre vitrificants en el decurs de la cuita.

Nota: Aquesta substància pot ser constituïda per òxid de plom i bòrax emprats per obtenir vidre de baixa fusió, bàsic per pintar vidre o fer vidre de colors.

Recull documental: MV-J

fusell -a*m. i adj.* DCVB

«Barra que serveix de centre de sosteniment i moviment a un cos giratori»; entra a formar part de les capes metàl·liques de protecció de les grans vidrieres.

Altres grafies: fussell

[17-XII-1497: «fusells de ferro han servit per refermar les vidrieres», 18-XII-1501: «barres fuselles per la vidriera rodona» (ACB, *Llibre de l'Obra 1497-1499*, f. 45); 17-III-1495: «per fusells que són obs per dites vedrieres, qui pesen X lliures» (BC, *Llibres de la Junta de Comerç, núm. 149, Consolat de Mar, Apochae et albarana 1493-1496*); 24-I-1531: «los fussels de ferro de la forma de la altra finestra» (AHCB, *Consell de Cent, XIII-34, Manual 1530-1539*, f. 11 i 12).]

Recull documental: SCM

fust*m.* DAOC

El trobem com a sinònim de *fustam*, o «conjunt de bigues, taulons, posts i altres fustes que s'empren en la construcció d'un edifici o d'altra obra determinada».

Sinònims: fustam, llenyam

[16-VI-1502: «per los treballs del pont de la vadriera e per desfer lo fust qui clobia» (BC, *Llibres de la Junta de Comerç, núm. 150, Àpoques 1499-1502: 16-VI-1502*).]

Recull documental: CDR

gàbia*f.* DAOC

«Bastiment mòbil, penjat d'uns ternals que el fan pujar i baixar i que serveix per a fer certs treballs de construcció.» En alguns escrits aquesta explicació ens serveix, en d'altres sembla més aviat que es refereixi a la capa metàl·lica de protecció del vitrall.

Altres grafies: guàbia

[3-VI-1391: «pague an Pere des Puig, qui està al forn de Ripoll qui fa guàbies per XX panys de les dites vidrieres» (ACB, *Llibre de l'Obra 1389-1391*, f. 87); 31-V-1732: «muntar la gàbia» (ACB, *Albarans de l'Obra 1731-1733*, f. 79).]

Recull documental: SCM

gafa*f.* DCVB

«Peça corbada, generalment de metall, que serveix per a subjectar una cosa amb una altra, per a estrènyer l'objecte que s'està treballant, etc.»

Altres grafies: gaffa

[9-II-1494: «gaffes de ferro e per claus per lo bastiment de les vadrieres» (ACB, *Llibre de l'Obra 1493-1495*, f. 71).]

Recull documental: SCM

gàlib*m.* DCVB

«Motlle en fusta o ferro per a construir una volta, perfilar una motllura, etc.»

Altres grafies: guàlib

[7-VII-1386: «Ies taules de Solsona obs de guàlibs pel ferro de les formes» (ACB, *Llibre de l'Obra 1385-1387*, f. 58).]

Recull documental: SCM

ganxo*m.* DCVB

«Peça de matèria dura i de forma corbada, que acaba en punta i serveix per a penjar-hi o agafar alguna cosa.»

[1779: «un ganxu i baga per una bidriera» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1746, bloc de 1778-1783, Compte del manyà*).]

Recull documental: SCM

gastar*v. tr.* DLC

«Deteriorar, amb l'ús.»

Altres grafies: gustar, guastar

[21-XI-1559: «per lo preu fet de adobar, reparar he acabar totes les vadrieres de dita Lotga que estaven gustades» (BC, *Llibres de la Junta de Comerç, núm. 164, Llibre de comptes 1551-1560*, f. 12 i 30).]

Recull documental: CDR

gataf.* SCM

En els nostres documents surt com a sinònim o formant part de les bastimentades.

Altres grafies: ghata, guata, guatha

[27-VI-1462: «fer una gatha o bastiment per adobar les vidrieres» (ACB, *Llibre de l'Obra 1461-1463*, f. 122); 1-I-1494: «gata fornida» (ACB, *Llibre de l'Obra 1493-1495*, f. 78).]

Recull documental: SCM

governar*v. tr.* DIEC, DCVB

«Dirigir la conducta (d'algú o d'alguna cosa)», però també «mantenir, conservar». Als nostres documents ens apareix la segona accepció en relació amb la conservació de les vidrieres i la primera, possiblement, pel que fa a la direcció dels moviments de les bastides, encara que també es podria acceptar la segona.

Altres grafies: governar

[12-XII-1493: «guovernar e guornir la gata» (ACB, *Albarans de l'Obra 1493-1495*, f. 76); 11-XII-1495: «al

qui governa les vadrieras» (ACB, Llibre de l'Obra 1495-1497, f. 64).]

Recull documental: SCM

gràfila

f. GEC

Marca deixada per les rodes dentades de la màquina de laminar plom en l'ànima de la tira de plom.

Nota: En els ploms més antics, les marques són més separades; en els contemporanis, són més fines i juntes.

Recull documental: CVMA/C1

graipa

f. DCVB, JP

Instrument de ferro amb tres ganxos, usat en lloc del puntill, que serveix per agafar qualsevol peça calenta un cop ha estat bufada a fi d'acabar-la.

Recull documental: JP

gravar a l'àcid

v. tr. IdV

Eliminar o degradar la pel·lícula de vidre doble de color o gravar dibuixos ornamentals en una planxa de vidre transparent, tot atacant amb àcid fluorhídric les parts no protegides amb vernís o substàncies resistents a aquest àcid.

Des del segle XVI s'apliquen procediments de gravat a l'àcid que consisteixen essencialment en banys controlats en àcid fluorhídric més o menys rebaixat d'un vidre al qual se li ha donat prèviament un bany de mat que li ha proporcionat un acabat translúcid. Les parts del vidre que no es vol que siguin atacades han de protegir-se amb materials adherits al vidre i resistents a l'àcid (betum de Judea i cera, plàstics autoadhesius, etc.). El gravat sobre vidre pla guanyà importància amb l'aplicació damunt de vidres doblats, ja que en aprimir la capa de color feia possible el canvi d'intensitat d'un to en una mateixa peça.

Recull documental: JV-G, MV-J

gravat per abrasió

m. IdV

Gravat realitzat desgastant la superfície d'un vidre a causa de la fricció d'un cos abrasiu més dur.

Nota: Aquest cos abrasiu pot ser el diamant, corindó, esmeril o carborúndum.

Recull documental: JV-G

gresol

m. DGLC

Recipient de forma troncocònica, amb tapa, recobert

interiorment amb material refractari, grafit, porcellana, platí, etc., usat per fondre el vidre a uns 1.400 °C, aproximadament.

grisalla

f. IdV, SCM

Matèria vítria composta d'òxid de ferro o coure o manganès i un fundent mesclats amb un dissolvent que, un cop cuit, s'adhereix fortament al vidre. Pot ser de color bru o negre. És utilitzada per ombrejar, perfilar detalls o matisar el color del vidre. Aquesta matèria es vitrifica amb la cuita al forn a baixa temperatura i queda fortament adherida a la superfície del vidre. Es pot aplicar a manera de pintura o bé en negatiu (grisalla llevada o de punxó) retirant part del material abans de coure-la al forn.

grisalla (pintar amb)

f. IdV

Tècnica pictòrica emprada per ombrejar, modelar, perfilar detalls o matisar el color del vidre.

Recull documental: JV-G

grisalla campida

f. JV-G

Grisalla estesa uniformement en el fons del vitrall amb el pinzell de campir.

Recull documental: MV-J

grisalla d'ombrejar

f. IdV

Grisalla en la qual s'usen goma aràbiga i aigua o bé goma aràbiga i trementina com a dissolvents.

Recull documental: JV-G

grisalla de perfilar

f. IdV

Grisalla en la qual s'usen goma aràbiga i vinagre com a dissolvents.

Recull documental: JV-G

grisalla de picat

f. CVMA/C1

Grisalla pintada picant amb la punta del pinzell per tal de donar una textura menys monòtona al vidre.

Sinònim: grisalla picada

Nota: Nieto (2001) diu «grisalla picada».

grisalla de punxó

f. CVMA/C1

Una altra manera d'anomenar la grisalla llevada.

Sinònim: grisalla llevada

grisalla llevada*f.* CVMA/C1

Grisalla campida que és rascada amb un punxó, pinzell molt dur, etc., deixant veure el vidre de base per tal d'enriquir la seva textura o per fer-hi dibuixos.

Sinònim complementari: grisalla de punxó

grisalla picada*f.* CVMA/C1

Grisalla pintada picant amb la punta del pinzell per tal de donar una textura menys monòtona al vidre.

Sinònim: grisalla de picat

groc d'argent*m.* CVMA/C1, SCM

Tintura que s'obté aplicant clorur d'argent a la cara exterior del vidre donant així un reflex argentat o metàl·lic que, en transparència, dóna una gamma de colors que van del groc pàl·lid al groc taronja, segons la composició química del vidre, la temperatura de cocció i de la mescla del metall.

Sinònim: groc de plata

Nota: Aplicat a vidres de color, estén la gamma de tons i matissos en una mateixa peça de vidre. Aquest sistema aparegué als vitralls a principi del segle XIV i prengué gran importància a final del mateix segle i principi del XV. Als vitralls catalans, en trobem clares mostres que es poden datar del darrer quart del segle XIV.

[1405: «*e que la dita vedriera sia de bell vidre blanch de salicorn, daurat e obrat d'argent, axí com se pertany*» (Puiggarí y Llobet, 1880, p. 82-83).]

Recull documental: CDR, SCM

groc de cadmi*m.* IdV

Pigment de color entre verdós i taronja obtingut per tractament d'una solució de sulfat o clorur de cadmi amb sulfur alcalí o sulfur d'hidrogen.

Recull documental: GEC

groc de crom*m.* IdV

Vegeu: groc de París

groc de París*m.* IdV

Pigment format per cromat de plom.

Sinònim complementari: groc de crom

Nota: Els vitrallers usen més el terme *groc de crom*.

Recull documental: GEC

guardar*v. tr.* DLC

«Preservar, protegir (algú o alguna cosa) d'un dany, d'un perjudici, etc.»

Altres grafies antigues: gardar

[12-IX-1519: «*la qual vadriera té a fer ab tot son compliment, ço és ab ferros e filats de aram qui garden de una part dita vadriera*» (AHCG, Notaria Girona-1, núm. 549, Notari Nicolau Roca (fill) 1519-1520).]

Recull documental: CDR

guarniment*m.* DCVB

«Acte i efecte de guarnir o guarnir-se» i «cadascun dels accessoris que completen una cosa o serveixen per a adornar-la».

Altres grafies: gorniment, guorniment

[20-IV-1463: «*gorniments de ferro, tots necessaris per la gata o bastiment per adobar les vidrieres*» (ACB, Llibre de l'Obra 1461-1463, f. 112); 18-XII-1501: «*guarniment de huna vidriera rodona*» (ACB, Albarans de l'Obra 1501-1503, f. 10).]

Recull documental: SCM

guarnir*v. tr.* DCVB

«Fornir una cosa d'aquelles peces o elements que la completen o que serveixen per a la seva defensa, protecció, adorn, etc.»

Altres grafies: gornir, guernir, guornir

[28-V-1531: «*guarnir la gata per fer altes les vedrieres*» (ACB, Albarans de l'Obra 1531-1533, vol. 1, f. 80); I-1839: «*tornar a guarnir 2 vidrieres de 14 vidras*» (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1838, compte núm. 151).]

Recull documental: SCM

guix*m.* DAOC

«Sulfat de calci hidratat, que, en deshidratar-se parcialment per l'acció del foc i ésser després mòlt, dóna una substància blanca que, passada amb aigua, s'endureix ràpidament.» Quan a qui es destina és al mestre d'obra o al paleta, pensem que es tracta de reparar els contorns de les vidrieres; en els casos en què és al mestre de vidrieres, pensem en la possible utilització com a part del màstic per rejuntar o fer fermes les vidrieres.

Altres grafies: ges, gix

[21-III-1455: «*dues rovas de guix que mes en les vidrieres que adoba*» (ACB, Llibre de l'Obra 1453-1455, f. 167); 1531: «*ges y aigua per guarnir les vedrieres*» (ACLL,

Comptes, vol. 26, anys 1527-1533); 9-XII-1679: «gixs blanc», «gix roxs», «gix negra» (AHPB, *Maties Marsal, Manual 17, any 1680, compte relligat entre els f. 7 i 8*).] Recull documental: SCM

història

f. DLC

«Narració ordenada i verídica (en aquest cas amb imatges) d'un succés, d'un afer.»

Altres grafies: istòria

[20-IV-1500: «Vidriera feta en lo primer revolt de la Lonja ab la història de la Fe, fos pagada» (BC, *Llibres de la Junta de Comerç, núm. 195, Repertori del notari Luis Rufet 1601-1639, f. 161r*); 22-IV-1500: «sia stada fabricada e feta huna vadriera en lo primer revolt de la dita Casa de la dita Lotge ab la istòria e divisa de la primera virtud, qui es la Fe» (AHCB, *Consolat de Mar, I-4, Registre de deliberacions 1496-1501, f. 119v i 120v*).] Recull documental: CDR

iconografia

f. DLC

Ciència auxiliar de la història de l'art que permet de desxifrar la temàtica d'una pintura, escultura o vitrall a partir dels temes, símbols o representacions humanes, siguin de tipus religiós o laic.

Recull documental: PR, MV-J

imatge

m. DCVB

«Aparença visible d'un objecte imitada pel dibuix, la pintura, l'escultura [...].»

Altres grafies: image, ymage

[15-XII-1427: «En la qual vedriera són pintades e figurades és a saber: en lo mig, la ymage de la Verge Maria» (ACA, *Generalitat, Registre d'albarans i cauteles del trienni de 1425, f. 73-74, N 510*); 27-IV-1509: «faent aquella [vidriera] que tinga tot la dita finestra e clara-voies e fins a la porta de fust de dita finestra ab la image de santa Eulàlia» (AHCB, *Fons notarial, Contractes*); 26-VI-1528: «He alsades les ymages i tornades a son loch» (ACB, *Llibre de l'Obra 1527-1529, f. 55*).] Recull documental: SCM, CDR

inserció

m. DLC

Operació que consisteix a inserir una peça de vidre en el forat prèviament obert en una altra peça més gran i sencera.

Sinònim complementari: tallat de mestre

Nota: La peça de vidre era inserida dins l'altra.

Recull documental: CVMA/C1

insígnia

f. DIEC

«Senyal o divisa que serveix per a indicar la dignitat, el grau, el rang, etc., d'una persona.»

[13-XI-1553: «y quiscun d'ells ab sa insígnia» (ACF, *Vic, Notari Salvi Beuló, Volum de Capítols Matrimonials de Salvi Beuló 1553-1556, f. 55, ref. 3344*).] Recull documental: SCM

instal·lació

m. DLC

Conjunt d'operacions destinades a la col·locació en el badiu dels plafons que formen el vitrall.

Recull documental: JV-G

Jean Cousin

m. 1-CAT.VIL

Esmalt de to rogenc fabricat a partir del peròxid de ferro que s'obté per la calcinació del sulfat de ferro o bé a partir de terra de Siena.

Altres grafies: jeancousin

Nota: Molt sovint es designen la sanguina i la carnació amb el nom del seu inventor, Jean Cousin.

Recull documental: MV-J

*judicació

f. SCM

Acte de judicar. Judici. En diversos contractes de vidrieries, s'especifica que després d'acabades aquestes s'haurà d'emetre judici sobre la seva correcció i perfecció.

[17-V-1550: «en cas que ditas vidrieries no's contentasen als dits obrés, hauria de fer judicació per dos mestres pèrits en dit ofici, elegits un per quiscuna de les parts» (AHPB, *Joan Monjo, Plec d'escriptures soltes de 1550*); 22-V-1555: «abans de acabar de pagar dita vidriera, aquella age de ser judicada per dues persones, una per quiscuna part» (AHPB, *Miquel Cellers, 54 manual de contractes 1555-1556*).] Recull documental: SCM

*judicar

v. tr. DLC

«Pronunciar una decisió com a jutge (sobre algú o alguna cosa).» En el cas de les vidrieries, però, s'utilitza el mot en el sentit de *verificar*: «Sotmetre (una cosa) a examen per tenir la seguretat que és feta exactament, que funciona bé.»

Sinònims: jutjar, visar

[20-IV-1546: «per dos manaments a fets fer als pro[hò]mens de sant Steve per judicar les vadrieries de la Lonja per los adobs hi havian fets» (BC, *Llibres de la Junta de Comerç, núm. 153, Àpoques i albarans 1543-1546*).] Recull documental: CDR

jugar*v. intr.* DLC

D'acord amb l'accepció de *joc*: «Moviment regular d'un mecanisme, d'un òrgan, etc.», podem advertir que s'utilitza el mot com a sinònim de *moure*.

[24-I-1531: «e los fussels de ferro de la forma de la altra finestra, e totes les dites coses ha de posar ben ferm a fi que lo vent non pugue fer moure ne fer jugar les vedrieres» (AHCB, Consell de Cent, XIII-34, Manual 1530-1539, f. 11 i 12).]

Recull documental: CDR

junta*f.* DAOC, SCM

«Juntura; línia d'unió de dues coses.» En els nostres documents, es tracta d'un element metàl·lic per a les vidrieres.

Altres grafies: yunta

[1542: «pesen les tres yuntes noves que a fetes en Sabata, lo fero i fil textit» (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos: per classificar, Compte del mestre de les vidrieres de 1542).]

Recull documental: SCM

laborar*v. tr.* DIEC

«Treballar prolongadament en una cosa.»

Altres grafies: lavorar, levorar

[19-IV-1514: «per levorar II quintars XV lliures de ferro per la vadriere» (ACB, Llibre de l'Obra 1513-1515, f. 50).]

Recull documental: SCM

làmina de vidre*f.* IdV

Full de vidre de 2 a 5 mm de gruix obtingut a partir del manxó obert i aplanat en calent o d'una ciba.

Sinònims: planxa de vidre, llosa de vidre

Nota: Procediment artesà antic que encara és vigent.

Recull documental: JV-G, MV-J

laminar*v. tr.* DLC

Passar la massa vítria entre els corrons per tal d'obtenir una planxa de gruix regular.

Recull documental: DCVB, JV-G

lavís*m.* CVMA/C1

Capa fina diluïda amb aigua, aiguarràs o vinagre que s'aplica sobre el vidre per tal d'ombrejar-lo lleugerament.

Sinònim complementari: aiguada

llanceta*f.* CVMA/C1

Cadascun dels finestratges de forma rectangular closos en la seva part superior pel capcer.

Sinònims complementaris: finestratge, fren

Recull documental: JV-G

llata*f.* DAOC

«Barra de fusta serrada de 75 mm d'ample, usada per a fer bastiments de portes i finestres, i que també es posa de través sobre els taulons o bigues d'una teulada per sostenir teules.»

Altres grafies: lata

[13-I-1680: «taschons de fusta y algunes latas són estades manester per ligar los pilàs» (AHPB, Maties Marsal, Manual 17, any 1680, compte relligat entre els f. 7 i 8); 4-X-1752: «per fer dits bastiments de vidrieres y anserats, 2 llatas y mitja de mèlis» (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1746, bloc de 1751-1753, Compte del fuster).]

Recull documental: SCM

llauna*f.* DCVB, DIEC

«Làmina, fulla prima de metall o d'altra cosa» i «planxa de ferro estanyada». En els nostres documents, és matèria primera per a l'elaboració d'objectes compostos de fulles de metall i de vidres, com és el cas dels llums.

Altres grafies: launa

[10-VI-1597: «són per la launa y vidres de una lanterna» (ACB, Albarans de l'Obra 1597-1599, f. 58).]

Recull documental: SCM

llauner*m.* DCVB

«Qui es dedica a fer o adobar objectes de llauna.» Al segle XIX, molts dels nostres vitrallers són també llauners.

[31-XII-1872: «Salvador Planas, mestre llauner y vidrier» (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1868, bloc de 1868-1869, compte núm. 177).]

Recull documental: SCM

llautó*m.* DAOC

«Aliatge de coure i zinc, de color groc, susceptible de gran poliment.» Ja al segle XIV era utilitzat en forma de fil metàl·lic per a la confecció de la capa de protecció de les vidrieres.

Altres grafies: lautó, leutó, lleutó

[9-III-1408: «fil de lautó obs de la capa de la finestra»

(ACB, *Llibre de l'Obra 1407-1409, vol. 2, f. 38*); 23-XII-1682: «per lligar lo dit filat a la rexa, que se ha gastat mitja lliura de fil de llauto» (AHPB, *Matias Marsal, Manual 19, any 1682, f. 455*); 24-I-1531: «axí per vidres, mans, ferros, ploms, leutó e totes altres coses necessàries e útils, e posades en les finestres ab degut acabament» (AHCB, *Consell de Cent, XIII-34, Manual 1530-1539, f. 11 i 12*).]

Recull documental: SCM

lleyam

m. DAOC

«Fustam, conjunt de llenya o fusta necessària en una construcció.»

Altra grafia: lenyam

[1-III-1501: «per desar lo lenyam de la bastida de la vadriera» (BC, *Llibres de la Junta de Comerç, núm. 150, Èpoques 1499-1502*); 22-IV-1500: «per pinar lo lenyam de la bastida de la vedriera alt a la Lotge» (BC, *Llibres de la Junta de Comerç, núm. 150, Èpoques 1499-1502*).]

Recull documental: CDR

llevar

v. tr. DIEC

Treure, separar.

Altres grafies: lavar, levar

[24-X-1346: «volen entelar de drap encerat e livar los veyrials» (ACA, *Reial Patrimoni, Mestre Racional, vol. 2434, anys 1346-1347, f. 79*); 11-IV-1463: «leva les teranyines» (ACB, *Llibre de l'Obra 1461-1463, f. 150*); 27-VII-1494: «lavar unes canals de terra e metre'n unes de ferro» (ACB, *Llibre de l'Obra 1493-1495, f. 66*); 27-VI-1525: «per levar y adobar e tornar un pany de vidriera» (ACB, *Albarans de l'Obra 1525-1527, f. 52*).]

Recull documental: SCM, CDR

llevar la grisalla

v. tr. DLC

Treure part d'una capa o campit de grisalla o groc d'argent pintats sobre un vidre abans de la seva cuita per dibuixar un traç o per donar més llum en fer aparèixer el vidre de base.

Recull documental: JV-G

llibant

m. DAOC

«Corda d'espart, de tres caps i d'un dit de gruix, que usen els paletes per a fermar els taulons de les bastides i també, passada per una corriola, per a penjar materials, peces, etc.», i s'hauria d'afegir que s'utilitza també per pensar.

Altres grafies: libant

[4-IV-1390: «per llos libants de coerna obs de les vidrieres per fer vents» (ACB, *Llibre de l'Obra 1389-1391, f. 38*); 7-VII-1462: «per VII libant de cànem» (ACB, *Llibre de l'Obra 1461-1463, f. 148*).]

Recull documental: SCM

llogada

f. DIEC

«Acció de lligar; el conjunt de les coses lligades», però en algun dels documents consultats és utilitzat també com «allò amb què es lliga, es té lligat, quelcom», i en aquests casos seria sinònim de *lligam*.

[26-VIII-1507: «ligades del fil de lautó per lligar los maynells» (ACB, *Llibre de l'Obra 1507-1509, f. 56*); 31-III-1727: «posar lligades noves al pany de baix de la vidriera» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1679, bloc de 1725-1727, Rebut de Francesc Saladriga*); 3-XI-1732: «llogades de fil de lautó noves» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1731, bloc de 1731-1733, compte núm. 19*).]

Recull documental: SCM

llogar

v. tr. DCVB

«Estrènyer plegades dues o més coses perquè no se separin valent-se de corda, cordill, veta o cadena o altre instrument constrictiu; fermar, subjectar una cosa a una altra; envoltar perquè no es desfaci o separi.»

[26-VIII-1507: «fil de lautó per lligar los maynells» (ACB, *Llibre de l'Obra 1507-1509, f. 56*).]

Recull documental: SCM

llimar

v. tr. DCVB

«Fregar amb llima un objecte per desgastar-lo o polir-lo.»

[1718-1719: «per llimar los bastiments de bronze» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1697, bloc de 1719-1721, compte núm. 10*).]

Recull documental: SCM

llinda

f. DIEC

Pedra o fusta travessera que descansa damunt els dos muntants de l'obertura d'una porta o finestra.

Altres grafies: linda

[9-VIII-1681: «una linda per la finestra que té tot lo gruix de la paret» (AHPB, *Matias Marsal, Manual 18, any 1681, compte rellogat entre els f. 308 i 309*).]

Recull documental: SCM

llostó

m. DIEC, SCM

Peça prima i relativament estreta que pot tenir seccions de diferents formes i que, en principi, cal suposar que és de fusta. En parlar de vidrieres, però, podria referir-se més aviat a una peça metàl·lica.

[31-XII-1884: «per tallar llistons d'una vidriera» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1883, bloc de 1884-1885, compte núm. 77*).]

Recull documental: SCM

llosa de vidre

f. IdV

Planxa de vidre acolorit o no, de dimensions d'uns 25 mm de gruix, treballada amb vidre colat.

Sinònim: planxa de vidre

Recull documental: JV-G

llosa de vidre (tècnica)

f. JV-G

Mètode de fabricació del vidre que consisteix a abocar la massa vítria en motlles metàl·lics molt gruixuts, a tallar-lo rectil·líniament amb el diamant i simultàniament amb la mola o martell i a escantonar-lo amb un martell petit donant-li així una major reflexió i brillantor esfèrica.

Recull documental: JV-G

lluerna

f. DIEC

Obertura per deixar entrar la claror, forat de la finestra.

[17-V-1550: «fabricar tres vidrieres per a la dita sglésia de la llargària y amplària que stan ja fetas las lluernas» (AHPB, *Joan Monjo, Plec d'escriptures soltes de 1550*).]

Recull documental: SCM

llum

f. DAOC

«Dimensions d'una obertura, i especialment la dimensió en sentit horitzontal entre dues columnes o pilars, muntants, murs laterals, etc.»

[24-I-1531: «E la altra vedriera, en la altra finestra que sta devant lo taulell del dit Racional, e prop de la font del rachó del dit verger, tant com té e compren la llum de la dita finestra» (AHCBC, *Consell de Cent, XIII-34, Manual 1530-1539, f. 11 i 12*).]

Recull documental: CDR

lluna polida

m. DAOC

Vidre pla de 4 a 10 mm de gruix.

Sinònim: cristall de lluna

lluneta

f. SCM

Calat de tipus diferents en forma de lluna en quart creixent o minvant, o que s'apropa a aquesta forma.

[30-IV-1755: «per adobar las llunetas de la vidriera» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1746, bloc de 1753-1759, Compte del vidrier núm. 13*); 13-XII-1773: «reconegam tota la obra en panys, llunetas y arxets reemplomats» (AHPB, *Guillerm Odena, Manual 19, any 1773, f. 410-411*); 31-VII-1774: «lluneta de las grans» i «lluneta de las petites» (AHPB, *Guillerm Odena, Manual 20, any 1774, f. 58*).]

Recull documental: SCM

lòbul

m. DLC

Petit arc semicircular usat en arquitectura i decoració aràbiga, romànica i gòtica.

losange

f. FEC

En forma de rombe. En els documents consultats apareix, a principi del segle XVI, amb el mot escrit «launges».

Altres grafies: laugange, lisonja

[11-IV-1506: «ab les launges matitzades de color morades e grogues» (ACB, *Albarans de l'Obra 1507-1509, f. 20 bis*); V-1566: «Item, a Jaume Fontanet, pintor, per adobar una lisonja a la vedriera del Racional» (AHCBC, *Consell de Cent, XX-4, Correu i Menut 1554-1574, f. 108*).]

Recull documental: SCM, CDR

mà

f. DIEC

Part terminal del braç amb la qual se sosté allò amb què s'escriu o es treballa i, per extensió, el treball que amb elles es fa.

[29-VII-1542: «per lo fil de aram y les mans de dur a punt de les vidrieres» (ACB, *Llibre de l'Obra 1541-1543, vol. 1, f. 109*); 15-VI-1700: «fet de mà agena y firmat de nostras mans» (ACB, *Albarans de l'Obra 1699-1701, f. 78*).]

Recull documental: SCM

mabre

m. DCVB

Taula de ferro colat, quadrangular i plana, damunt la qual s'allisa el vidre quan es troba a la canya. L'acció es fa amb un moviment circular.

Nota: Antigament aquesta taula era de marbre.

Recull documental: JP

mabrejar*v. tr.* DCVB

Allisar i arrodonir el vidre quan es troba a la canya, damunt el mabre.

Recull documental: JP

macip*m.* DIEC

Aprenent d'un ofici.

[10-VII-1401: «*macip de mestre Jacme*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1401-1403*, f. 4).]

Recull documental: SCM

mainell*m.* DLC

Columneta de fusta o pedra que divideix verticalment el badiu en dos finestratges.

Sinònim: trencallum

Altres grafies antigues: maynell

[26-VIII-1507: «*per les ligades de fil de lautó per ligar maynells de dites vadrieries*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1507-1509*, f. 56).]

Recull documental: SCM, MV-J

maiux*f.* JP

Peça de fusta de perera proveïda d'un mànec i amb un extrem buit de forma semiesfèrica en el qual es fa rodar la canya per donar forma a la peça de vidre.

mantenir*v. tr.* DIEC

Conservar. Fer que una cosa estigui en funció sense espatllar-se, que guardi el seu aspecte inicial.

[2-VII-1543: «*és del salari per mantenir les vidrieries y limpiar aquellas fins ha hun palm*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1543-1545*, vol. 1, f. 103).]

Recull documental: SCM

manxó*m.* CVMA/C1

Mètode de fabricació de vidre que consisteix a bufar la pasta de vidre de la canya formant un cilindre que és posteriorment obert longitudinalment i aplanat per obtenir una làmina de vidre.

Sinònims: vidre de cilindre, vidre de manigueta, vidre de manxó

Recull documental: JV-G

màquina de laminar plom*f.* JV-G

Màquina emprada per donar el gruix i l'amplada adequats a les ales, a l'ànima de la tira de plom i a les ra-

nures laterals en les quals s'encaixen les peces de vidre.

Nota: Fins a final del segle xv s'estirà a la filera.

Recull documental: JV-G

marca de vitraller*f.* CVMA/C1

Senyal pintat sobre el vidre amb la finalitat d'identificar el vitraller o bé per indicar la ubicació del plafó o de la peça de vidre.

Nota: Aquest senyal també es pot fer llevant la grisalla.

marmolita*f.* GECVidre francès semblant al fabricat per Tiffany amb el nom de *vidre americà*. Documentació a Vila-Grau i Rodon (1982, p. 43 i 47): «Vidre opac de diferents tons llisos o jaspiats, de la casa Saint Gobain.»**martell de vidrier***m.* GEC

Martell petit amb un extrem afuat i l'altre pla emprat per tallar el vidre trencant-lo pel solc fet amb el diamant o la rodeta i també per emplomar-lo.

Nota: També s'anomena *martell d'emplomar*.

Recull documental: JV-G

mascle*m.* DCVB«Peça destinada a introduir-se dins una altra, que correlativament s'anomena *femella*»; el mot és utilitzat en els nostres documents amb aquesta accepció.

Sinònims: clavilla, xaveta

[1716: «*per 6 mascles y dos tenidors per las portas de la vidriera*» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1697, bloc de 1715-1719, compte núm. 23*).]

Recull documental: SCM

masillar*v. tr.* DAOC

Posar màstic en el vitrall un cop acabada l'operació de soldadura per subjectar millor el vidre a la xarxa de plom i fer estanc el vitrall.

Altres grafies antigues: enmasillar

Recull documental: JV-G

màstic*m.* GEC

Pasta formada amb oli de llinosa i cerussa per fer estanc el vitrall i usada també per subjectar els vidres en els galzes dels muntants.

Sinònim: massilla

matxuc

m. DAOC, DIEC

«Tros de roba, de paper, etc., emmatxucat.» *Matxucar* és donar cops de manera que restin senyals, macadures, esmicolar.

[7-X-1494: «per III canalls de ferro que stan sobra les finestra de les vedrieras del sembori, pasaren XXXVII lliures e migh, a raho de un sou lliura, són XXXVII sous VI, e a batut un quintar de ferro macho, II lliures de ferro vell, que val XX sous, resta net XVII sous VI» (ACB, Llibre de l'Obra 1493-1495, f. 71).]

Recull documental: SCM

medalló

m. DLC

Vidre tallat en una sola peça o petit vitrall format per diverses peces de vidre emplomat, de forma circular, amb decoracions figuratives o heràldiques pintades amb grisalla, groc d'argent, esmalts o pintura freda.

Recull documental: CVMA/C1

***membrer**

m. DAOC

«Cadascuna de les parts principals d'un edifici o d'un ordre arquitectònic.» Aquí seria de la capa de les vidrieres.

[27-XI-1407: «per XXXVIII lliures de ferre per les barres dels membres de la finestra rodona» (ACB, Llibre de l'Obra 1407-1409, vol. 3, f. 16).]

Recull documental: SCM

menester

m. DIEC

«Allò que hom necessita.»

Sinònim: necessitat

Altres grafies: mester

[11-X-1584: «és obligada en fornir tot lo necessari per al fer de dita vidriera de vidres y pintura y mans y tot lo que mester y sia» (AHCB, Gremis, Gemial Municipal, Caixa N-P, Convent de Santa Caterina).]

Recull documental: SCM

mestre (de vidrieres)

m. DAOC, SCM

«Títol que es dona al menestral que exerceix el seu ofici amb competència suficient, que és capaç d'exercir-lo pel seu compte independentment, i d'ensenyar aprenents.» «De cases: Qui es dedica a treballs de construcció d'edificis», i més interessant per a nosaltres, «de vidrieres: Qui es dedica a treballs de construcció de vidrieres i és el cap del taller». En algunes èpoques i llocs, i tal com passava amb molts altres oficis,

calia un examen de mestratge per tal de poder tenir taller a una ciutat en concret (Cañellas, 1996).

Altres grafies antigues: mestra

[7 i 16-IV-1662: «Dates del mestre de cases» (ACB, Albarans de l'Obra 1661-1663, f. 108); 17-I-1405: «mestre de las vidrieres» (ACB, Llibre de l'Obra 1403-1405, f. 48); 10-III-1405: «magister vitriarum» (AHPB, Gerardo Basset, Manual 1r); 1-VI-1405: «mestra de vedrieras» (ACB, Llibre de l'Obra 1405-1407, f. 49); 27-II-1406: «mestra de vedrieres» (ACB, Llibre de l'Obra 1405-1407, f. 38); 18-VI-1407: «maestre de vedrieres» (ACB, Llibre de l'Obra 1407-1409, vol. 3, paper solt entre els f. 4 i 5); 14-VII-1407: «mestra de vidrieres» (ACB, Llibre de l'Obra 1407-1409, vol. 2, f. 24); 31-VIII-1432: «mestra de fer vadrieres» (ACB, Llibre de l'Obra 1431-1433, f. 81); 30-IV-1435: «mestra de las vadrieras» (ACB, Llibre de l'Obra 1433-1435, f. 100); 18-V-1486: «mestre de les vadrieres» (ACB, Llibre de l'Obra 1485-1487, vol. 2, f. 103); 30-XII-1875: «mestre llauner i vidrier» (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1873, bloc de 1875-1876, compte núm. 71).]

Recull documental: SCM

***metre**

v. tr. DIEC

«Posar.»

[5-V-1386: «per metra la vedriera» (ACB, Llibre de l'Obra 1385-1387, f. 52); 22-VII-1495: «guernir la gata e metra-la alt» (ACB, Llibre de l'Obra 1495-1497, f. 58).]

Recull documental: SCM

mirall

m. GEC

Vidre de lluna polida platejada que reflecteix els raigs lluminosos.

Recull documental: MV-J

morter

m. DCVB

Antic gresol sense tapa.

Nota: Gresol usat antigament. En el DCVB apareix *morter de fondre*, referit al vidre.

Recull documental: JP

mostra

f. FEC

«Model, cosa ja feta, que hom ha d'imitar, de copiar.» En els nostres documents surt en el significat referent a motllo de la mida d'allò que cal reparar, però també com a model o disseny per fer una vidriera; en aquest

últim cas, cal plantejar-se la distinció, si existeix, entre el mot *patró* i el mot *mostra*; són emprats sovint com a sinònims, si bé en certs casos podríem convenir que el patró designa el «dibuix preparatori efectuat a la mateixa mida que l'obra definitiva», mentre que la mostra pot ser un projecte a escala reduïda.

Vegeu també: *patró*

Altres grafies: *monstra*

[2-X-1437: «*deboxar I monstra ho patró*» (AHCB, *Consell de Cent*, XI-52, *Clavaria 1437-1438*, f. 77); 12-XII-1493: «*trage les mostras del que se avia adobar les vedrieras*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1493-1495*, f. 68); 5-V-1495: «*l'a de fer segons la mostra a eguda feta per mà de Vermejo*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1493-1495*, f. 61); 21-XII-1513: «*paga de una mostre de vydriera que e fet per la Seu*» (ACB, *Albarans de l'Obra 1513-1515*, f. 92).]

Recull documental: SCM, CDR

motlle

m. DLC

Dipòsit amb una cavitat de diferents formes en la qual es diposita la pasta de vidre per obtenir la forma volguda.

motllura

f. DLC

«Ornament tirat, estret, formant entrant o sortint i de perfil uniformement corregit.»

Altres grafies: *mollura*

[22-V-1555: «*y baix, al peu de la Magdalena, una motllura de tres o quatre dits de ample*» (AHPB, *Miquel Cellers, 54 manual de contractes 1555-1556*).]

Recull documental: SCM

mudar

v. tr. DCVB

«Reemplaçar una cosa o persona per una altra», «traslladar; passar d'un lloc a un altre, o d'un temps a un altre».

[7-IX-1462: «*mudar la guatha o bestiment*», 9-VII-1463: «*mudar les talles i la gata a mestre Terri quan spolsava les vedrieres*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1461-1463*, f. 123 i 112).]

Recull documental: SCM

mufla

f. DJC

Forn de recoure, de petites dimensions, que s'utilitza per adherir al vidre els esmalts i les grisalles.

Sinònim: forn de vitraller

Nota: Els vitrallers l'utilitzen per recoure els vidres

realitzats al forn de vidre. La «grisalla», l'«esmalt» o el «groc de plata» es fixen als vidres a la mufla. La temperatura ha de ser ben controlada perquè aquesta fixació sigui correcta sense que els vidres arribin a patir cap mal.

Nota: Un exemple interessant d'error en el control de la mufla el podem veure a la vidriera de Sant Silvestre de la catedral de Barcelona, amb una marca de fosa en la peanya del sant principal.

Recull documental: DLC, SCM

muntant

m. FEC

«Cadascuna de les peces verticals que formen els costats del bastiment d'una porta, d'una finestra, etc.»

[18-XI-1889: «*Per arreclà una vidriera de la habitació dels monjos, partir-la y fer-i los montans nous*» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1889, bloc de 1889-1890, compte núm. 133*).]

Recull documental: SCM

muntar

v. tr. DCVB

«Construir, dreçar un objecte ajustant les parts de què es compon», «traslladar-se de baix a dalt, d'un punt a un altre situat a un nivell més alt».

Altres grafies: *montar*

[2-VII-1402: «*montar pertret per peredar I^a vedriera*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1401-1403*, f. 25).]

Recull documental: SCM

netejar

v. tr. DIEC

Fer net, treure la brutícia a alguna cosa.

Altres grafies: *natagar, natar, netar*

Sinònim antic: *limpiar*

[13-X-1407: «*dites vadrieres puxen ésser spolsades e denejades*» (AHCB, *Consell de Cent*, XI-30/31, *Clavaria*, 1406-1411, f. 165v); 13-VIII-1459: «*Ítem, XV sous que ha pagats a un mestre de vedrieres per adobar e denagar les vedrieres*» (AHCB, *Consell de Cent*, XI-72, *Clavaria 1459-1460*, f. 81); 25-V-1477: «*nata e sterinya XXVI vadrieras*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1477-1479*, f. 52); 27-II-1492: «*per netar totes les vedrieras*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1491-1493*, f. 42); 16-V-1523: «*tenir en condret les vedrieres de la present església e per natagar aqueles una volta l'any*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1523-1525*, f. 61); 2-VII-1543: «*es del salari per mantenir les vidrieras y limpiar aquellas*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1543-1545, vol. 1, f. 103*).]

Recull documental: SCM, CDR

o

f. DCVB, SCM

Obertura de forma rodona o ovalada feta en un mur; finestra rodona i també vidriera rodona.

Sinònims: rosassa, rossetó, òvul, rodó

Altres grafies: ho

Grafia del plural: ons

[26-VI-1434: «*ha adobada la o*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1433-1435*, f. 79); 6-IV-1463: «*dues ons*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1461-1463*, f. 150); 29-IV-1511: «*la ho mayor*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1509-1511*, f. 50); 12-XII-1716: «*les tretse ons ho vidrieras rodonas*» (ACB, *Albarans de l'Obra 1715-1717*, vol. 2, f. 50).]

Recull documental: SCM

obra romana

f. CDR

Es refereix a decoració de tipus renaixentista: mènsules, petxines.

[17-IV-1521: «*Ítem, més, entre dites pars és stat concordat que lo dit mestre Jauma haia e sia tingut fer e posar en lo rodor ho orla de dita vidriera ho ho obre romana o fullatges*» (AHCG, *Notaria Girona-2*, núm. 406, *Notari Joan Guilana 1520-1521*).]

Recull documental: CDR

obrador

m. DIEC

«Tauler o oficina on es fa algun treball manual.»

Sinònim: taller

[26-III-1599: «*los qui vui ja tenen botiga o obrador de vedrieres*» (AHCB, *Consell de Cent, Registre d'ordinacions 1595-1602*, f. 156).]

Recull documental: SCM

obrall

m. DLC

Cadascun dels forats del forn de vidre per on antigament s'introduïa o s'extreia el material.

Recull documental: DCVB

obrar

v. tr. DCVB

«Fer obra de construcció o edificar», però també «treballar», «construir, fabricar», «elaborar; afaïçonar».

[5-VII-1401: «*per tal que'l fill de laitó no li fes mal en les mans cant obrava les vedrieres*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1401-1403*, f. 4); 26-III-1599: «*fer o obrar vidrieras pintades de colors*» (AHCB, *Consell de Cent, Registre d'ordinacions 1595-1602*, f. 156).]

Recull documental: SCM, CDR

obrir

v. tr. DIEC, DCVB

«Fer accessible (allò que està tancat o clos) llevant o movent allò que ho tanca o clou (porta, tapa, etc.)»; es tracta en concret d'obrir els porticons que clouen les finestres. «Fer accessible l'interior d'una cosa separant-ne dues de les seves parts, establint entre elles una solució de continuïtat»; es tracta concretament d'obrir forats a les parets per fer-hi finestres. En els nostres documents trobem aquestes dues accepcions ben diferenciades.

[11-IV-1506: «*per obrir la finestra qui és al corredor, sobre la capella de Sant Jerònim, dins la Seu, per metre la vedriera*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1505-1507*, f. 45); 24-VII-1535: «*tencar y obrir los anserats o batiports de las vidrieras*» (ACB, *Albarans de l'Obra 1635-1637*, f. 62).]

Recull documental: SCM

oficial

m. DAOC

«El qui en un ofici manual ha acabat l'aprenentatge.» [30-XII-1875: «*1 1/2 xornal de oficial*» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1873, bloc de 1875-1876, compte núm. 71*).]

Recull documental: SCM

ombrejat

m. DLC

Tècnica d'aplicació de la grisalla amb què se suggerixen volums mitjançant ombres i clars.

Sinònim: modelatge

Recull documental: DLC, JV-G

***ops**

m. DCVB

«A ops de (fer tal o tal cosa, amb complement verbal): per fer tal o tal cosa; per tal o tal fi.»

Altres grafies: obs

[7-VIII-1407: «*obs de les capes*», 6-XI-1407: «*per obs de la vadriera*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1407-1409*, vol. 3, f. 49).]

Recull documental: SCM

ordinacions

f. pl. DIEC

«Conjunt de regles o disposicions estatuïdes per al funcionament i la bona marxa d'una institució, una comunitat, etc.»

[26-III-1599: «*diversas ordinacions per los magnífichs consellers y prohombres de la present ciutat fetas per lo bon govern y regiment de l'offici dels pintors*» (AHCB, *Con-*

sell de Cent, Registre d'ordinacions 1595-1602, f. 155); 24-III-1775: «la qual pena és la previnguda en las ordinations concedidas al referit col·legi» (AHPB, Guillerms Odena, Manual 21, any 1775).]

Recull documental: SCM

ordir

v. tr. DCVB

«Preparar o construir una cosa valent-se de fils disposats paral·lelament.»

[3-VI-1391: «feu obs de les vidrieres en que ordien lo fil del lautó» (ACB, Llibre de l'Obra 1389-1391, f. 87).]

Recull documental: SCM

orla

f. DAOC

«Adorn que contorna una cosa.» Sanefa.

Sinònim antic: marge

[XI-1406: «Item pro uno pan veyrial pintat ab marges» (APO, 1B198, Notari Raimon Ferrer 1400-1413, f. 24); 17-IV-1521: «Ítem, més, entre dites pars és stat concordat que lo dit mestre Jauma haia e sia tingut fer e posar en lo rodor ho orla de dita vidriera ho ho obre romana o fullatges» (AHCG, Notaria Girona-2, núm. 406, Notari Joan Guilana 1520-1521).]

Recull documental: CDR

ornament

m. DLC

«Allò que s'afegeix a alguna cosa per embellir-la o adornar-la.»

Altres grafies: hornament

[12-IX-1519: «té a fer la dita vadriere de vidres bons e rahonables segons la sua consiència ab la ymage de la Coronació de la Mare de Déu ab los hornaments pertanyents» (AHCG, Notaria Girona-1, núm. 549, Notari Nicolau Roca (fill) 1519-1520).]

Recull documental: CDR

ornamentació arquitectònica

f. IdV

Conjunt d'elements ornamentals emprats molt correntment en el vitrall gòtic, que representen motius arquitectònics tals com gables, fornícules, etc.

Recull documental: JV-G

ornamentació geomètrica

f. IdV

Conjunt d'elements ornamentals emprats en el vitrall que representen motius geomètrics tals com greques, creus, dents de serra, etc.

Recull documental: JV-G

ornamentació vegetal

f. IdV

Conjunt d'elements ornamentals emprats en el vitrall que representen motius vegetals tals com flors, frondes, fullatges, etc.

Recull documental: MV-J

ornar

v. tr. DAOC

Adornar: «Guarnir d'adorns o ornamentals.»

Altres grafies: hornar

[22-IV-1500: «sia stada fabricada e feta huna vadriera en lo primer revolt de la dita Casa de la dita Lotge ab la istòria e divisa de la primera virtud, qui es la Fe contenuda en lo paternoster, e perquè assò es cosa que enbeleix e horna molt la dita Casa de la Lotge» (AHCB, Consolat de Mar, I-4, Registre de deliberacions 1496-1501, f. 119v i 120v).]

Recull documental: CDR

òbul

m. SCM

Objecte en forma d'òbul, d'oval, d'ou. Aplicat a les finestres, abraça no només les de forma d'ou i les ovalades, sinó fins i tot les rodones, anomenades també *ons*.

Vegeu: o

Sinònims: rosassa, rossetó, o, redó

Altres grafies: òbul

[I-1839: «remontar un òbul, s-i posaren 6 vidras michans nous, ploms, soldar-o y reforsar-o am batum» (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1838, compte núm. 151); 18-XII-1840: «l-altro òbul del costat», 31-XII-1841: «Compondre las vidrieras del boltan de la yclesia, s-i posaren 3 vidras en els òbuls y un de gran» (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1840, Comptes y recibos sueltos de 1840-1842, compte núm. 44 i 102).]

Recull documental: SCM

pala de repalar

f. JP

Pala formada per una làmina de ferro de forma rectangular i per un mànec cilíndric gruixut que serveix per netejar el fons dels gresols.

Recull documental: MV-J

paleta

f. GEC

Estri que consisteix en una peça de fusta de plataner plana i quadrangular proveïda d'un mànec emprada

per ajudar a estirar, aplanar o donar forma al vidre durant la bufada, JP.

Nota: Antigament era de fusta de perera.

paleta (cina)

f. JV-G

Tros quadrat de vidre mat en el qual es pasten l'esmalt i la grisalla.

paleta de muntar

f. IdV

Paleta amb un mànec de fusta o metall amb una fulla curta, ampla i plana, que té un caire esmolat, emprada per tallar els ploms en el procés d'emplomar.

Sinònim complementari: espàtula de tallar

Recull documental: IdV

paletina

f. GEC

Pinzell pla, de pèl llarg i tallat recte, amb mànec curt, pla i acabat en punta, emprat per campir la grisalla.

paper

m. DCVB

«Matèria fabricada en forma de fulls primers, de pasta de fibres vegetals obtingudes de pedaçs, fusta, palla i altres substàncies.»

Nota: En els nostres documents, és utilitzat com a suport per tal de fer-hi els dibuixos de les vidrieres.

[15-XII-1513: «per sis mans de paper de la forma major, que ha pres mestre Jaume Fontanet, mestre de les vadrieres, de la sua botigua, per fer la mostre de la segona mostre de la vadriera» (ACB, Llibre de l'Obra 1513-1515, f. 46).]

Recull documental: SCM

paredar

v. tr. SCM

Emparedar: posar entre parets, tapar amb paret o tapiar una obertura. Tot i que sembla estrany que es faci el pagament per tapiar la finestra amb la vidriera inclosa, en lloc de treure abans els vidres, tenim constància que en algun cas es féu així. Amb tot, resta el dubte de la possibilitat que el mot fos utilitzat en algun cas en el sentit de posar en una paret, en l'obertura de la finestra.

Altres grafies: paradar, paredar, peredar, peretar

[9-VII-1402: «per V jornals que havia obrat en la vadriera que pereda» (ACB, Llibre de l'Obra 1401-1403, f. 25); 10-I-1515: «per quatre quintars de calç, a XVII diners per quintar, ab lo port, que a servit per a paretar hun tros de la vedriera dels Reys nove fete» (ACB, Albarans de l'Obra 1513-1515, f. 14).]

Recull documental: SCM

passador

m. DAOC

«Peça de ferro o altre metall, que s'introdueix lliscant en el forat d'una altra», la «barreta de ferro subjecta amb armelles a una fulla de porta o finestra, que serveix per a tancar, fent-la córrer i passar dins una altra armella que està fixa en el bastiment» o «la barreta que fa d'eix d'una frontissa».

Altres grafies: pasador

[18-VII-1885: «posar pasadors a les vidrieras» (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1885, bloc de 1885-1886, compte núm. 136).]

Recull documental: SCM

pasta de vidre

f. GEC

Fusió d'una mescla complexa d'elements vitrificants com el sílice o l'òxid de bor, elements fundents com els àlcals, especialment carbonat de sosa, i elements estabilitzadors com la calç.

patró (cartró)

m. DIEC

«Model de paper, cartró zenc, etc., segons el qual es talla un objecte.»

Vegeu també: mostra, cartró

Sinònim: cartró

Altres grafies: patron, petró

[15-XII-1427: «fer o pintar los patrons de les dites ymagines, tabernacles, figures» (ACA, Generalitat, Registre d'albarans i cauteles del trienni de 1425, f. 73-74, N 510); 14-III-1513: «per fer hun petró de la vadriera» (ACB, Llibre de l'Obra 1511-1513, f. 41).]

Recull documental: SCM

patró (vidre)

m. JP

Quantitat de vidre en fusió que el collidor extreu del gresol per primer cop amb la canya.

Recull documental: JP

peça de vidre

f. CVMA/C1

Porció de vidre tallada d'una planxa o d'una llosa de vidre segons la forma i dimensions donades per la plantilla.

Recull documental: JV-G

perfilar

v. tr. DIEC, SCM

«Dibuixar el contorn o el perfil (d'alguna cosa)» i, per extensió, acabar acuradament quelcom.

[27-V-1428: «fil de aram que serví a perfilar la capa de la vadriera» (ACB, Llibre de l'Obra 1427-1429, f. 61); 27-IV-1509: «fer e metre los vidres de les claravoies sus la dita finestra blancs e ben clars, ben recuits, ben divisats e perfilats d'aquella color que volran com a mester» (AHCB, Fons notarial, Contractes).]

Recull documental: SCM, CDR

perla

f. DAOC

Conjunt d'elements ornamentals emprat en el vitrall format per una espècie de grans de rosari.

pern

m. DAOC

«Peça cilíndrica de ferro o d'altre metall, amb una cabota en un extrem i en l'altre una rosca per a rebre una femella, i que serveix per a subjectar o fixar dues peces entre si.»

Altres grafies: parn

[7-VII-1386: «per adobar les barres veyes e per tal com hi madí e féu perns» (ACB, Llibre de l'Obra 1385-1387, f. 58); 3-II-1515: «per CXXXX pius e per XVIII perns ab sos pius» (ACB, Llibre de l'Obra 1513-1315, f. 51); 10-VI-1597: «lo pern de la gata» (ACB, Albarans de l'Obra 1597-1599, f. 58).]

Recull documental: SCM

*pertret

m. DIEC, DAOC

«Conjunt de tots els instruments, els mitjans, etc., que s'han aplegat per a l'execució d'alguna cosa.» Fullana parla de *peltret* com del «conjunt de pedreny trossejat, procedent d'enderrocs».

[2-VII-1402: «enguixar la casa de la trassa e montar pertret per peredar I^a vedriera» (ACB, Llibre de l'Obra 1401-1403, f. 25).]

Recull documental: SCM

peu de la vidriera

m. DIEC, SCM

Peu: «Part oposada a la capçalera»; en el cas de les vidrieres, part de baix de la vidriera.

[21-VI-1516: «se fa en lo peu de la vedriera» (BC, Llibres de la Junta de Comerç, núm. 168, Cèdules dels pagaments 1516-1527).]

Recull documental: CDR

picar

v. tr. DIEC

«Donar cops (a alguna cosa) amb un martell, una maça, un picó, etc., per afaçonar-la, ablanir-la, pitjar-

la, capolar-la, etc.», «picar la pedra». Als nostres documents es fa sovint referència al picat de la pedra de la paret, de les columnes, dels calats de les finestres o del contorn d'aquestes, tot i que a vegades la referència es torna imprecisa i sembla referir-se a l'obra vidriada en lloc de fer-ho a la part de pedra.

[31-IX-1402: «havia picat en la loge e havia comensada a picar una vedriera rodona» (ACB, Llibre de l'Obra 1401-1403, f. 31).]

Recull documental: SCM

*pictar

v. tr. SCM

Podria ser de la família de *pictòric*, situat en lloc de *pintar*, o potser un error d'escriptura escrit per *picar*.

[1428: «a n'Anthoni Sureda, ferrer, per XXIII jorns que picta en perfilar la capa de la vidriera» (ACB, Llibre de l'Obra 1427-1429, f. 61).]

Recull documental: SCM

pigment

m. GEC

Substància colorant, d'origen natural, orgànica o sintètica, insoluble i finament polvoritzada que colora per superposició o mixtió en el procés d'obtenció o fabricació del vidre de color.

pilar

m. DAOC

«Element arquitectònic de suport, semblant a la columna però de proporcions arbitràries i que no necessita ésser cilíndric, tenir sòcol ni capitell.»

Altres grafies: pilà

[9-XII-1679: «adobar los pilàs de ditas vedrieras en gixs» (AHPB, Maties Marsal, Manual 17, any 1680, compte relligat entre els f. 7 i 8).]

Recull documental: SCM

pintar

v. tr. DAOC

«Revestir o cobrir amb pintura la superfície d'una paret, d'un sostre, d'una porta, els ferros d'una reixa [...]»

Altres grafies: pictar

[8-I-1513: «per pintar la mostre de la vadriera» (ACB, Llibre de l'Obra 1511-1513, f. 41).]

Recull documental: SCM

pintor

m. DAOC

«El qui exerceix l'art de la pintura.» En alguns casos, els «mestres de vidrieres» són anomenats també *pintors de vidrieres*.

Altres grafies: pintor

[4-II-1513: «donam al desusdit pintor, a compliment de pintar» (ACB, *Llibre de l'Obra 1511-1513*, f. 40); 3-II-1515: «Jaume Fontenet, pintor de vedrieres» (ACB, *Albarans de l'Obra 1513-1515*, f. 97); 27-XII-1773: «se concedí la plassa de pintor de vidrieras pintadas, blancas y lisas» (AHPB, *Guillerm Odena, Manual 19, any 1773*, f. 1); II-1532: «Primerament, pos en data a Jaume Fontanet, pintor y mestre de vedrieres» (AHCB, *Consell de Cent, XI-175, Clavaria 1531-1532*, f. 176).] Recull documental: SCM

pintura

f. DAOC

Entre les accepcions que abraça el terme, cal destacar: «art de pintar» i «substància colorant preparada per a pintar».

Nota: Les vidrieres poden ser pintades en les seves diferents parts. La part metàl·lica necessita una pintura de protecció i els vidres poden rebre diversos tipus de pintura: grisalles, groc de plata, esmalts i també (sobretot al segle XIX) altres pintures en fred, que no es couen i s'adhereixen de manera deficient als vidres.

[11-X-1584: «és obligada en fornir tot lo necessari per al fer de dita vidriera de vidres y pintura y mans y tot lo que mester y sia» (AHCB, *Gremis, Gemial Municipal, Caixa N-P, Convent de Santa Caterina*).] Recull documental: SCM

pintura a la trepa

f. DLC

Pintura amb grisalla o d'un altre tipus, campida per damunt la trepa a fi que els calats que s'hi han practicat permetin el pas de la pintura, que, adherida i cuita sobre el vidre, formarà el dibuix. Generalment és un tema ornamental repetitiu que donarà una aparença de damàs. El calat permet decorar en positiu o negatiu.

Nota: Normalment emprada als campers o en altres motius ornamentals, però hi ha exemples en figuració, com els caps femenins de la claraboia del Palau de la Música Catalana.

Recull documental: DAOC, JV-G

pintura de camafeu

f. IdV

Pintura en la qual s'empra una sola capa amb tons diferents.

Recull documental: MV-J

pintura freda

f. CVMA/C1

Pintura obtinguda amb betum de Judea, oli de llinosa, assecant i fum d'estampa, emprada per pintar el vidre sense necessitat de cocció i per fer retocs i corregir errades.

Recull documental: CVMA/C1

pinzell d'ombrejar

m. JV-G

Pinzell de diferents formes i mides emprat per ombrejar amb la grisalla.

Recull documental: JV-G

pinzell de campir

m. JV-G

Pinzell pla de pèl de teixó o esquiroi emprat per campir la grisalla.

Recull documental: MV-J

pinzell de llevar

m. JV-G

Pinzell de pèl curt i dur emprat per llevar la grisalla.

pinzell de perfilar

m. DAOC

Pinzell de pèl llarg d'orella de bou o altres materials, afinat de punta, emprat per traçar línies fines i precises.

Recull documental: DAOC

pinzell de piquejar

m. JV-G

Pinzell dur i curt de pèl de teixó emprat per llevar la grisalla un cop seca.

Sinònim: pinzell de puntejar

Recull documental: JV-G

pinzell unidor

m. JV-G

Pinzell de pèl llarg de teixó, pla i ample, emprat per igualar la capa de grisalla prèviament aplicada amb el pinzell d'ombrejar.

piu

m. DAOC

«Petita peça sortint que serveix per encaixar en un buit», «peça de metall que fa de suport a una porta o a una altra cosa giratòria» i, finalment, «peça de metall o de fusta que passa per dins d'una anella per a tancar o subjectar una porta».

[21-V-1390: «per XIII vergues de ferro e per XXV pius de les dites vedrieres» (ACB, *Llibre de l'Obra 1389-1391*, f. 36); 3-II-1504: «per CXXXX pius e per XVIII perns

ab sos pius» (ACB, Llibre de l'Obra 1513-1315, f. 51).]
Recull documental: SCM

plafó

m. DLC

Part en què es divideix un vitrall de forma generalment rectangular o quadrada d'uns 80 cm d'ample, limitada pel bastidor o pels muntants de la finestra.

Sinònims complementaris: pany, repartiment

Recull documental: MV-J, JV-G

plantilla

f. GEC

Peça retallada amb les tisores de vitraller de la cartolina o paper on s'ha calcat el dibuix del cartró, de manera que la seva forma i dimensions corresponen a les de la peça de vidre que es vol obtenir.

Recull documental: JV-G

planxa

f. DAOC

«Làmina de matèria dura, especialment de ferro, zinc, plom.»

Altres grafies: plancha

[*XI-1886: «12 planxas, per lo bantanal sobre la Puríssima, de 3 pams» (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1885, bloc de 1886-1887, compte núm. 119).*]

Recull documental: SCM

plom

m. DAOC, SCM

«Metall de color blavenc i superficialment gris per contacte de l'aire, mal·leable, fusible i molt feixuc.» En forma de barreta de secció en H, serveix per encabir-hi els vidres plans i formar el vitrall. Antigament, els dos braços eren més amples en la zona d'unió (ànima), per tal d'assegurar la resistència del conjunt vidriat.

Sinònim: tira de plom

[*6-XI-1407: «XVI lliures de plom que foren per obs de la vidriera rodona» (ACB, Llibre de l'Obra 1406-1408, vol. 3, f. 15); 27-V-1428: «per XI lliures de plom» (ACB, Llibre de l'Obra 1427-1429, f. 62); 2-V-1680: «plom per amplomar las duas barras largas de la una vadriere» (AHPB, Maties Marsal, Manual 17, any 1680, compte relligat entre els f. 185 i 186).*]

Recull documental: SCM

plom anglès

m. JV-G

Plom d'ales de secció quasi semiesfèrica i ànima amb gràfila.

Nota: Tipus de plom emprat a Catalunya en l'època modernista i fins a l'actualitat.

plom antic

m. JV-G

Plom d'ales estretes, ànima de secció triangular i sense gràfila.

plom de ribot

m. JV-G

Plom fet amb un motlle del qual amb un ribot o un ganivet s'eliminaven les rebaves o se li afinaven les ales per contornejar determinades peces de vidre.

plom de trenca

m. CVMA/C1

Plom d'ales estretes emprat per consolidar els trossos de vidre trencat en peces d'especial interès, com rostres, figures, etc.

Sinònim: plom de trencada

Recull documental: JV-G

plom oval

m. JV-G

Plom d'ales de secció lleugerament convexa i ànima amb gràfila.

Recull documental: JV-G

ploma d'oca

f. IdV

Ploma amb el canó tallat en bisell que s'empra per llevar la grisalla.

Recull documental: MV-J

pols

m. DCVB

«Conjunt de partícules no adherides, de terra o d'altra matèria sòlida, tan diminutes que poden ésser alçades i emportades pel vent.» En els nostres documents, es tracta de pols que entra com a matèria base en la construcció o reparació de parets, junt amb la sorra i altres materials.

Altres grafies: pors

[*9-XII-1679: «9 càregas arene y pols» (AHPB, Maties Marsal, Manual 17, any 1680, compte relligat entre els f. 7 i 8).*]

Recull documental: SCM

pont

m. DAOC

Bastida o part horitzontal d'aquesta, que es posa en una construcció per tal que el treballador s'hi pugui

estar. Un *pont volat* és un «bastiment suspès d'unes corrioles, que pot pujar i baixar a voluntat dels obrers que hi treballen».

[5-V-1386: «per Hies entenes grans que comprarem obs de fer ponts per metra la vedriera» (ACB, Llibre de l'Obra 1385-1387, f. 53); 19-III-1391: «fer ponts per adobar les vedrieres» (ACB, Llibre de l'Obra 1389-1391, f. 87); 27-II-1494: «fer un pont plagadís ab fronsises» (ACB, Llibre de l'Obra 1493-1495, f. 70); 23-II-1716: «a fer un pont bolant per asentar y desfer los filats de dita vedriera» (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1679, bloc de 1713-1715, compte núm. 22).]

Recull documental: SCM

porta

f. DGLC

«Peça (o parell de peces planes), de fusta o altre material, que gira (o giren) sobre pius suportats per peces en què encaixen, o bé es fa (o fan) córrer paral·lelament al mur, mitjançant la qual (o les quals) pot cloure's a voluntat una porta i impedir, així, l'entrada i sortida.» En els nostres documents s'aplica a les finestres.

[10-VII-1462: «fer portes a les finestres» (ACB, Llibre de l'Obra 1461-1463, f. 123).]

Recull documental: SCM

posta

f. JP

Quantitat de vidre en fusió que el collidor extreu del gresol amb la canya després d'haver extret el patró i que bufa formant una bombolla.

Nota: Posteriorment, encara se n'extreu més pasta de vidre fins que es forma la peça desitjada.

Recull documental: JP

premsa

f. DLC

Aparell compost d'una taula, d'una palanca, d'uns eixos i d'uns motlles en el centre dels quals incideix un punxó per premsar el vidre prèviament dipositat.

Recull documental: JP

premsar

v. tr. DLC

Dipositar la pasta de vidre en la premsa prement-la amb un punxó.

Recull documental: JP

prendre

v. tr. DIEC

«Proveir-se (d'alguna cosa).»

Altres grafies: pendre

[3-VII-1407: «prendre les mesures de la capa de la vidriera nova» (ACB, Llibre de l'Obra 1407-1409, vol. 3, f. 6).]

Recull documental: SCM

prestatge

m. DLC

«Post travessera col·locada horitzontalment entre dos suports, que s'empra per a posar-hi tota mena d'objectes.» En el cas de les vidrieres, per a una persona, per tal d'arribar a la vidriera amb facilitat, com a part de la bastida.

Altres grafies: parastatge

[27-II-1526: «per hun parastage he fet sobre lo portal de la Longe per mestre Gil, per adobar les vedrieres» (BC, Llibres de la Junta de Comerç, núm. 160, Àpoques i albarans 1525-1527: 27-II-1526).]

Recull documental: CDR

projecte

m. JV-G, SCM

Esbós o model a escala reduïda (generalment a escala 1:10) per fer un vitrall o altra obra i que representa tots els seus elements constitutius.

Recull documental: JV-G, SCM

protecció

m. DLC

Element col·locat en la cara externa d'un vitrall per tal de protegir-lo de les agressions físiques o químiques a què pot estar sotmès.

pujar

v. tr. DIEC

«Portar de baix a dalt, d'un punt a un altre situat a un nivell més alt.»

[10-VII-1462: «fer taules per pujar les vidrieres» (ACB, Llibre de l'Obra 1461-1463, f. 123); 28-I-1464: «pujar i devallar la gata» (ACB, Llibre de l'Obra 1463-1465, f. 155).]

Recull documental: SCM

punta

f. DIEC, DAOC

«Extrem agut d'una cosa», però també és el «nom de diversos objectes que tenen un extrem més prim que la resta». I més especialment, el «clau petit, sobretot el fabricat mecànicament (puntes de París)».

[1542: «pesen les puntes tersegades velles» (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos: per classificar, Compte del mestre de les vidrieres...); 3-VII-1547: «pesa la punta

noba, quatre lliures, y les dues velles, quatre y dos honses» (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1473, bloc de 1547-1549, Compte de la ferramenta de 1547).]

Recull documental: SCM

punta de ferro

f. SCM

Antiga eina que s'utilitzava per tallar vidres. Aquesta podia tenir diverses formes. La tècnica utilitzada consistia a escalfar la punta de ferro fins al roig i amb aquesta marcar la superfície a tallar; el vidre s'obria per si sol amb una mínima pressió o bé era ajudat mullant la línia marcada perquè s'esberlés.

puntal

m. DAOC

«Pal, tauló o altra peça llarga i sòlida que es clava o recolza a terra o en un suport resistent, i que serveix, amb altres si és necessari, per sostenir un encofrat, apuntalar un edifici que amenaça ruïna, etc., i evitar que caigui.»

[27-IV-1509: «fer fer la filada a on va ésser mesa dita vedriera de mestre de cases, e haver los ponts, ço és, los puntals, taules, travessos e trunyelles» (AHCB, Fons notarial, Contractes).]

Recull documental: CDR

puntill

m. DGLC

Tija de ferro de secció triangular o circular la punta de la qual se submergeix en la massa vítria per extreure'n una petita porció que es fixa a la bombolla de la canya i se separa amb un moviment rotatiu per traspasar una peça mig treballada d'una canya a una altra i acabar-la per l'altre extrem.

Recull documental: MV-J

punxó

m. GEC

Barreta de fusta, vori o altres materials, de punta cònica, emprada per llevar la grisalla abans de la seva cocció.

Recull documental: JV-G

quadrifoli

m. DLC

Motiu ornamental d'estil gòtic que forma un espai buit imitant el contorn d'una flor de quatre fulles, usat en rosetons i traceries.

Recull documental: DAOC

quadrilobat

m. DLC

Motiu ornamental d'estil gòtic format per quatre lòbuls usat en rosetons i traceries.

Recull documental: DAOC

***raialera**

f. CDR

Obertura de forma rodona que deixa passar els raigs del sol.

Sinònims: o, rosassa, rosetó

Altres grafies: raiallarera, raiallera

[26-XI-1494: «havia tres ons o raialeres, les quals, per ornament de la dita Lotge, ells, dits còsols, ensemps ab los defenedors de la mercaderia, havien pensat de fornir o umplir-les de vedrieres», «fet de les tres ons o raiallareres» (AHCB, Consolat de Mar, I-3, Registre de deliberacions 1490-1496, f. 162r i 163r).]

Recull documental: CDR

***ramatge**

m. CDR

Ornamentació a base de rames o branques d'arbre.

Sinònim: fullatge

[1405: «Faça sobre lo portal de dita casa, una bella vedriera de la obra següent, ço és saber: que-n lo rodó del mig faça I senyal reyal obrat con millor fer se puxa, de bon vidre vermell e groch, e sia lo dit senyal a forma d'escut: e en los VI compasses que li estan a la redor, ço és en III, que abracen les III puntes del dit escut, e en los altres III, haia obra de ramatges o fullatges com millor se pusquen fer» (Puiggari y Llobet, 1880, p. 82-83).]

Recull documental: CDR

***ramillatge**

m. SCM

Possiblement provingui de *ram* o *ramell* i es tracti de l'estructura del filat de protecció.

Altres grafies: remillatge

[27-X-1605: «los vuit pams y mix del remillatge vell» (ACB, Albarans de l'Obra 1605-1607, f. 118).]

Recull documental: SCM

rascar

v. tr. SCM

Gratar, fer fricció en una superfície. No queda clar el significat de *rascar la mostra* o *les vidrieres*; en el primer cas, podria tractar-se de fer les marques (rascades) per tal de tallar els vidres; en el segon, podria tractar-se de netejar les vidrieres traient-ne impureses amb la necessitat de gratar. Quan s'associa a l'acció de pintar, po-

dem pensar en rascar la grisalla després de la seva aplicació (o llevar grisalla).

Altres grafies: rescar, resquar

[4-II-1513: «pintar e resquar la dita vadriera o la mostra de dita vadriera» (ACB, Llibre de l'Obra 1511-1513, f. 40); 10-XI-1607: «per lo reparo de la vidriera de l'altar de Sant Andreu en la qual se han rescuat tres panys» (ACB, Llibre de l'Obra 1607-1609, f. 152).]

Recull documental: SCM

raspall

m. DLC

Instrument consistent en un gran nombre de pèls curts i durs, plantats en una placa de fusta, emprat per introduir el màstic entre el vidre i el plom i per netejar amb serradures l'excés de màstic de la superfície del vidre.

Recull documental: JV-G

rebentar

v. intr. DIEC

«Obrir-se una cosa cedint a una pressió interior.»

Altres grafies: reventar

[9-XII-1679: «adobar los pilas de ditas vadrieras en gixs per ser la major part tots esclatats y raventats per causa del rovel de les barres de ferro» (AHPB, Maties Marsal, Manual 17, any 1680, compte rel·ligat entre els f. 7 i 8).]

Recull documental: SCM

reblar

v. tr. DCVB, SCM

En la nostra documentació, *reblar* s'entendria com «doblegar la punta d'un clau clavat, quan surt a l'altra banda de la cosa clavada, perquè el clau estigui més fort i la punta no pugui fer mal» o bé «fer cabota a cada banda d'un clau o espiga de ferro que travessa dues peces, perquè quedi ben ferm i no pugui sortir».

[21-X-1716: «per serrar las barras de un filat de ditas ons fora d'on l'as y reblant-las allí mateix» (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1697, bloc de 1715-1719, compte núm. 23).]

Recull documental: SCM

rebló

m. DAOC

«Clau de ferro dolç o d'altre metall malleable, de forma cilíndrica i amb una grossa cabota, al qual, un cop ficat dins el forat corresponent, se li forma una segona cabota batent o comprimint l'altre extrem, i que és usat per a unir o subjectar dues o més peces de ferro, pilastres, etc.»

Altres grafies: repló

[X-1718: «per fer dos frontisas y dos replons per las vidrieras» (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1697, bloc de 1719-1721, compte núm. 10).]

Recull documental: SCM

recapte

m. DIEC

«Provisió de coses a consumir (queviures, materials d'obra).»

Altres grafies: rechapte

[2-V-1680: «proveyr dels rechaptos són estat menester y costes» (AHPB, Maties Marsal, Manual 17, any 1680, compte rel·ligat entre els f. 7 i 8).]

Recull documental: SCM

reclavar

v. tr. DIEC

«Clavar de nou.»

[18-I-1680: «reclavar un filat» (AHPB, Maties Marsal, Manual 17, any 1680, compte rel·ligat entre els f. 11 i 12).]

Recull documental: SCM

recompondre

v. tr. DIEC

«Compondre de nou.»

Sinònims: reparar, adobar

[30-IV-1755: «per recompondrer altre vidriera ab alguns vidres nous» (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1746, bloc de 1753-1759, Compte del vidrier núm. 13); 4-XII-1773: «recomposició de les vidrieres» i «vidrieras que se han recompost» (ACB, Sagristia, Altres Llibres de Comptes, Papers solts dels segles XIV-XX).]

Recull documental: SCM

reconèixer

v. tr. DIEC

«Examinar (algú o alguna cosa) per assabentar-se de la seva identitat, el seu estat, la seva naturalesa, les seves circumstàncies, etc.» En els documents consultats, és utilitzat en l'accepció de revisar el bon estat d'una cosa, repassar-la i adobar-la.

Sinònims: recórrer, resseguir

Altres grafies: ragonèixer

[IV-1646: «Compta de la feina és feta a la Ceu per ragonexer las vidrieras» (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1645, bloc de 1645-1647, Compte del mestre de cases).]

Recull documental: SCM

recórrer

v. tr. DIEC

«Repassar (una cosa) d'un extrem a l'altre, esp. per veure els punts on cal fer esmenes, fixar l'atenció, etc.»
En els nostres documents, és utilitzat com a sinònim de *reconèixer* i *resseguir*.

Sinònims: *reconèixer*, *resseguir*

[19-XII-1597: «*per lo preu fet de recórrer les vidrieres grans*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1597-1599*, vol. 1, f. 81); 30-IV-1755: «*per recórrer las demás vidrieras*» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1746, bloc de 1753-1759, Compte del vidrier núm. 13*).]

Recull documental: SCM

recosir

v. tr. DIEC

«Cosir de nou (allò que s'ha descosit).»

[5-IX-1734: «*adobar la cortina vella de la vidriera sobre lo Portal Major, recusint part de las tallas*» (ACB, *Albarans de l'Obra 1735-1737*, f. 70).]

Recull documental: SCM

recoure

v. tr. DIEC

«Tornar a coure.»

Nota: Quan la referència és al vidre, la recuita és per tal de fixar-hi algun dels elements de pintura que el mestre de vidrieres hi afegeix.

Vegeu també: *groc de plata*, *grisalla*, *esmalt*

[5-VII-1401: «*costa de recoure lo dit fil*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1401-1403*, f. 4); 18-VIII-1402: «*costa de recoure lo fil d'aram qui entre en la dith vedriera*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1401-1403*, f. 28); 15-XI-1585: «*carbó per recoure lo fil*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1585-1587*, f. 113); 6-V-1458: «*per recoure los vidres pintats*» (ACT, *Llibre de Fàbrica, núm. 63*, f. 48).]

Recull documental: SCM

reemplomar

v. tr. SCM

Tornar a emplomar.

Vegeu també: *plom*, *emplomar*

[13-XII-1773: «*per cada un dels panys reemplomats de nou*» (AHPB, *Guillerm Odena, Manual 19, any 1773*, f. 410).]

Recull documental: SCM

refermar

v. tr. SCM

Tornar a fer ferm allò que havia deixat d'estar-ho. És una de les accions que cal per tal d'adobar les vidrieres.

Sinònim: *reforçar*

[17-XII-1497: «*fusells de ferro han servit per refermar les vidrieres*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1497-1499*, f. 45); 1-VI-1587: «*refermar dos vidrieres ab barres de ferro*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1587-1589*, vol. 1, f. 112).]

Recull documental: SCM

reforç

m. DLC

Allò que serveix per reforçar. Gruix més gros que, en certa part, es dona a una cosa perquè tingui una resistència major.

Sinònim: *vergueró*

reforçar

v. tr. DIEC

«Fer més fort.»

Sinònim: *refermar*

Altres grafies: *reforsar*

[10-XII-1837: «*reforsar els ploms*» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa de 1836-1838, compte núm. 108*); 1-1839: «*reforçar amb batum*» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa de 1838-1840, compte núm. 151*).]

Recull documental: SCM

refredar

v. tr. DLC

Disminuir gradualment la temperatura del vidre per evitar posteriors fractures o accidents.

Recull documental: JV-G

regata

f. DAOC

«Estria; cabell practicat a una pedra o a una fusta», «cada un dels solcs estrets que es fan a les parets d'una casa, per encastar-hi la canonada d'una instal·lació de gas, d'aigua, electricitat, etc.».

Altres grafies: *ragata*

[25-V-1494: «*per fer una ragata la unt entra la vadriera del sembori*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1493-1495*, f. 66).]

Recull documental: SCM

reixa

f. DLC

Tanca formada per un conjunt de barres paral·leles o encreuades que es col·loca a l'exterior del finestral per protegir una obertura.

Altres grafies: *rega*, *retxa*, *rexa*

[28-V-1534: «*dos retxas que an servit a serrar les vanta·lles*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1533-1535*, vol. 1, f. 89).]

Recull documental: SCM, DAOC, MV-J

reixat

m. DAOC

«Guarnit de reixa» i «reixa de ferro col·locada en una finestra o en el portal d'entrada d'una casa».

Altres grafies: reixat

[8-V-1601: «per dues vedrieras y reixats» (ACB, *Llibre de l'Obra 1601-1603*, f. 46); 22-X-1751: «per las duas vidrieres he fetes en los dos reixats» (ACB, *Albarans de l'Obra 1751-1753*, f. 71).]

Recull documental: SCM

relligar

v. tr. DLC

«Tornar a lligar.» Referit a la subjecció de la vidriera per impedir el seu moviment.

[III-1599: «per adobar una vedriera de la finestra de la Scrivania del racional y haver-hi posats quatre palms de vidre y haver resoldada y relligada dita vedriera» (AHCB, *Consell de Cent, XX-5, Correu i Menut 1598-1605: III-1599*).]

Recull documental: CDR

***remato**

m. DCVB

Castellanisme vulgar. «Fi, acabament d'una cosa.» Fullana tradueix el mot castellà *remate* per «capcim, cim, coronament».

Sinònims: cimall, capcer

[1-XI-1668: «adobar lo remato de la vidriera» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: per classificar, Llibre de rebudes 1667-1669*, f. 74); 31-III-1727: «amplo de nou lo pany del remato» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1679, bloc de 1725-1727, Rebut de Francesch Saladriga...*).]

Recull documental: SCM

***remendar**

v. tr. SCM

Castellanisme. Adobar, reparar, apedaçar.

[25-III-1725: «per no poder-se remendar la vella» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1679, bloc de 1725-1727, Rebut de Francesch Saladriga...*).]

Recull documental: SCM

***remiendo**

m. DCVB, DAOC

Castellanisme. Adob.

Altres grafies: remendo

[24-V-1606: «per altres remendos» (ACB, *Albarans de l'Obra 1605-1607*, f. 120); 13-I-1680: «adobar ditas vadrieras y altres remendos se són fets» (AHPB, *Maties*

Marsal, Manual 17, any 1680, compte relligat entre els f. 7 i 8).]

Recull documental: SCM

remuntar

v. tr. DCVB, DGLC

«Posar més amunt»; seria així sinònim d'*aixecar*, *alçar* o *pujar*. Ens diu també que és «tornar a muntar o bastir»; seria així sinònim de *refer* o *reconstruir*; en aquest últim sentit, Fabra ens diu que és «adobar renovant-ne una part». Les dues accepcions de l'Alcover semblen més correctes per als nostres escrits.

Altres grafies: remontar

[I-1839: «remontar la vidriera de sobra el altà» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa de 1838-1840, compte núm. 151*); 26-VI-1799: «remontar 2 vidrieres ab 20 vidres» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1746, bloc de 1797-1800, Compte del vidrier 1798-1799*).]

Recull documental: SCM

renovació

v. tr. DIEC

«Acció de renovar o de renovar-se; l'efecte.»

[14-III-1598: «per la renovació y vidre nou de una vidriera» (ACB, *Llibre de l'Obra 1597-1599, vol. 1, f. 82*).]

Recull documental: SCM

renovar

v. tr. DIEC

«Fer de nou (alguna cosa).» Tornar a fer nova una cosa que s'havia envellit.

Sinònims: reparar, adobar

[18-IV-1562: «per adoubar y renovar la vidriere» (ACB, *Albarans de l'Obra 1561-1563, f. 130*); 24-V-1597: «per rahó de renovar tres panys de vedrieras» (ACB, *Albarans de l'Obra 1597, f. 57*).]

Recull documental: SCM

reparació

f. DIEC

«Acció de reparar, l'efecte.»

Vegeu també: reparar

Sinònims: adob, restauració

Altres grafies: reparaçó, reparament, reparasió, reparo
[12-III-1347: «E guardats vos que-ls reparaments dels vidrals que farà lo castellà sien fets de VIII panys de vidrieres, que deuen ésser estriades de IIII portes de dues finestres» (ACA, *Cancelleria, Registres, núm. 1260, f. 44*); 6-XI-1526: «reparació de la vidriera del quapitol» (ACB, *Albarans de l'Obra 1525-1527, f. 28*); 30-I-1549: «per rahó y causa del reparo y adob fa-

hedor per mestre Jaume Fontanet, vedrier» (AHPB, Francisco Sunyer, Aprisie 1549); 7-X-1607: «per lo reparo de les vidrieres» (ACB, Llibre de l'Obra 1607-1609, f. 152).]

Recull documental: SCM, CDR

reparar

v. tr. DIEC

«Tornar a posar en bon estat.»

Sinònims: adobar, restaurar

Altres grafies: raparar

[6-X-1542: «y per reparar VI panys de vidrieres» (ACB, Llibre de l'Obra 1541-1543, f. 109).]

Recull documental: SCM

repartiment

m. SCM

Divisió en vertical d'una vidriera.

Vegeu també: estància

[11-X-1584: «la vidriera té de larc L palms los quals se an de repartir en cinc repartiments», «en lo segon repartiment, que tindrà altres onze palms, a de aver la Assumpció de Nostra Señora» i «en lo últim repartiment, que tindrà sis palms, estaran las armas del cavaller» (AHCB, Gremis, Gemial Municipal, Caixa N-P, Convent de Santa Caterina).]

Recull documental: SCM

resseguir

v. tr. SCM

Examinar una cosa i solucionar-ne els desperfectes, segons l'accepció que s'utilitzava en els documents consultats; és així sinònim de *recórrer* i *reconèixer*.

Sinònims: reconèixer, recórrer

Altres grafies: resaguir, reseguir

[28-XII-1868: «resaguir las vidrieras» (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1868, bloc de 1872-1873, compte núm. 133).]

Recull documental: SCM

ressoldar

v. tr. SCM

Tornar a soldar una cosa que havia perdut la soldadura que tenia amb anterioritat.

Altres grafies: resoldar

[30-IV-1755: «ressoldar las barretas de ferro a lo bastiment de bronze» (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1746, bloc de 1753-1759, Compte del vidrier núm. 13).]

Recull documental: SCM

retall

m. DCVB

«Tros sobrant de paper, tela, cuiro, metall, etc., que resulta de retallar alguna d'aquestes matèries.»

Altres grafies: retal

[1447-1448: «per la desminasió del coure y lo retal» i «de retal» (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1473-1477, bloc de 1547-1449, Compte de la ferramenta de 1547 i Compte del fil de llauto y mans...)].]

Recull documental: SCM

retocar

v. tr. DIEC

«Esmenar, refer, certes parts (d'una obra) per fer-la més perfecta, per llevar-li algun defecte.»

[1803: «se an retocat las vidrieras de la finestra» (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos: per classificar, Compte núm. 2 del fuster, de 1803).]

Recull documental: SCM

retrat

m. SCM

Representació d'una persona o escena amb la clara finalitat de ser reproduïda. Allò que avui anomenaríem *model*.

Altres grafies: retracte, retrato

[11-X-1584: «a de aver la Deffuccion de Nostra Senyora conforme lo retracte se'ls darà», «an de pintar la Coronacion de Nostra Señora conforme lo retrato los serà amostreat» (AHCB, Gremis, Gemial Municipal, Caixa N-P, Convent de Santa Caterina).]

Recull documental: SCM

revolt

m. DCVB, DIEC

L'explicació d'«arc, element de construcció corbat, sobretot el que corona el portal o finestra» ens serveix per a alguns casos; en d'altres, hem de suposar que es tracta d'un sinònim de *volta* com a «estructura arquitectònica corbada que forma un sostre, sosté un cobert, una escala, etc.».

[2-V-1680: «vint palms per los revolts» (AHPB, Maties Marsal, Manual 17, any 1680, compte rellogat entre els f. 187 i 188); 20-IV-1500: «Vidriera feta en lo primer revolt de la Lonja ab la història de la Fe» (BC, Llibres de la Junta de Comerç, núm. 195, Repertori del notari Luis Rufet 1601-1639, f. 161r).]

Recull documental: SCM, CDR

rodeta

f. JV-G

Eina consistent en un mànec i una peça de metall dentada amb encaixos emprada per bruir i proveïda d'una rodeta d'acer emprada per tallar el vidre.

Recull documental: JV-G

rodó -ona

m., f. i adj. SCM

Vidriera de contorn circular. Objecte (concretament vidrieres) de forma circular o semblant.

Sinònims: rosassa, rosetó, o

Altres formes de dir: òvul

Altres grafies: redó

[1545: «e fet, en la huna ho hun arcet del qual n'y a sis en quada ho rodona» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1473, bloc de 1545-1447, paper solt*); 22-XI-1566: «per dos rodons de vedrieres y filats ha fets en la Seu» (ACB, *Llibre de l'Obra 1565-1567, f. 73*).]

Recull documental: SCM

***rodor**

m. CDR

Adorn que es posa a la vora d'un objecte.

Sinònim: orla, contorn

[17-IV-1521: «posar en lo rodor ho orla de dita vidriera» (AHCG, *Notaria Girona-2, núm. 406, Notari Joan Guilana 1520-1521*).]

Recull documental: CDR

roig carminat

m. JV-G

Pigment format per òxids de manganès o sals minerals de manganès i altres colorants que dona un color semblant al pòsit del vi.

Recull documental: JP

roig d'or

m. JV-G

Pigment format per partícules metàl·liques en dissolució col·loïdal en la pasta de vidre.

Recull documental: MV-J

rompre

v. tr. DLC, SCM

«Dividir en dues o més parts o fragments (una cosa), per l'acció d'una força l'efecte de la qual es distribueix en una àrea relativament ampla.»

[22-IV-1496: «e considerades les despeses que de costum se han de fer per los dits ancerats que los grans vents rompen e squincen tot sovint» (AHCB, *Consolat*

de Mar, I-4, Registre de deliberacions 1496-1501, f. 5r i 6v).]

Recull documental: CDR

romput -uda

adj. SCM

Objecte que ha perdut la seva integritat física.

Sinònim: trencat

[1497: «per metre e refermar tres vidrieres que s'erren rompudes» (ACT, *Llibre de l'Obra, núm. 73, f. 108*).]

Recull documental: SCM

rosassa

f. DLC

Obertura calada i envitrallada de forma circular.

Sinònims: rosetó, o, raiallera

Recull documental: DAOC

rosegar

v. tr. AVD

Emportar-se petites parts (de vidre) amb les tenalles de vidrier per acabar de donar forma i mida a un vidre abans d'emplomar.

Sinònim: bruir

rosetó

m. DLC

Gran finestral circular, calat i vidrat, que es troba generalment a la façana de les esglésies gòtiques.

Sinònim: rosassa

rotlle

m. DCVB

«Objecte o figura de forma de cercle, de disc.»

Altres grafies: rollie, rollo, rotlo, roylo

Nota: Nieto (2001) parla de *rondel*.

[26-IX-1540: «per los roylos de las vedrieras» (ACB, *Albarans de l'Obra 1539-1541, f. 63*); 22-XII-1575: «per tapar un rotlo de vidriera» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1473, bloc de 1575-1577, Compte del Sostre de l'Obra de la Seu*); 7-X-1607: «per autres tres quadres, et un ponte, et dos rollies» (ACB, *Albarans de l'Obra 1607-1609, f. 181*).]

Recull documental: SCM

rovell

m. DAOC

«Hidròxid de ferro vermellós que es forma a la superfície del ferro per l'acció de l'aire humit.»

Altres grafies: rovel, rovey

Nota: És un dels problemes que els elements metàl·lics porten a l'estabilitat dels conjunts vidrats.

[13-I-1680: «rovell de les barres de ferro» (AHPB, *Matties Marsal, Manual 17, any 1680, compte relligat entre els f. 7 i 8*).]

Recull documental: SCM

*rul

m. SCM

Podria ser una manera d'escriure o dir *rotlle* o *bobina*, però el mot «rul» surt al llibre dels *Albarans de 1585-1587*, mentre que en el text paral·lel del *Llibre de l'Obra* es parla de «robes». La *rova* és una antiga unitat de pes.

[4-XI-1585: «per dos ruls de fil de leutó» (ACB, *Albarans de l'Obra 1585-1587, f. 44*).]

Recull documental: SCM

ruleta d'acer

f. SCM

Eina utilitzada per tallar el vidre. Consisteix en un mànec i una muntura metàl·lica per on se subjecta la roda feta d'acer que marca el vidre i l'esberla en fer-la córrer sobre aquest.

sabó de vidriers

m. DLC

Decolorant format per diòxid de manganès emprat per eliminar el color del vidre causat pels composts.

Nota: Actualment s'utilitzen altres decolorants, com per exemple el seleni.

salicorn

m. SCM, DIEC

Cirallera i *barrella* són les dues paraules a les quals remet el diccionari de l'IEC. La utilització de les cendres d'aquesta planta en la composició del vidre produeix un vidre clar d'alta qualitat.

Altra grafia: salicòrnia

[27-IV-1509: «e metrà en aquella tots los vidres de bon salicorn, ben clars» (AHCB, *Fons notarial, Contractes, extret de Duran, 1973, vol. 2, p. 403-404, nota 9*).]

Recull documental: CDR

salicòrnia

f. GEC

Planta de la qual s'obté la barrella.

Recull documental: GEC

sanguina

f. GEC

Matèria vitrificable acolorida amb pols d'hematites ferrosa, triturada i barrejada amb un fundent, que impregna el vidre en ser cuita donant-li un to rogenc.

Nota: Solatge que resta al fons del recipient i que s'obté després de la decantació de l'aigua en el procés de realització de la carnació. S'utilitza des de final del segle xv com a pintura sobre vidre.

Recull documental: MV-J, CVMA/C1, SCM

senyal

m. DLC

«Insignia reproduïda en una bandera, en un penó, etc.» En els nostres documents, en una vidriera.

[4-XI-1452: «e per fer un senyal a la vedriera desús escrita» (AHCB, *Consolat de Mar, III-7, Èpoques i albarans 1451-1453, f. 150r*).]

Recull documental: CDR

serrar

v. tr. DAOC

«Tallar amb serra.»

Altres grafies: asserrar

[30-IV-1717: «per serrar las barras de un filat de ditas ons» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1697, bloc de 1715-1719, compte núm. 23*).]

Recull documental: SCM

sistema de protecció isotèrmica

f. IdV

Sistema format per vidres borosilicats tèrmics que aïllen el vitrall de l'exterior i el mantenen a la mateixa temperatura que la massa d'aire de l'interior de l'edifici.

Recull documental: JV-G

*sodegar

v. tr. DCVB, DLC

«Moure lleument una cosa que descansa feixugament sobre una altra, que està fortament aguantada per una altra.»

[II-1428: «cuberta de la dita Lotga, que [e]s sodegà tot» (AHCB, *Consolat de Mar, IV-12, Llibre de rebudes i dates 1424-1432*).]

Recull documental: CDR

soldador de carbó

m. JV-G

Eina emprada per soldar els ploms que consta d'un mànec de fusta i d'una tija metàl·lica amb una peça de ferro en forma de maceta la qual s'escalfava en un foc de carbó.

Nota: Aparell usat a l'edat mitjana.

soldador de gas*m.* GEC

Aparell emprat per soldar els ploms que consta d'un mànec i d'una punta metàl·lica la qual s'encén amb una flama bufada pel mateix líquid que l'alimenta i que és vaporitzat per l'escalfor de la mateixa flama.

Nota: Aquesta definició correspon a *llum de soldar* en el DCVB.

soldador elèctric*m.* GEC

Aparell emprat per soldar els ploms que s'escalfa elèctricament i que consta d'un mànec, d'una punta metàl·lica i d'una resistència elèctrica.

soldadura*f.* DAOC

«Acció i efecte de soldar», «metall o aliatge metàl·lic usat, en fusió, per a adherir dues peces de metall».

Nota: En el procés de construcció de les vidrieres (i en el del seu adob), la soldadura més utilitzada és la d'estany, que uneix entre si les tires de plom que tanquen els vidres.

[10-VII-1428: «per soldadura d'estany ops de la dita vadriera» (ACB, *Llibre de l'Obra 1427-1429*, f. 61).]

Recull documental: SCM

soldar*v. tr.* GEC

Unir sòlidament mitjançant una soldadura, composta d'una aleació d'estany i de plom, tots els ploms que formen la xarxa d'un plafó o d'un vitrall.

[26-VI-1528: «soldar una barra de ferro» (ACB, *Llibre de l'Obra 1527-1529*, f. 55); 2-X-1458: «per V liures d'estany, a raó de nou diners la liure, lo qual a servit per les dites vadrieres a soldar» (ACT, *Llibre de Fàbrica*, núm. 63, f. 50).]

Recull documental: SCM, JV-G

sorrejar*v. tr.* GEC

Desgastar la superfície d'un vidre amb un doll de sorra projectat per aire comprimit.

Recull documental: GEC, JV-G

sumptuós -osa*adj.* DLC

«Que és d'una gran magnificència, molt luxós i ric.»

[26-XI-1494: «que per los sguards, les dites tres vadrieres sien fetes en les dites tres ons ho raialleres, bones e sumptuoses com se pertany» (AHCB, *Consolat de Mar*, I-3, *Registre de deliberacions 1490-1496*, f. 162r i 163r).]

Recull documental: CDR

tabernacle*m.* SCM, CDR, DIEC

Construcció arquitectònica on se situa un sant, conjunt de dosseret, columnes i peanya. Apareix en la majoria de les vidrieres gòtiques i neogòtiques i sol reconstruir elements arquitectònics ogivals.

Sinònims: dosseret, baldaquí, palli

Nota: L'origen del mot cal buscar-lo en la tenda que recorda l'habitatge dels antics hebreus.

[17-V-1550: «son tabernacle sobre quiscuna figura y sota una peanya» (AHPB, *Joan Monjo, Plec d'escriptures soltes de 1550*); 11-X-1584: «tres sancts, so és sant Guillem, sant Francesc y sant Balthasar, ab sos capitells o tabernacles sobre cada qual, conforme l'art demana» (AHCB, *Gremis, Gemial Municipal, Caixa N-P, Convent de Santa Caterina*).]

Recull documental: SCM

talla*f.* DIEC, SCM

En alguns casos és entès com l'amplada d'una peça de tela que, posada al costat d'una altra o altres, dona l'amplada volguda d'allò que es realitza; en d'altres queda més dubtós.

Sinònim: taula

[3-IX-1463: «estojar les talles e libants», 9-VII-1463: «per dos jorns que ajuda a mudar les tallas e la gata» (ACB, *Llibre de l'Obra 1461-1463*, f. 121 i 112); 4-IX-1734: «per fer una cortina de 6 talles de ample y 32 palms de llarch» (ACB, *Albarans de l'Obra 1733-1735*, f. 74).]

Recull documental: SCM

tallant de doble fulla*m.* IdV

Eina que consistia en dues fulles paral·leles proveïdes d'un mànec, emprada per marcar el cartó sense tallar-lo completament i el gruix de l'ànima del plom, per facilitar-ne el posterior tallat amb les tisores de vitraller.

Recull documental: JV-G

tallar plantilles*v. tr.* JV-G

Obtenir les plantilles tallant el calc amb les tisores de vitraller.

tallar ploms*v. tr.* IdV

Obtenir, tallant, les tires de plom segons les mides i forma requerides pel dibuix de la xarxa de plom.

tallar vidre*v. tr.* IdV

Donar al vidre, tallant amb la rodeta o el diamant, la forma i mida donades per les plantilles.

Nota: Procés fet antigament amb ferro roent.

Recull documental: JV-G

tallat de mà de mestre*m.* JV-G

Peça incrustada, tallada dins d'una peça de vidre més gran i ajustada mitjançant un plom que la contorneja, però dissociada de la xarxa de ploms del plafó.

Sinònim: inserció

taller de vitraller*m.* SCM

Local, estància o fàbrica... lloc on el vitraller fa les feines del seu ofici. També és el conjunt humà que hi treballa.

tancar*v. tr.* DCVB

«Fer que una obertura sigui obstruïda i que l'interior quedi aïllat de l'exterior.»

Altres grafies: tencar

[16-XI-1783: «*espolsà y tancà las vidrieras*» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1746, bloc de 1778-1783, Compte del batlle*); 1803: «*se an retocat las vidrieras de la finestra de la capella de San Narcis y gornir-i las curriolas y pusar-i las cordas per obrir-o y tancar-o de vaix estan*» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: per classificar, Compte núm. 2 del fuster, de 1803*).]

Recull documental: SCM

tapaforats*m.* JV-G, SCM

Peça de vidre antic d'origen desconegut emprada per reparar un vidre trencat.

Nota: En una vidriera: peces de vidre que substitueixen els vidres originals sense atendre gaire a criteris figuratius, estètics ni d'estricta conservació del conjunt. Molts cops són vidres reaprofitats, amb una tonalitat semblant als que s'han perdut, però que fins i tot poden tenir representacions que res tenen a veure amb les que hi havia al lloc anteriorment. Exemples clars els tenim per tota la vidriera de Sant Antoni de la catedral de Barcelona, amb un llibre al lloc de la túnica del sant central, un peu al lloc de la sabata i diferents arquitectures disperses per tot el dossier.

Recull documental: SCM

tapar*v. tr.* DLC

«Posar (alguna cosa) damunt una altra per protegir-la, amagar-la.»

Sinònim: cobrir

[4-XI-1502: «*a hun traginer per port de quatre stores per tapar la vadriera de la Loitge, IIII diners*» (BAB, *Consolat de Mar, M-43, Claveria o rebudes 1502-1506*); 2-V-1551: «*he pagats, per loguer de unes ustores a un garballador per tapar les vedrieres, les quals se gostaren, que plogué*» (BAB, *Consolat de Mar, M-49, Claveria o rebudes 1549-1551*).]

Recull documental: CDR

tascó*m.* DCVB

«Objecte de fusta o de metall, de secció triangular, que serveix per a obrir cossos sòlids o per a mantenir estrets dos cossos als quals es col·loca.»

Altres grafies: taschó

[13-I-1680: «*per taschons de fusta*» (AHPB, *Maties Marsal, Manual 17, any 1680, compte rel·ligat entre els f. 7 i 8*).]

Recull documental: SCM

tatxa*f.* DAOC

«Clau curt amb la cabota curta i plana.»

[29-XI-1418: «*compri DC tatxes per les dites finestres*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1417-1419, f. 86*).]

Recull documental: SCM

taula*f.* DAOC

«Peça de fusta o d'una altra matèria dura, plana i més ampla que gruixuda.»

[7-VII-1386: «*pague a Bernat, Moragues, fuster, per lles taules de Solsona obs de guàlibs per fer lo ferro de les formes*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1385-1387, f. 58*); 10-VII-1462: «*fer taules per pujar les vidrieres*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1461-1463, f. 123*).]

Recull documental: SCM

taula de vitraller*f.* CVMA/C1

Post degudament preparada i emblanquinada, on es dibuixava a grandària natural un plafó o diversos plafons d'un vitrall i sobre la qual es duïen a terme totes les operacions pròpies de la realització d'un vitrall tals com el tallat, el pintat, el muntatge i l'plommat.

Nota: Actualment, la taula de vitraller és en bona part

substituïda per cartró sobre paper o cartolina. Un dels dos únics exemplars coneguts és el que s'exposa en el Museu d'Art de Girona.

Recull documental: JV-G

tècnica mixta

f. JV-G

Tècnica de realització del vitrall en què es combinen dos o més procediments.

teixir

v. tr. DCVB

«Entrellaçar coses flexibles, d'una manera anàloga a la dels fils que formen una tela.»

Altres grafies: taxir, texir

[8-X-1435: «entre fer lo cèrcol e la creu e taxir» (ACB, Llibre de l'Obra 1435-1437, f. 64); 14-X-1501: «per taxir lo dit filat» (ACB, Llibre de l'Obra 1501-1503, f. 61); 26-II-1529: «per lo vidre, plom, fil de aram y mans de texir lo filat» (ACA, Generalitat, Llibres d'albarans i cauteles de 1527-1530, Sèrie N, núm. 543).]

Recull documental: SCM

tela

f. DCVB

«Material obrat amb fils entrellaçats, que té una llargada i una amplària considerables i un gruix relativament molt petit», «làmina formada de peces llargues i primes estrellades a manera de fils o en forma semblant a la de la tela.

[18-VIII-1517: «denou canas tela blava» (ACB, Albarans de l'Obra 1517-1519, f. 4); 31-XII-1884: «tela metàl·lica» (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1883, bloc de 1884-1885, compte núm. 77).]

Recull documental: SCM

tela metàl·lica

f. DAOC

Teixit format per un entrellaçament de fils de ferro que es col·loca a l'exterior dels finestrals per protegir el vitrall.

Recull documental: JV-G

tenalla

f. DAOC

«Instrument que serveix per a agafar fortament una cosa, arrencar-la, tallar-la, etc., que consisteix en dos alçaprens de metall encreuats que poden girar al voltant d'un eix comú situat en llur punt d'encreuament.»

Altres grafies: tenales

[18-VIII-1402: «II parells de tenales que fiu fer per fer la

capa de la vedriera» (ACB, Llibre de l'Obra 1401-1403, f. 28).]

Recull documental: SCM

***tenir**

v. tr. DLC

«Impedir [...] que (quelcom) cedeixi, caigui, s'afluixi, etc.»

Sinònim: subjectar

[17-III-1495: «per claus ganxats per tenir los filats» (BC, Llibres de la Junta de Comerç, núm. 149, Albarans del dret del pariatge 1493-1496).]

Recull documental: CDR

tenir en custòdia

v. tr. SCM

Vigilar, atendre. En el cas de les vidrieres, es refereix a la conservació de vidrieres i s'aplica a l'acció de vigilància, neteja i reparació realitzada pel mestre especialista sobre les vidrieres.

[1544: «per tenir custodies les vidrieres en fer-les netes» (ACLL, Llibre de l'Obra, anys 1541-1455); 1548: «tenir en coastòdia les vidrieres» (ACLL, Comptes, vol. 25, anys 1534-1540).]

Recull documental: SCM

terra de Siena

f. GEC

Pigment natural mineral, de color ocre, que consisteix en argila acolorida per peròxid de ferro hidratat.

Recull documental: GEC

tingla

f. DLC

Eina constituïda per un mànec rabassut i una làmina d'acer, vori o altres materials emprada per obrir o eixamplar les ales del plom o estampar-les fortament per subjectar les peces emplomades.

tisores de doble tall

f. pl. SCM

Vegeu: tisores de vitraller

tisores de gruix

f. pl. JV-G

Vegeu: tisores de vitraller

tisores de vitraller

f. pl. 1-CAT-VIL

Tisores de doble tall, especialment emprades per eliminar el gruix de l'ànima del plom en el procés de tallar les plantilles.

Sinònims: tisoires de doble tall, tisoires de gruix, tisoires de buidar

Nota: Cal eliminar l'esmentat gruix per evitar que la suma de les ànimes del plom augmenti les mides del plafó.

toc

m. DAOC

Petita vara de fusta en la qual els vitrallers recolzen la mà per assegurar el pols i poder perfilar d'una manera més segura.

Recull documental: DAOC

tòrcer

v. tr. DLC

Variant de *torçar*: «Deformar (un cos flexible) per l'acció d'una força que tendeix a fer girar un dels seus extrems mentre l'altre és privat de girar o és girat en sentit contrari.»

Altres grafies: tòrser

[4-XI-1452: «per preu de XII lliures de fil de leutó, e per tòrser lo dit fil» (AHCB, Consolat de Mar, III-7, Àpoques i albarans 1451-1453, f. 150r).]

Recull documental: CDR

***tornar**

v. tr. DCVB

«Fer passar al lloc, posició, estat o manera que abans tenia.»

[25-XI-1752: «tornar-las en son puesto» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1746, bloc de 1751-1753, Compte del batlle*); 27-VI-1525: «per levar y adobar e tornar un pany de vidriera» (ACB, *Albarans de l'Obra 1525-1527, f. 52*); 19-IV-1539: «tornar-y un tros de filat y alguns altres adobs» (ACB, *Llibre de l'Obra 1537-1539, vol. 1, f. 126*).]

Recull documental: SCM

***tou (de finestra)**

m. DAOC

«Curvatura que pren una biga o una sotilada per excés de càrrega en el centre. El buit de l'escala.»

[27-IV-1509: «farà, obrarà e laborarà una vedriera en aquella finestra o tou de finestra qui és al cap del cantó de la Casa de la Llotja vers la part de llevant» (AHCB, *Fons notarial, Contractes*).]

Recull documental: CDR

traça

f. SCM

Dibuix. Aplicat als documents com a «projecte».

Altres grafies: trassa

[17-V-1550: «fas trassas y mostras que he lliurades en poder de dits obrés, en la una de les quals és la Salutació de la Verge Maria» (AHPB, Joan Monjo, *Plec d'escriptures soltes de 1550*).]

Recull documental: SCM

traçat dels ploms

m. IdV

Resultat de resseguir amb un pinzell, un llapis, etc., el dibuix dels ploms per passar posteriorment a tallar les plantilles.

Nota: Existeixen altres procediments per facilitar o remarcar el traçat dels ploms.

Recull documental: JV-G

traceria

f. DAOC

Ornamentació arquitectònica formada per la combinació de línies i figures geomètriques calades en pedra, molt usada en l'arquitectura gòtica en finestrals, roseons, gablets, etc.

Nota: Anomenada antigament *formaria*.

Recull documental: JV-G

través

m. DAOC

«Travesser; tauló o peça de fusta que, en les bastides de les obres, es col·loca horitzontalment amb un cap ficat a la paret i l'altre recolzat i fermat a les files o taulons verticals.»

Sinònim: travesser

[27-IV-1509: «prometen al dit Gil Fontanet que faran rompre a despeses de la Llotja les pedres que faran a rompre en la dita finestra e fer fer la filada a on va ésser mesa dita vedriera de mestre de cases, e haver los ponts, ço és, los puntals, taules, travessos e trunyes, e fer metre aquella, tot a càrrec e despeses de la dita Llotja» (AHCB, *Fons notarial, Contractes*).]

Recull documental: CDR

travessa

f. DGLC

Vegeu: travesser

travesser

m. DLC

Barra de ferro de secció en forma de T, clavada horitzontalment al marc d'obra del finestral o formant part del bastidor, proveïda de dents o de llistons metàl·lics o de fusta, emprada per fixar els plafons en el seu emplaçament, JV-G.

[7-VII-1386: «les barres travesses» (ACB, *Llibre de*

l'Obra 1385-1387, f. 58); 22-VIII-1507: «per IIII antenes e VII travesos avem tangut per metre les vadrieres» (ACB, Llibre de l'Obra 1507-1509, f. 40); 2-V-1680: «barres de las xavateres travasseres» (AHPB, Maties Marsal, Manual 17, any 1680, compte relligat entre els f. 186 i 187).]

Recull documental: SCM

trempar

v. tr. DLC

Refredar sobtadament un vidre calent submergint-lo en un dipòsit d'oli, aigua, àcid o bé mitjançant un corrent d'aire fred per tal d'augmentar-ne la resistència.

Recull documental: JV-G

trencador de vidre

m. ACG

Eina de ferro consistent en una fulla de ferro amb encaixos de diferents mides i poc profunds en els quals s'encaixava el vidre que es volia rosegar.

Sinònim: ferro de trencar vidre

Nota: Eina usada antigament.

Recull documental: ACG, ARX. DE LA SEU

trencants de vidre

m. pl. MV-J

Trossos de vidre que sobren després de tallar el vidre per a la realització del vitrall.

Sinònim: vidre de rebuig

Recull documental: MV-J

trepa

f. DLC

Planxa prima de coure, cartró o altres materials on s'ha practicat un dibuix calat amb el tema ornamental que es vol estargir, campir o picar.

Recull documental: CVMA/C1

treure

v. tr. DIEC

Obtenir, procurar-se, aconseguir una cosa similar a una altra. Llevar, separar del lloc on era una cosa.

Altres grafies: traure, treurer

[12-XII-1493: «trague les mostras del que se avia adobar» (ACB, Llibre de l'Obra 1493-1495, f. 68); 13-VII-1885: «per treurer las vadrieras» (ACB, Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1885, bloc de 1885-1886, compte núm. 136).]

Recull documental: SCM

tria de vidres

f. JV-G

Resultat de triar el tipus i el color del vidre segons les indicacions del projecte.

triangle curvilini

m. CVMA/C1

Element ornamental de la traseria amb formes curvilínies que configuren un triangle.

Recull documental: MV-J

tricromia

f. SCM

Tècnica de gravat sobre vidre consistent a rebaixar a l'àcid tres peces de vidre *plaqué* per tal que juntes donin, a contrallum, el color desitjat. Aquesta tècnica nasqué a final del segle XIX a Anglaterra amb les proves i investigacions fetes per la vitralleria Tiffany. Les restes més properes a nosaltres que es conserven es troben a la catedral de Mallorca i van ser obres dirigides per Antoni Gaudí.

trifoli

m. DLC

Element ornamental de la traseria, dividit en tres lòbuls de forma foliàcia amb les puntes entrants disposades radialment.

Recull documental: DAOC, JV-G

trilobat

m. DLC

Element ornamental de la traseria dividit en tres lòbuls que formen puntes disposades radialment.

trunyella

f. DLC, DCVB

«Trena prima d'espart, cànem, etc.», i també tipus de fil, entrelligat com una trena.

Altres grafies: trenelles, treyela, trunyell

[17-IX-1489: «a fer una gata de fusta [...] dar-li libant, trenelles e talles» (AHCC, FD, Capsa 38); 13-IX-1500: «Més dit dia a n'en Puig, sperter, per tres trunyelles per les vidrieres, I sou III» (BC, Llibres de la Junta de Comerç, núm. 150, Èpoques 1499-1502); 1-VI-1515: «hun sou per trunyells» (ACB, Llibre de l'Obra 1515-1517, f. 50).]

Recull documental: SCM, CDR

***ull**

m. DCVB, DAOC

«Cosa semblant a un ull pròpiament dit, sia per ésser foradat o còncav, sia per tenir forma rodona, sia

per formar regruix rodonenc sobre una superfície, o per alguna altra circumstància»; així, en els nostres documents, seria l'«obertura o forat que travessa alguna cosa».

[25-XII-1874: «posà ulls a 4 barres» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa per classificar*).]

Recull documental: SCM

ull de perdiu

m. JV-G

Vidre imprès decoratiu que presenta rengles alternant protuberàncies i solcs circulars.

Recull documental: JV-G

***vacacions**

f. pl. DCVB

Una de les accepcions (culta) seria la de *vacar*: «Dedicar-se, aplicar-se (a un treball o acció).»

[30-IV-1435: «Ítem an Johan Apar, mestre de vedrieres alamany, ven satisfacció de pintar les mostres/ e treballs e vacacions per ell fetes per ocasió de les vedrieres que [e]s tractaven fer en les finestres de la Lotge» (BAB, *Consolat de Mar, M-34, Claveria o rebudes 1432-1438*).]

Recull documental: CDR

vent

m. DAOC

«Cadascuna de les cordes o cables metàl·lics que es fermen ben tibants a una antena, pal, etc., per aguantar-lo dret o en certa posició, i també cadascun dels fils de ferro, cordes, cables, que, lateralment, fan de tirants a un objecte per a sostenir-lo en l'aire.»

[10-V-1390: «per llos libants de coerna obs de les vidrieres per fer vents» (ACB, *Llibre de l'Obra 1389-1391, f. 38*).]

Recull documental: SCM

ventalla

f. DCVB

«Peça de fusta, de vidres o de tela subjecta en un bastiment, que, posada davant d'un portal o d'una finestra oberta, serveix per a defensar del vent o de la pluja», «porticó, porteta que clou una finestra» i també «barent o fulla de porta, de finestra».

Altres grafies: ventala

[28-V-1534: «a mestre Pere Thomas, manyà ferrer de la Seu, per dos retxas que an servit a serrar les vantalles que són debaix les vadrieres de les clastes» (ACB, *Llibre de l'Obra 1533-1535, vol. 1, f. 89*); 24-XII-1727: «per 4 ventalles per dos finestrals» (ACB, *Albarans de l'Obra 1727-1729, f. 71-72*).]

Recull documental: SCM

ventar

v. tr. DCVB

«Sotmetre a l'acció del vent.» Seria sinònim de *netejar*, *espolsar*, *esteranyinar*, etc.

Altres grafies: bentar

[25-XI-1752: «baig traurer y bentar 8 bidrieras» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1746, bloc de 1751-1753, Compte del baille*).]

Recull documental: SCM

***verdura**

f. DLC

«Verd de les plantes, esp. en una pintura, en un tapís»; aquí hauríem d'afegir en una vidriera.

Sinònim: fullatge, ramatge

[22-V-1555: «Y baix, als peus, un tarrage ab una verdura, y un cel blau de sobre» (AHPB, *Miquel Cellers (major), Quinquagesimum quartum manuale contractuum, anys 1555-1556, sign. 312/21: 22-V-1555*).]

Recull documental: SCM

verga

f. DAOC

«Barra prima de metall.»

Vegeu també: vergueró

[7-VII-1386: «per XL vergues de ferro que meteren en los panys de les vidrieres» (ACB, *Llibre de l'Obra 1385-1387, f. 85*); 24-XI-1581: «los agen de donar les vergues de ferro que seran necessaries per a dites vidrieres» (AHPB, *Pau Mallol, Llibre comú 16, anys 1580-1581*).]

Recull documental: SCM

verguero

m. DLC

Vergueta calibrada de diferents seccions, soldada a la mateixa xarxa de plom o lligada als filferros, emprada per tal de subjectar el plafó i evitar que el seu propi pes o impactes físics el bombin o malmetin.

Vegeu també: verga

Sinònim complementari: reforç

Recull documental: DAOC, JV-G

vidre

m. DAOC, DJC

«Substància amorfa transparent o translúcida, d'una brillantor especial, feta per la fusió d'una mescla de sílice i de potassa o sosa i petites quantitats variables d'altres bases, la qual, pastosa i plàstica a temperatures elevades, quan és freda es torna dura i trencadissa, insoluble i resistent a l'acció química de la majoria de les substàncies. Matèria amb la qual, per a fins de l'art de la construcció, es fabriquen planxes i peces emmotlla-

des de diverses qualitats, formes i mides, i per a múltiples aplicacions.»

Nota: Al Rosselló, *veyre*. Als nostres documents, el vidre apareix ja treballat en forma plana per ser encastat al plom i formar el vitrall. N'hi ha de diferents mides i tipus. Al segle XIX ens apareixen sovint les mides en polzades i molts cops senzillament l'explicació de si són grans, mitjans o petits (xics). Se'ns parla de *vidre de color*, oposat a *vidre natural* o sense color ni gravats; de *vidre catedral*: «Vidre translúcid amb certa textura superficial, en virtut de la qual queda esmorteïda la seva transparència»; de *vidre americà*, fet seguint la tècnica del taller Tiffany d'esquitxar amb color la massa de vidre incolor formant marbradures; de les qualitats de vidres de color de Venècia o de Bohèmia com a lloc de procedència de certes tipologies de vidres de millor qualitat, més transparents i amb més riquesa lumínica; de *mussolines* i de *vidres esmaltats* o amb aplicacions d'esmalt al foc.

[26-IV-1373: «*Ítem, caxes de veyre per fer veyrals*» (APO, 1162, f. 65-67); 15-I-1405: «*per rahó del vidre que deu posar en 1ª vidriera de aquelles rodones*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1403-1405*, f. 48); 13-XII-1773: «*vidre de color de Venècia*», «*vidre de color Bohemio*» (AHPB, *Guillerm Odena, Manual 19, any 1773*, f. 410-411); 24-I-1776: «*vidres de mostra*» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1746, bloc de 1778-1783, Compte del vidrier*); 30-XII-1837: «*un vidre gran y 4 de xichs*» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa de 1836-1838, compte núm. 108*); 1839: «*vidres michans*» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa de 1838-1840, compte núm. 151*).]

Recull documental: SCM, CDR

vidre a la cola

m. JV-G

Vidre de superfície despolida en què s'aplica una capa de cola que, un cop seca, fa despendre del vidre petites pel·lícules en forma d'escates irregulars que li confereixen una aparença glaçada.

Sinònim: vidre gebrat

Sinònim complementari: vidre encolat

vidre americà

m. GEC

Vidre opalí, irisat o amb llepesses de color més intens o de diferents colors que s'obtenen en barrejar els òxids durant la fusió del vidre i que presenta una superfície llisa, rugosa o gravada.

Nota: Nom amb què a Europa es conegué el vidre creat per Tiffany i Johan La Fargue.

Recull documental: 1-CAT.VIL

vidre antic

m. 1.CAT-VIL

Vidre imprès que presenta bombolletes d'aire, estries i altres accidents que enriqueixen la seva textura i n'augmenten la qualitat cromàtica i lumínica, tot imitant el procediment del vidre de manxó.

Nota: Actualment encara es pot fer segons el procediment antic.

Recull documental: JV-G

vidre aplacat

m. JV-G

Vidre de protecció que s'aplica a una o a ambdues cares d'un vidre antic per evitar-ne el trencament.

Nota: En casos d'especial interès, el vidre aplacat pot adaptar-se a les irregularitats de la superfície del vidre original fent-ne un motlle.

vidre armat

m. DLC

Vidre de seguretat fabricat en planxes planes i ondulades amb una malla metàl·lica en el seu interior que, en cas de ruptura, impedeix que es desprenguin els trossos de vidre.

Recull documental: DAOC

vidre canalé

m. JV-G

Vidre imprès decoratiu que presenta unes motlures de formes paral·leles còncaves i convexes.

Nota: Vidre d'ús industrial.

Recull documental: JV-G

vidre catedral

m. GEC

Vidre imprès, translúcid, amb certa textura superficial en virtut de la qual queda esmorteïda la seva transparència.

Recull documental: DAOC

vidre clarglass

m. JV-G

Vidre imprès que pot ser securitzat o no, gravat amb formes convexes irregulars, diminutes i suaus.

Recull documental: JV-G

vidre colat

m. JV-G

Planxa de vidre que s'obté col·locant la matèria vítria en fusió dins un motlle rectangular o bé sobre una taula de dimensions variades amb rebava segons la mida i l'efecte pretesos.

vidre collat*m.* JP

Collage que s'obté sobreposant a un vidre petites peces de vidre juxtaposades segons un disseny previ i que s'adhereixen per la seva fusió a alta temperatura.

Recull documental: JV-G

vidre confeti*m.* JV-G

Vidre imprès decoratiu que presenta un gravat en forma de petites circumferències o ovals de distribució irregular i de lleuger relleu.

Recull documental: JV-G

vidre corrugat*m.* JV-G

Vidre imprès amb una textura que evita la reflexió, sotmès a un tractament de securització per augmentar la seva resistència.

Recull documental: JV-G

vidre craquelé*m.* JV-G

Vidre antic que presenta una textura esquerpada produïda expressament per un procés de refredament.

Sinònim: vidre esquerdat

Recull documental: JV-G, JP

vidre d'arrels*m.* JV-G

Vidre imprès decoratiu que presenta un dibuix en relleu poc sortit i arrodonit i amb forma de ramificacions o arborescències irregulars.

Recull documental: JV-G

vidre d'estrella*m.* 1.CAT-VIL

Vidre imprès decoratiu que presenta un dibuix radial de contorn lleugerament asimètric.

vidre daurat*m.* CDR

Vidre amb l'aplicació d'un color semblant al de l'or. Podria estar referint-se al groc d'argent.

[1405: «*e que la dita vedriera sia de bell vidre blanch de salicorn, daurat e obrat d'argent, axí com se pertany*» (Puiggarí y Llobet, 1880, p. 82-83).]

Recull documental: CDR

vidre de caboixó*m.* BAB

Vidre emmotllat de forma semiesfèrica.

Recull documental: JV-G

vidre de ciba*m.* CVMA/C1

Vidre que, un cop tallat, presenta en el seu interior rosaris concèntrics de bombolletes d'aire i que s'obté segons el procediment de ciba.

Vegeu també: ciba

Recull documental: JV-G

vidre de cilindre*m.* JV-G, MV-J

Vidre de patró, postes i caldes treballat a mà i bufat, que es caracteritza per les fileres de bombolletes d'aire que queden en el seu interior i que s'obté segons el procediment de manxó.

Sinònim: vidre de manxó

Sinònim complementari: vidre de manigueta

Recull documental: JV-G, MV-J

vidre de gresol*m.* CVMA/C1

Vidre acolorit amb un o més òxids metàl·lics barrejats amb silicats i sotmesos a la fusió en el gresol.

vidre de la terra*m.* CDR

Es refereix, sens dubte, a vidre produït als Països Catalans.

[II-1532: «*per lo preu e fabrica de dues vedrieres blanques, de vidre de la terra, ab los senyals de la dita Ciutat*» (AHCBC, Consell de Cent, XI-175, Clavaria 1531-1532, f. 176).]

Recull documental: CDR

vidre de manigueta*m.* SCM

Tipus de vidre pla bufat. La tècnica per obtenir-lo consisteix a agafar una bola de vidre en fusió a l'extrem d'una cànula i bufar per l'embocadura fins a obtenir una bombolla que, per rotació i aplanament paral·lel a la cànula, pren forma d'ampolla; es tallen els dos extrems d'aquesta, de manera que s'obté un cos cilíndric; el cilindre es talla verticalment, es reescalfa i s'obre fins a aconseguir una superfície plana. Sembla que aquest sistema fou més antic que el de ciba i és encara avui utilitzat en l'elaboració de vidres plans de primera qualitat.

Sinònims: vidre de manxó, vidre de cilindre

vidre de pedres*m.* JV-G

Vidre emmotllat i gruixut, amb relleus irregulars o facetes per tal de reflectir la llum amb més riquesa. Vidre

imprès decoratiu que presenta protuberàncies pentagonals o hexagonals lleugerament irregulars i de textura puntejada.

Recull documental: JV-G

vidre doblat

m. 1CAT.VIL

Vidre format per dues capes de vidre.

Recull documental: JP

vidre doble

m. DAOC

Vidre pla de 3 mm de gruix.

vidre emmotllat

m. DAOC

Vidre fos en forma de rajola quadrada, rectangular, rodona o irregular segons el motlle, que pot ser decorat amb elements ornamentals en relleu en una de les seves cares.

Nota: El vidre es disposa en el motlle premsant-lo o bufant-lo segons la textura o la forma preteses.

Recull documental: DAOC, JV-G, JP

vidre encolat

m. JV-G

Terme d'ús en l'ofici de vitraller.

Vegeu: vidre a la cola

vidre estriat

m. JV-G

Vidre imprès decoratiu que presenta un dibuix de forma acanalada en solcs fins, estrets i distribuïts paral·lelament i regular.

Recull documental: JV-G

vidre flemish

m. JV-G

Vidre imprès decoratiu que presenta formes vagues, grans i suaus protuberàncies.

Recull documental: JV-G

vidre floral

m. 1-CAT.VIL

Vidre imprès decoratiu que presenta una ornamentació de motius florals o vegetals.

Recull documental: JV-G

vidre flotat

m. JV-G

Vidre amb ambdues cares polides, l'una pel foc i l'altra pel seu pas pels corrons i per un canal d'estany en fusió

sobre el qual flota la làmina de vidre i que és posteriorment recuit.

Tècnica creada l'any 1950 per la firma britànica Pilkington. Aquest procediment permet obtenir directament una làmina de vidre polida per les dues cares.

vidre fouetté

m. CVMA/C1

Vidre marbrejat que s'obté per la distribució irregular de l'òxid colorant en la pasta en fusió.

vidre gebrat

m. JV-G

Vegeu: vidre a la cola

vidre geomètric

m. 1.CAT-VIL

Vidre imprès decoratiu que presenta una ornamentació de motius geomètrics.

Recull documental: JV-G

vidre gra de pólvora

m. 1-CAT.VIL

Vidre imprès decoratiu, generalment blanc, que presenta un dibuix amb un relleu que forma una superfície regular de granulació molt petita.

Recull documental: JV-G

vidre imprès

m. GEC

Vidre laminat, translúcid, que pot ser decoratiu o no i generalment incolor, que presenta un dibuix en relleu produït per un corró gravat.

Nota: Els diferents motius i textures donen nom a cada tipus de vidre.

Recull documental: DAOC, JV-G

vidre irisat

m. IdV

Vidre amb reflexos dels colors de l'arc iris produïts pels diversos procediments de fabricació.

Nota: En l'època modernista, aquest tipus de vidre fou molt emprat: vidre de Tiffany, Émile Gallé, etc.

Recull documental: JV-G

vidre laminat

m. JV-G

Vidre que s'obté abocant la massa del gresol en una taula amb rebaves i que és posteriorment passat pels corrons.

Recull documental: JV-G

vidre laminat de protecció*m.*

Vidre de protecció format per dues o més làmines de vidre pla amb una fina làmina de plàstic col·locada entre elles.

Recull documental: MV-J

vidre listral*m.* JV-G

Vidre imprès per una o dues cares, decoratiu, que presenta formes paral·leles que poden formar quadrats i que tenen una textura variable.

Nota: Vidre d'ús industrial.

Recull documental: JV-G

vidre llis*m.* 1-CAT.VIL

Vidre de color o incolor amb les dues cares totalment llises.

Recull documental: JV-G

vidre marbrejat*m.* JV-G

Vidre amb aparença de marbre que s'obté marbrejant vidre blanc transparent collit del gresol amb trossets de vidre de color i escalfant aquesta pasta fins que queda integrada. A aquesta pasta se li afegeix més vidre del gresol, i un cop la pasta queda soldada, es cull novament vidre blanc transparent del gresol.

Nota: Antigament, el vidre marbrejat s'obtenia o bé a partir del vidre de ciba o bé del vidre de manxó, que se submergia en un gresol que contenia el colorant en fusió.

Recull documental: JV-G, JP

vidre martelé*m.* JV-G

Vidre imprès decoratiu, de textura martellejada formant facetes irregulars.

Recull documental: JV-G

vidre mat*m.* DAOC

Vidre amb una cara matisada amb sorra o amb àcid amoniaco fluorhídric que li lleva transparència.

vidre monumental*m.* JV-G

Vidre imprès decoratiu que presenta un dibuix de formes protuberants de quatre a sis costats.

Recull documental: JV-G

vidre monumental nou*m.* JV-G

Vidre monumental de dibuix gran.

Recull documental: JV-G

vidre monumental vell*m.* JV-G

Vidre monumental de dibuix petit.

Recull documental: JV-G

vidre mussolina*m.* 1-CAT.VIL

Vidre imprès i decoratiu, transparent o translúcid, usant una trepa i esmalts, àcids o sorrejat amb motius vegetals, dibuixos de teixits i puntes matisats.

Nota: En els encapçalaments de les factures de diferents cases de vidrieres de final del segle XIX i principi del XX en trobem referències (els textos són en castellà).

[6-XII-1889: «Hijos de Eudaldo R. Amigó, trabajos de arte y comercio. Especialidad en grabar, despulir, curvar, lapidar vidrios y cristales y en toda clase de objetos de hojadelata, zinc, plomo, etc. Se hacen además con gran novedad vidrios muselina esmalte» (ACB, Miscel·lània 33, bloc 6, compte núm. 3); 30-V-1906: «Fabrica de vidrieras artisticas de colores. Hijo de Eudaldo R. Amigó y Compañía, Sociedad en comandita. Trabajos de arte y comercio. Especialidad en vidrieras para iglesias, salones, galerias, escaleras, etc., etc.; en el grabado sobre cristal, en curvar vidrios y cristales, y en vidrios muselina grabada. Primera casa en España» (ACB, Obra de la Catedral, Obres del Cimbori de la Catedral de Barcelona I, 1906-1907); 30-XII-1907: «Rigalt Granell y Cia., antes A. Rigalt y Cia. Mallorca 219. Teléfono 1637. Vidrios y cristales planos. Baldosas y baldosillas. Medallas de oro, plata y otras numerosas recompensas. Especialidad en vidrieras artisticas. Cristales grabados y musolinas [...]» (ACB, Miscel·lània 33, bloc 12).]

Recull documental: SCM, EE, JV-G

vidre nevat*m.* JV-G

Vidre imprès decoratiu que presenta protuberàncies arrodonides i de contorns irregulars.

Recull documental: JV-G

vidre obrat d'argent*m.* JV-G

Vegeu: groc de plata

vidre opalí*m.* DAOC

Vidre *plaqué* de base transparent i incolora a la qual se sobreposa una pel·lícula de vidre de color blanc translúcid.

Recull documental: DAOC, JV-G

vidre pla*m.* GEC, DAOC

Vidre de protecció, estirat a màquina, de cares planes i paral·leles i de gran transparència, que és fabricat en diverses qualitats i gruixos.

Nota: Es pot aplicar per defensar el vitrall del vent i de la pluja.

vidre plaqué*m.* SCM, JV-G

Realitzat per la sucada en vidre de color de la massa de vidre incolor en el moment de la fusió. Surt així, després del procés de bufar i aplanar, un vidre compost per dues o més plaques diferents: una incolora i una o més de color. «Vidre generalment incolor recobert d'una pel·lícula de vidre vermell o d'un altre color, emprat per a evitar l'excessiva foscor dels vidres acolorits en la pasta, o per a permetre gravar o rebaixar amb àcid la pel·lícula sobreposada fent aparèixer el color de base.»

Nota: Es començà a utilitzar molt aviat per restar foscor al vidre vermell i ja del segle XIII en tenim petites restes, que es generalitzaren al segle XV, en aplicacions a altres colors. En són derivats les marbradures i les marmolites.

vidre porcellana*m.* JV-G

Vidre de gresol, opalí i translúcid, d'1,5 mm de gruix, fabricat amb òxid d'estany.

vidre premsat*m.* SCM

Fabricat per la indústria moderna, es fa en forns-bassa de colada contínua laminant la massa del vidre en calent i imprimint-la amb rodets mecànics en el mateix moment.

Sinònim: vidre mecànic imprès

vidre prismàtic*m.* DAOC

Vidre laminat que presenta una cara llisa i l'altra formant prismes de secció triangular paral·lels, els cantons dels quals difonen molt bé la llum.

vidre puntejat*m.* JV-G

Vidre imprès decoratiu que presenta formes irregulars de relleu suau i textura lleugerament piquejada.

vidre recuit*m.* CDR

Vidre sotmès a una segona cuita o cocció, tot i que en el cas dels nostres documents podria alludir al vidre ben cuit.

[27-IV-1509: «fer e metre los vidres de les claravoies sus la dita finestra blancs e ben clars, ben recuits, ben divisats e perfilats d'aquella color que volran com a mester» (AHCB, Fons notarial, Contractes).]

Recull documental: CDR

vidre securit*m.* IdV

Vidre de seguretat que es trempa per tal d'augmentar la seva resistència.

Nota: Marca registrada.

Recull documental: MV-J

vidre senzill*m.* DAOC

Vidre pla d'1,5 a 1,75 mm de gruix.

vidre trempat*m.* DAOC

Vidre de seguretat sotmès a un tractament tèrmic especial que li confereix propietats especials de resistència tant als canvis de temperatura com als cops violents.

Nota: En cas de ruptura es desintegra en petits trossos.

vidre viat*m.* JV-G

Vidre transparent i de color en el qual el colorant apareix formant ratlles.

Recull documental: MV-J

vidrier*m.* FEC

«Persona que fa vidres», «persona que ven vidres i en posa», «menestral que fabrica objectes de vidre». Genèricament i errònia, s'anomena també *vidrier* al «vitraller» o «artista que fa vitralls».

Altres grafies: bidrier, vadrier, vedrier

Nota: Així, en uns casos, es designa aquell que està en el forn de vidre o *mestre del forn de vidre*; en altres casos, qui fa ampolles o altres objectes de vidre o el comerciant que en ven, i en d'altres, l'autor dels vitralls

o *mestre de fer vidrieres*. Per la selecció documental feta, en la majoria dels casos en els nostres escrits es tracta de l'últim dels significats anotats.

[1-III-1610: «*vidrier de ysglesias*» (ACB, *Albarans de l'Obra 1609-1611*, f. 203); 30-VI-1610: «*vidrier de vidrieres*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1609-1611*, vol. 1, f. 140); 15-II-1634: «*vadrier da vadrieras*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1633-1651*, f. 109).]

Recull documental: SCM

vidriera

f. DAOC, DIEC, SCM

«Bastidor de fusta o de metall que subjecta un o alguns vidres aguantats per llistons o verguerons i que serveix per a tancar una obertura deixant-hi la claror»; *vidriera emplomada* és aquella que «està formada per vidres llisos o de colors, relativament petits, subjectes amb tires de plom». Sovint es considera sinònim de *vitral* o «vidriera de colors emplomada i construïda formant un dibuix, pròpia de finestral, lluernes i altres obertures d'edificis». Hi ha qui considera que *vidriera* pot aplicar-se més generalment a qualsevol cobertura amb vidres a les finestres, com sol passar als nostres documents (hi apareixen vidrieres de color i figurades, però també vidrieres blanques sense cap mena de representació), mentre que *vitral* és el nom que ha de rebre la creació artística en vidre pla (o no) i que no sempre ha de ser col·locada en una finestra.

Sinònim: vitral

Altres grafies: bidrier, bidriera, vadriera, vedriera, vy-driera

[1-VI-1405: «*despeses fetes per la vedriera*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1405-1407*, f. 49); 5-V-1495: «*per la feysó de les dites VIII vadrieras del sembori*» (ACB, *Llibre de l'Obra 1493-1495*, f. 60); 10-XII-1716: «*vidrieres blanques*», «*vidrieres pintades*» (ACB, *Albarans de l'Obra 1715-1717*, vol. 2, f. 78); 26-VI-1799: «*bidriera de mostra nova*» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1746, bloc de 1796-1800, Compte del vidrier 1798-1799*); 25-V-1892: «*una vidriera tarja*» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1891, bloc de 1891-1892, Compte del fuster Francesc Llorens*).]

Recull documental: SCM

vidriera rodona

f. SCM

Vidriera de forma rodona destinada a un rosassa o rosetó.

[20-XI-1545: «*Més, ha XXVI de dit [octubre], III lliures VIII sous per tantas ne pagadas a Joan Fontanet, pintor, e són per los treballs de haver adobada la vadriera rodo-*

na» (BC, *Llibres de la Junta de Comerç, núm. 153, Àpoques i albarans 1543-1546*).]

Recull documental: CDR

vitral

m. DLC

Conjunt de vidres transparents blancs o de color o altres materials transparents o translúcids, col·locats en un determinat ordre artístic o decoratiu, muntats amb plom, ciment armat o resina dins un bastiment o galze d'obra. En molts casos, utilitzat com a sinònim de *vidriera*. Per a alguns es tracta d'una construcció artística en vidre que no forçosament ha de ser col·locada en una finestra.

vitral cloisonné

m. 1-CAT.VIL

Vitral realitzat segons una tècnica que consisteix a delimitar els traços d'un dibuix amb tiretes metàl·liques a sobre d'una planxa de vidre i omplir aquests espais amb boles diminutes de vidre de color que s'encolen per fixar-les i a col·locar finalment una planxa de vidre al damunt.

Recull documental: MV-J

vitral collage

m. JV-G

Terme d'ús en l'ofici de vitral·ler.

Vegeu: vitral encolat

vitral de formigó

m. JV-G

Vitral fet amb llosa de vidre subjectada amb formigó.

Recull documental: JV-G

vitral encolat

m. JV-G

Plafó, peça o planxa de vidre despolits als quals s'adhereixen amb resina apoxídica tot tipus de peces de vidre, fins i tot vidre pedres i vidre de caboixó, d'acord amb el cartó previ.

Sinònim complementari: vitral collage

Recull documental: JV-G

vitral practicable

m. 1-CAT.VIL.VIT

Vitral sostingut per un bastidor proveït de frontisses que permeten d'obrir parcialment o total el vitral.

vitral·ler

m. GEC

Artista que fa vitralls.

Sinònim antic: mestre de vidrieres

vitrificat*v. tr.* GEC

Transformar en vidre una substància o matèria per fusió.

vuitavat*m.* DIEC

«Que té vuit costats o cares.» Es refereix a vidres en forma de polígon de vuit angles, com quan es parla de *sisavat* per al de sis angles o hexàgon.

[30-XI-1719: «40 vidres nous vuitovats» (ACB, *Albarans de l'Obra 1719-1721*, f. 72); 31-III-1727: «10 vidres grans vuytauats nous y 6 de quadrats» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1697, bloc de 1725-1727, Rebut de Francesc Saladriga...*)]

Recull documental: SCM

xaveta*f.* DAOC

«Clàvia; espècie de clau xapat formant dues cames que, introduït en el forat fet en el cap d'un eix metàl·lic

que sosté una altra peça, tot travessant-lo, impedeix que la peça pugui fugir.»

Sinònims: clavilla, mascle, falca

[24-XII-1680: «tres dotsenas xavetas» (AHPB, *Maties Marsal, Manual 17, any 1680, f. 608*).]

Recull documental: SCM

xavetera*f.* SCM

Barra que forma part de la capa metàl·lica de protecció de les vidrieres i que ha de ser aquella on s'agafen xavetes.

[2-V-1680: «las sis barras de las xavateres travasseres» (AHPB, *Maties Marsal, Manual 17, any 1680, compte rel·ligat entre els f. 186 i 187*); 1718-1719: «per fer una barra nova y afegir ferro altre de las xabateras» (ACB, *Obra de la Catedral, Documents diversos: caixa des de 1697, bloc 1719-1721, compte núm. 10*).]

Recull documental: SCM

